АРХІТЕКТУРА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

3

КИЇВ 1938

ВИДАВНИЦТВО „МИСТЕЦТВО"

АРХІТЕКТУРА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ АРХІТЕКТОРІВ УРСР

БЕРЕЗЕНЬ № 3

Відповідальний редактор Г. ГОЛОВКО

Адреса редакції. Київ, Пушкінська 1, тел. 3-17-00

Підсумки другого пленуму спілки радянських архітекторів України

Питання поліпшення і здешевлення будівництва, корінного і рішучого поліпшення проектно-будівної справи, індустріалізації будівництва, механізації і стандартизації його все ще лишаються на сьогодні найбільш важливими і актуальними з тих нерозв'язаних ще завдань, які стоять перед нашою архітектурно-будівною практикою.

Треба дати не тільки хороші, цілком відповідаючі вимогам нашої радісної, сонячної епохи, але в той же час економічні проекти для масового будівництва, будівництва шкільного, декретного і житлового.

Архітектори, треба визнати, далеко ще не покінчили з наявною в їх середовищі недооцінкою типів і стандартів у галузі масового будівництва. Якість проектів у багатьох випадках ще надто низька, часто в процесі проектування пропускаються ще важливі деталі і допускаються помилки, виправлення яких викликає подорожчання вартості будівництва.

Треба з особливою силою відмітити, що недооцінка типів і стандартів існує в багатьох господарських організаціях, наркоматах і міськрадах, насамперед, у київській, де є в наявності всі умови, щоб негайно розгорнути типове проектування з застосуванням у будівництві місцевих будматеріалів. Закляті вороги народу, які довгий час орудували у київській міськраді, Наркомгоспі України та інших організаціях, не тільки не займалися розробленням типів і стандартів, а всіляко зривали всі строки проектування і будівництва, шкодили як тільки могли. Доблесна радянська розвідка розгромила осині кубла право-троцькістських і буржуазно-націоналістичних гадів, виловила і знищила немало фашистських агентів і на архітектурно-будівному фронті. А все ж дуже мало зроблено для того, щоб остаточно ліквідувати наслідки шкідництва. Треба не забувати, що боротьба ще не закінчена, що ми перебуваємо в капіталістичному оточенні, що фашизм засилав, засилає і засилатиме до нас своїх шпигунів, диверсантів і вбивців. Більшовицька пильність—це рішуча боротьба з наслідками шкідництва, це непримиренна і нещадна боротьба з усіма прихованими і замаскованими ворогами народу.

Великі хиби, які спостерігаються у нас в архітектурному проектуванні, і завдання, що стоять перед нами в галузі поліпшення проектно-будівної справи і послужили центральною проблемою, навколо якої була зосереджена увага другого пленуму спілки радянських архітекторів України. Цим питанням була присвячена основна доповідь на пленумі на тему про завдання проектування і будівництва 1938-1939 року.

Будівництво і проектування, а також планування міст на Україні в третій сталінській п'ятирічці виростають в гігантських масштабах, і капіталовкладення в ці галузі далеко перекривають капіталовкладення минулих років. Радянському архітекторові є над чим

попрацювати і є до чого прикласти свою творчу думку. Наш архітектор працює в справді творчих умовах, він оточений винятковою увагою і піклуванням партії та радянського уряду.

Винятково сприятливе становище архітектора в нашій країні тим більше зобов'язує всю нашу архітектурну громадськість від розмов перейти до діла, вжити справді ефективних, конкретних заходів до того, щоб постанови партії та уряду про поліпшення проектно-будівної справи були перетворені в життя, щоб мільйонам трудящих дати школи, дитсадки, ясла, житла, побудовані справді красиво, зручно, комфортабельно і водночас з максимальною економічністю.

У розв'язанні цього важливого завдання останній пленум спілки радянських архітекторів України, безсумнівно, відіграє свою певну роль. Робота і рішення пленуму висунули ряд конкретних і практичних пропозицій у галузі поліпшення проектно-будівної справи, пропозицій, які вимагають послідовного і неухильного проведення їх в життя.

Вся робота і рішення пленуму були направлені на те, щоб рішуче перевести нашу архітектурно-будівну практику на шлях ліквідації хиб, які перешкоджають її успішному розвитку і процвітанню.

Робота пленуму показала, що українська організація архітекторів достатньо міцна і здорова для того, щоб домогтися успішного виконання вказівок партії і уряду про поліпшення проектно-кошторисної і будівної справи. З доповіді Держплану УРСР про проектування і будівництво кожний архітектор ясно побачив свої власні хиби і помилки в проектуванні, в якості і вартості цього проектування, а також хиби, зв'язані з порядком здійснення проектів у натурі. Він побачив, наскільки шкідлива відірваність архітектора від будівництва, ігнорування питань техніки будівної справи, замикання в свої вузькі рамки, яке зводить іноді роль архітектора до ролі простого рисувальника.

Останнє питання ставить перед архітектором — автором проекту — серйозне завдання — по-справжньому опанувати техніку будівництва, домогтися вміння керувати і брати безпосередню активну участь у будівництві.

Пленум констатував незадовільний стан проектної справи на Україні і в основному схвалив заходи, розроблені президією спілки радянських архітекторів УРСР, для подання до Держплану УРСР з пропозиціями про реорганізацію проектної справи, про створення більш міцних проектних організацій, які сприяли б не тільки концентрації кадрів і архівного матеріалу, але й насамперед забезпечили б зростання молодих архітекторів, здатних виконати ці завдання величезної державної ваги.

Пленум запропонував президії виділити спеціальні бригади для вироблення стандартів по скоб'янці, дерев'яних деталях і сантехніці, з тим, щоб, після громадського перегляду їх, можна було б звернутися з конкретними пропозиціями до Держплану УРСР про масове виробництво цих деталей.

Не зважаючи на рішення ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про типізацію будинків масового призначення (школи, дитячі садки, дитячі ясла, житлові будинки), не зважаючи на деяке явне поліпшення в цій галузі проти минулих років, ми ще не створили хороших зразків типових будинків. Приклад житлового будинку в Дніпропетровську (автор — архітектор Красносельський) свідчить про те, що в деяких випадках ми не тільки не маємо поліпшення, а маємо явне погіршення, про яке було відмічено в рішенні РНК УРСР.

Пленум визнав, що по-справжньому типовим проектуванням ніхто не займається і на сьогодні, а якщо й була спроба в цьому напрямі, то вона провадилась у такому ж спішному порядку, як і звичайне проектування (наприклад, типове проектування Цивільпроекту НККГ, яке, не зважаючи і на такі умови роботи, все ж має певні досягнення).

Пленум зобов'язав президію добитися рішення РНК УРСР про організацію експериментального проектування і дослідного будівництва, спочатку в двохтрьох великих містах — Києві, Харкові тощо, що в значній мірі допоможе правильному розв'язанню питань типізації і стандартизації.

У доповіді голови Держплану УРСР, а також в обговоренні її велика увага приділялася місцевим будматеріалам. Не зважаючи на те, що на словах ніхто не заперечує значення місцевих будматеріалів, при проектуванні ці матеріали архітекторами ігноруються. Особливо погано з обличкувальними матеріалами. На великий жаль, на цій ділянці ми ще тупцюємо на одному місці. І це вина насамперед відповідних наркоматів і трестів, які не популяризують нових будматеріалів, щоб про них знала вся архітектурно-будівна громадськість. В галузі обличкувального матеріалу спілка вже проробила певну роботу і направила конкретні пропозиції в Держплан, міськплан, але планові організації, особливо Наркомат місцевої промисловості, обмежуються покищо нарадами і пробками.

Пленум відмітив, що насамперед з обличкувальних матеріалів повинна бути застосована цегла, для чого треба налагодити відповідне якісне виготовлення її. Пленум висунув вимогу про організацію постійної архітектурно-будівної виставки, яка повинна демонструвати всі досягнення в галузі проектування, а також всі будівні матеріали та стандарти для масового будівництва.

Пленум спеціально заслухав питання про підготовку до третього всесоюзного пленуму спілки радянських

архітекторів, в центрі уваги якого стоятимуть питання планування і забудови міст. На пленумі виявилося, що робота по підготовці до цього пленуму на місцях розгортається слабко, обласні правління і в першу чергу Дніпропетровськ, конкретну, чорнову роботу нехтують, а роблять ставку на підготовку „взагалі". Виділена правлінням спілки комісія по підготовці до пленуму в своїй роботі не вийшла з рамок київських питань, комісія ця охоплює лише київський актив, а не актив усієї української організації. Пленум зобов'язав президію спілки радянських архітекторів УРСР широко залучити до роботи української планувальної комісії працівників областей шляхом не тільки виклику їх на засідання і наради, а доручення їм конкретних завдань у розрізі тих тем, які обговорюватимуться на пленумі. Пленум запропонував обласним відділам негайно включитися в цю роботу, для чого необхідно зв'язатися на місцях з міськкомгоспами та спеціалістами, що працюють в галузі планування і забудови міст.

Відмітивши незадовільну організацію і керівництво соціалістичним плануванням нових і реконструкцією існуючих міст, пленум поставив перед НККГ питання про організацію при наркоматі Головного архітектурно-планувального управління, яке повинно щільно зайнятися плануванням і забудовою міст України, узагальнити найцінніший планувальний досвід усіх українських міст і повести рішучу боротьбу з свавіллям і нерозберихою, що мають місце в розробці проектів ряду міст.

Пленум приділив значну увагу архітектурі і будівництву колгоспних сіл. Заможність більшовицьких колгоспів поставила на весь зріст питання будівництва і впорядкування села. Велике будівництво шкіл, дитячих садків, ясел і жител, господарських і культурних закладів вимагає водночас розв'язання в загальних рисах і питань планування. Колгоспне село має агронома, зоотехніка та інших спеціалістів у галузі сільського господарства, але архітектора більшість колгоспів навіть і не бачила, так само як і архітектор не бачив колгоспу. А тим часом архітектурна допомога колгоспам вкрай необхідна, і допомога ця насамперед повинна виявитись в консультаціях, у виготовленні типових проектів житла, громадсько-культурних і побутових споруд, а також у виготовленні буддеталей.

Архітектурою і будівництвом у колгоспах ніхто по-справжньому не займається. Вкрай актуально і необхідно проробити питання про створення спеціальної архітектурно-планувальної і проектної організації при Наркомземі, яка узагальнила б весь досвід будівництва колгоспних сіл і змогла певну частину колгоспів обслужити високоякісними проектами. Ця ж організація повинна була б займатися і питанням організації парків, необхідних фізкультурних споруд на селі і т. д. Питання це вимагає серйозного підходу до себе, такої постановки, щоб замість реальної допомоги колгоспник не натрапив на формально-бюрократичне інспектування, позбавлене врахування конкретних реальних можливостей.

Нічого й говорити про те, в якій мірі важливі і значні для нашої країни питання, що послужили предметом обговорення на третьому пленумі спілки радянських архітекторів України. Питання впорядкування і поліпшення проектно-будівної справи, планування і будівництва нових соціалістичних міст і реконструкції старих міських центрів, архітектури і будівництва колгоспного села — усе це питання створення тієї матеріально-технічної бази, без якої неможливе дальше підвищення матеріальних і культурно-побутових умов життя робітничого класу і колгоспного селянства. Успішне розв'язання всіх цих питань повинно ще більше підвищити добробут трудящих міста і села, ще більше прикрасити і ощасливити їх яскраве, барвисте і багатогранне життя, можливе тільки в країні переможно-будованого соціалізму під керівництвом великої комуністичної партії і вождя народів товариша Сталіна.

Нема сумніву в тому, що в розв'язанні всіх цих питань ми доможемося, кінець-кінцем, успіху і рішучої перемоги. У цьому нема сумніву, бо безмірно виросла громадська самосвідомість радянського архітектора, його почуття відповідальності і свідомість свого обов'язку перед соціалістичною батьківщиною, перед своїм народом за довірену йому справу створення радянської архітектури, створення великих пам'ятників матеріальної культури нашої сталінської епохи.

Архітектори квітучої Радянської України, мобілізувавшись на виконання великих завдань, покладених на них партією і урядом по створенню стилю нашої величної доби, ще сильніше згуртують свої ряди навколо партії Леніна — Сталіна. Ще вище підняти революційну пильність, щоб до кінця знищити всіх ворогів народу — троцькістсько-бухарінських і буржуазно-націоналістичних лазутчиків та інших зрадників соціалістичної держави — в цьому найближче і найактуальніше завдання, що стоїть перед кожним архітектором і спілкою радянських архітекторів у цілому.

Досвід планування міст України

Інж. В. Новіков

„Все мистецтво нашого міського будівництва полягає в тому, щоб ми включали будівництво кожної невеликої ділянки, кожного будинку в єдиний загальний план майбутнього міста“.

(Л. М. Каганович, доповідь на пленумі мосради від 16/VII 1934 року)

Соціалістичне планування і реконструкція міст безпосередньо зв'язані з ростом матеріального добробуту трудящих Радянського Союзу, з високими культурно-побутовими і санітарно-гігієнічними вимогами, що знайшли свій найвищий вираз в лозунгу вождя народів товариша Сталіна про піклування за живу людину.

Вперше в світі міста нашої країни, за суворо продуманим планом, вкриваються сіткою соціально-культурних і побутових закладів, які реорганізують побут трудящих на соціалістичних засадах.

Радянська Україна одна з перших в Радянському Союзі широким фронтом включилася в справу соціалістичної планової реконструкції міст.

Українська проектно-планувальна і градобудівельна практика має великий досвід і ряд досягнень, що характеризують ріст архітектурно-планувальної радянської культури не тільки серед працівників архітектурно-планувального фронту, але й серед широких мас трудящих, а також зумовили на теперішній час практичну і в основному правильну реалізацію ряду генеральних проектів планування багатьох міст УРСР.

Основні настанови і дальші шляхи розвитку планувальної справи дані товаришем Сталіним при складанні і затвердженні ЦК ВКП(б) і РНК СРСР генерального плану реконструкції Москви.

В цьому історичному документі не тільки яскраво відображені великі успіхи соціалістичного будівництва, але й закладені основи радянського градобудівництва.

В світлі поставлених цим історичним документом завдань і положень, в проектно-планувальній і градобудівельній практиці УРСР, як і всього Радянського Союзу, необхідно відмітити і розкрити, поряд з великими досягненнями і успіхами, також і великі хиби і шкідливі явища, які в цілому привели до значного відставання проектно-планувальної ділянки від величезних завдань міського будівництва.

Моральному зносу ряду первісних генеральних проектів планування міст, складених в період 1929—1932 рр. (Кривий Ріг, Ворошиловград, Маріуполь, Харків, Кадіївка та ін.), сприяло ігнорування існуючих міських фондів (житлобудинки, водопровід, каналізація і т. д.) і зневажливе ставлення до освоєних міських територій з недосить сприятливими санітарно-гігієнічними умовами. Проектувальники відмовлялися працювати над питаннями оздоровлення і інженерної підготовки цих територій і йшли по лінії найменшого опору, виключаючи їх з освоєння.

В значній мірі моральному зносу проектів названих міст і ряду інших (Одеса, Миколаїв), розроблених до 1934 р., сприяла механістичність і перебільшеність старих планувальних нормативів (затверджених НТР Наркомгоспу в 1933 р.), які приводили до нереальних і відірваних від дійсності проектувань.

Значні хиби були в архітектурно-планувальній практиці і будівництві в результаті ряду контрреволюційних лівацьких закрутів, в силу невірного тлумачення питань реорганізації побуту, ліквідації сім'ї і домашнього господарства трудящих (проекти міста Комінтерновська, селища ХТЗ, складені в 1930р.). Поряд з цим протягувались і урбаністичні теорії, зокрема на початковій стадії районного планування Донбаса (1929—1931 рр.), передбачалася організація в Донбасі тільки 17 великих міст тощо.

Винятково великою хибою проектно-планувальної практики за минулий час, до 1935—1936 рр., треба визнати відсутність у генеральних проектах реконструкції і планування міст детально розробленої першої черги будівництва, без якої не можна розв'язати конкретні завдання по здійсненню генерального плану на найближчі 3—5 років і перевірити правильність запроектованої більш далекої перспективи.

Характерно відмітити, що сотні рисунків і проектних матеріалів по плануванню міст не давали, без додаткової пророблення, прямої відповіді про габарити, горизонтальні і вертикальні позначення будинків і споруджень і про розміщення будівництва, хоч би на протязі перших двох років.

Зазначені хиби і шкідливі ухили в проектно-планувальній і градобудівельній практиці, а також прояви конструктивізму і формалізму в забудові міст і вбогість форм коробкової архітектури залишили

Карта соціалістичної реконструкції міст УРСР

свої глибокі сліді в ряді міст України (Ворошиловград, Кривий Ріг, Краматорськ, селище ХТЗ та ін.).

В своїх рішеннях з питань архітектурної освіти, планування і будівництва партія і радянська влада зажадали корінного поліпшення якості архітектурно-планувального проектування і будівництва міст, дали керівні вказівки і спрямували творчу роботу градобудівників на вірний шлях.

Однак, на фронті градобудівництва подвизалися і приклали до нього свою брудну руку троцькістсько-бухарінські і буржуазно-націоналістичні агенти фашизму, шкідники і диверсанти, вороги народу, що пролізли в керівні органи і, зокрема, до Раднаркому України.

Вони організували злісний саботаж у справі розгляду і затвердження проектів планування. З розроблених з 1934 по 1937 р. 36 проектів планування міст України Раднарком розглянув тільки один проект міста Лисичанська, при чому прийняте рішення так і не оголосив, фактично допомагаючи шпигунові Ратайчаку у шкідницькому зриві будівництва м. Лисичанська.

Чимало проектів планування (Херсон, Орджонікідзе, Одеса, Миколаїв, Ворошиловськ) протягом трьох років, пройшли круговий шлях, через усі інстанції до Раднаркому включно, і повернулися назад до міськрад, не будучи розглянутими в Раднаркомі.

Такий саботаж сприяв ліквідації проектної дисципліни в містах і розвиткові самоуправства в забу-

дові міст, особливо, з боку керівників окремих промислових комбінатів.

Вороги звільняли шлях для проведення підлих замислів. Ворог народу Гугель по-шкідницькому заморожував і розпорошував народні гроші, добившись будівництва „власного“ східного майданчика в Маріуполі. Гвахарія під стінами заводу, в зоні шкідливих виділень підприємств, будував селище в Макіївці. Те ж саме шкідники робили на азотнотуковому комбінаті в Горлівці.

При забудові Харкова, що має великі можливості в справі соціалістичної реконструкції, доводилось, і не завжди з успіхом, відвойовувати буквально кожну п'ядь в реалізації генерального плану, основна ідея якого полягає в реконструкції міста і в максимально ефективному використанні його території.

Однак, і тут були значні відступи від генпроекту, насамперед, в безплановому розміщенні і розвитку промислових підприємств, що засмічують і без того стиснені селітебні райони Харкова (Шатилівка, Краснозаводський район та ін.).

Вороги народу також використали відсутність досить кваліфікованих архітектурно - планувальних кадрів на місцях, відсутність чіткої організаційної побудови, керівництва і контролю в міському будівництві, а також відставання градобудівельного законодавства.

Окремо взятих прикладів шкідницької діяльності в забудові міст і в проектно-планувальній практиці, що характерезують також великі хиби градобудівельної справи, досить для того, щоб виявити умови, в яких вони виникали і розвивалися. Треба з усією рішучістю і серйозністю в найкоротший строк ліквідувати наслідки шкідництва, ліквідувати наявні недоліки і піднести справу градобудівництва на новий рівень відповідно до величезних завдань і вимог соціалістичного градобудівництва в третій п'ятирічці. Ці завдання визначаються дальшим бурхливим піднесенням народного господарства і виникненням та ростом нових міст і селищ в Донбасі, Криворіжжі та інших областях квітучої Радянської України, а також дальшим ростом політичної активності широких мас трудящих і їх соціально-культурних та побутових запитів.

Кожному місту і селищу соціалістичної країни потрібний проект планування і соціалістичної реконструкції, що становить собою комплексне розв'язання шляхів розвитку міста у взаємному зв'язку всіх елементів міського плану, передбачає їх розвиток у перспективі і разом з тим відповідає на конкретні запити поточного будівництва. Кожному місту і селищу потрібний документ, на основі і в суворій відповідності до якого треба провадити все поточне будівництво.

Це завдання випливає з суті нашого соціалістичного планового господарства і зафіксоване у декреті уряду СРСР.

Не важко уявити грандіозність цього завдання, враховуючи вимоги, що їх пред'являє до архітектурно-планувального фронту соціалістичний Донбас з його набагато збільшеною кількістю міст, і сотнями селищ, а також Криворіжжя та десятки інших, швидко зростаючих міст України.

В межах генерального перспективного плану реконструкції міста (15 — 20 років) різко повинні бути підвищені вимоги до детальної розробки проекту першої черги будівництва.

Проект першої черги будівництва повинен дати обгрунтування розробленому титульному спискові будівництва і дислокацію будинків і споруджень та обгрунтувати розміщення будівництва в пов'язанні з черговістю реконструктивних заходів за генеральним планом, з підрахунком вартості зносу, порівняльним аналізом варіантів розміщення і характеристикою ступеня ефективності обраного варіанту, економії і створення архітектурного ансаблю.

В проекті першої черги повинні розроблятися архітектурно - планувальні завдання до будівництва окремих будинків і споруджень на основі складених для всіх ділянок, що підлягають забудові, паспортів, які відповідають на такі запитання: призначення ділянки, необхідне підведення ліній комунального устаткування (водопровід, каналізація, електросіть, теплофікація, газопровід), забруковування і впорядженість; висота стояння грунтових вод, допущене навантаження на грунт, вертикальне позначення входів і кутів будинків, кількість і характер земляних робіт на ділянці, умови знесень (перелік будинків, порядок їх використання, житлова площа в кв. метрах, кількість жильців, що підлягають переселенню), поверховість, примірна конфігурація будинків і кубатура, які і скільки закладів культурно - побутового значення повинно бути розміщено в нижніх поверхах, архітектурні вимоги, що пред'являються до будинку його місцем розташування і оточенням.

Відповіді, викладені в паспортах, повинні базуватися на попередніх ескізних архітектурно - планувальних пробках окремих житлових і громадських кварталів.

Окреме місце в проектах першої черги будівництва потрібно приділити актуальному завданню для більшості наших міст і особливо реконструйованих, а саме — плановії малої архітектурної реконструкції. Поряд з великими реконструктивними заходами, передбаченими проектом планування, необхідно розробити для проведення за один - два роки ряд ефективних заходів, що забезпечують зручність вуличного руху і його безпечність, санування кварталів, архі-

тектурне оформлення вулиць, проїздів, внутрішньоквартальних просторів. Поряд з деталізацією розробки проектів першої черги будівництва необхідно внести зміни і в методологію розробки перспективних планів.

Генеральний план повинен мати необхідні резерви територій різного функціонального призначення і разом з тим мати здатність переводити передбачені розрахунковою гіпотезою території до резерву таким чином, щоб це не спричинялося до корінних змін в архітектурно-планувальному розв'язанні міста.

З цієї точки зору повинна бути різко розкритикована практика організацій і окремих спеціалістів, що роблять скрупульозні розрахунки промислових гіпотез, населення і сіток міста. Розробка промислової гіпотези і перспектив розвитку інших градоутворюючих факторів повинна служити лише встановленню порядку і масштабів розвитку міста і з'ясуванню його народногосподарського профіля.

Залежно від величини міста, основним вимірником якої є його населення, необхідно визначити порядок розробки проектів планування. З нашого погляду цілком правильно, що нарада в питанні планування при Наркомгоспі УРСР ухвалила розробити проекти планування для міст з населенням до 100 тисяч чол. тільки в одній стадії, з тим, щоб промислова і демографічна гіпотези попередньо погоджувались з облпланом. Для проектів планування міст з населенням понад 100 тисяч чол. нарада встановила дві стадії — завдання і генеральний проект.

Необхідно також підтримати ініціативу наради в питанні значного скорочення кількості інстанцій, що розглядають проекти планування, і, зокрема, змінити встановлений тепер громіздкий порядок розгляду і затвердження проектів.

Вирішальним і важливішим моментом в галузі планування і градобудівництва на Україні є розгляд урядом проектів реконструкції міст, схвалених міськрадами, облвиконкомами і Наркомгоспом. Виняткове значення цього акту полягає не тільки в тому, що місто одержує авторитетний, великого значення документ, але також і у важливіших керівних вказівках для розв'язання завдань міського будівництва, що їх розв'язує уряд на конкретних складних прикладах.

Зокрема Наркоматові комунального господарства УРСР необхідно розглянути розроблені Гіпроградом УРСР і скоректовані нарадою планувальні нормативи та внести на затвердження уряду головніші настанови (щільності заселення нетто і брутто, розмір індивідуального будівництва, порядок його здійснення, ступінь його комунального устаткування та ін.).

Необхідно відзначити виняткове значення створення для реконструйованих міст, зокрема для великих міст — Харкова, Дніпропетровська, Одеси та ін. — маневреного фонду, що його шкідники навмисне не створювали. Маневрений фонд є однією з вирішальних умов, що забезпечують реконструкцію міст, ефективне використання усіх сіток комунального устаткування і міського впорядження.

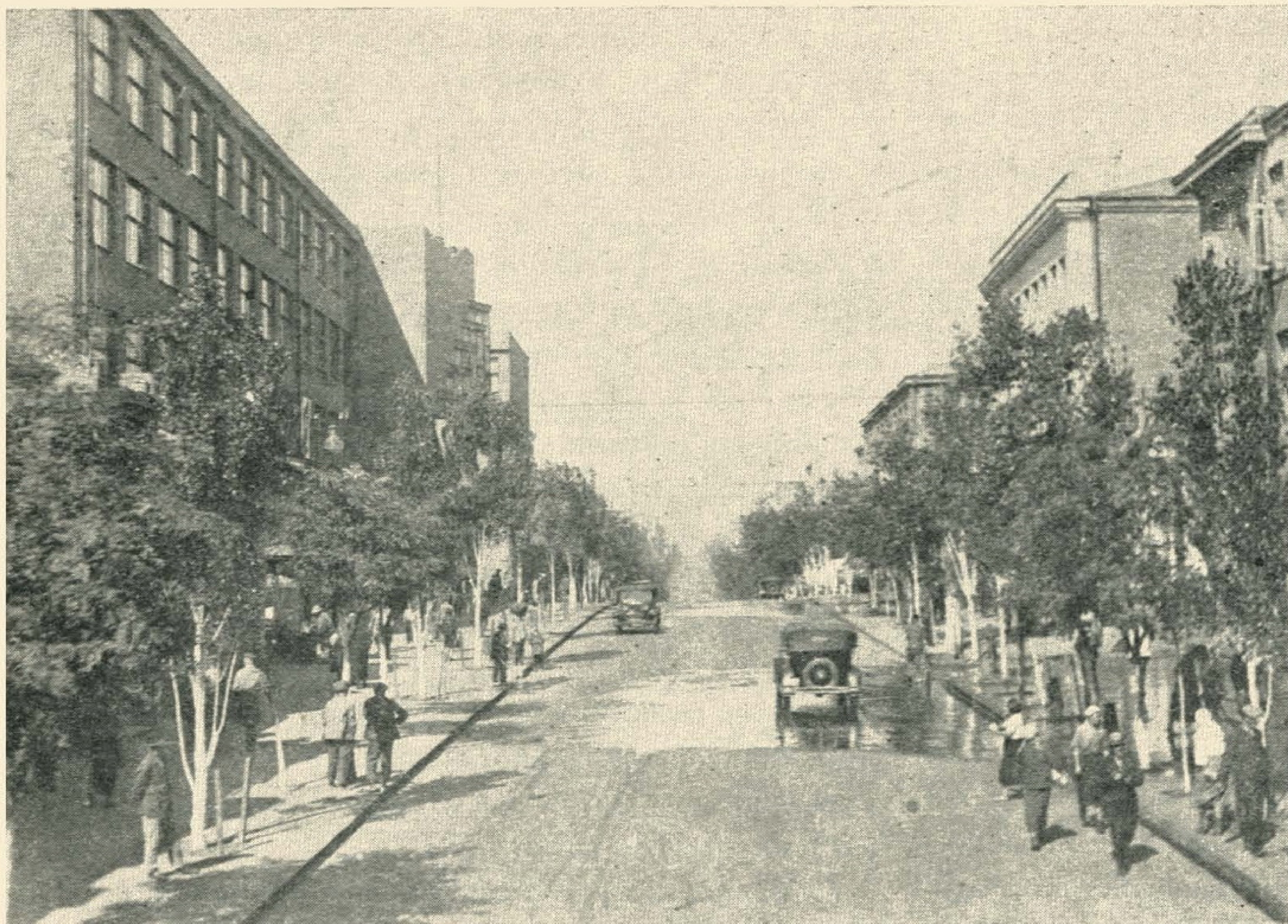
1938 рік буде, безперечно, переломним роком в ліквідації відставання архітектурно-планувальної справи від загальних завдань народного господарства, в розгортанні широким фронтом справи планування, у впровадженні державної дисципліни в градобудівництві, в піднесенні ролі і відповідальності міських рад і їх органів за архітектурне обличчя міст, за якість міського будівництва відповідно до високих вимог нашої великої епохи — епохи Сталінської Конституції.

Ось чому Наркоматові комунального господарства УРСР, за допомогою архітектурної громадськості, необхідно вжити рішучих заходів до перебудови проектно-планувальної і градобудівельної справи.

З основних заходів в цьому відношенні, які треба здійснити, відмітимо такі:

1. Зміцнення і дальший розвиток Гіпрограду УРСР, як науково-методологічного центру в галузі планування міст, як центральної організації комплексного проектування міст і селищ та органу, що консультує місцеві планувальні і архітектурні управління.
2. Перегляд всієї сітки проектно-планувальних і проектних організацій та реорганізація їх відповідно до обсягу і характеру проектування, а також кваліфікації наявних кадрів.
3. Найшвидша організація на місцях управлінь міського архітектора відповідно до положення, рекомендованого нарадою по плануванню міст.
4. Реорганізація управління впорядкування Наркомгоспу в Головне управління планування і реконструкції міст, як керівного органу справою планування і будівництва міст, з організацією при ньому групи будівельного контролю.
5. Проведення необхідних організаційних заходів по укомплектуванню місцевих органів архітектурно-планувальними кадрами.
6. Видання нової інструкції по плануванню міст, що забезпечує впорядкування, поліпшення якості і здешевлення проектів планування, встановлює сувору відповідальність і порядок розгляду і затвердження проектів та їх реалізації.

Можна сміливо сказати, що в результаті організаційної перебудови, в результаті мобілізацій усіх своїх сил і широкого розгортання більшовицької критики і самокритики, під керівництвом комуністичної партії, на основі вказівок великого зодчого соціалізму — товариша Сталіна, архітектурно-планувальний фронт України виконає величезні завдання, що стоять перед ним, і справа соціалістичної реконструкції міст буде поставлена на рівень народногосподарських завдань нашої країни.

Сталіно — вул. ім. Артема

Планування і будівництво м. Сталіно

Архіт. П. Головченко

Генеральний проект планування м. Сталіно був складений Гіпроградом УРСР в 1932 р. Однак, за час з 1932 по 1937 рік економіка м. Сталіно, як і всієї нашої Радянської країни, значно пішла вперед.

Другий п'ятирічний план, величезний розвиток промисловості, стахановський рух, який різко відкинув старі норми продуктивності праці, культурний рівень, що дуже виріс, і вимоги населення до житла і комунальних послуг, значне збільшення народжуваності і, нарешті, історична постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про реконструкцію столиці Союзу РСР, Москви, яка є чудовим зразком для будівництва всіх міст, все це вимагало значного коректування соціально-економічних досліджень і основних передумов, на базі яких Гіпроградом УРСР був складений генеральний проект планування м. Сталіно.

Значним фактором, який спричинився до перегляду технічно-економічних настанов, а також часткового перепланування території, на основі генерального проекту, розробленого Гіпроградом, було утворення наприкінці 1932 року Донецької області з центром у м. Сталіно.

Здійснення завдання по переробці соціально-економічних настанов і уточненню генерального проекту було покладено на міськплан і архітектурно-планувальне управління сталінської міськради, які цю роботу закінчили на початку 1937 року.

Для м. Сталіно основними містоутворюючими факторами є промисловість: вугільна, металургійна, коксохемічна, металообробна, машинобудівельна та інші, а також необхідність перетворення цього міста в найбільший культурний, політичний і господарський центр всієї Донецької області.

В генплані населення м. Сталіно на проектний період (15—20 років) прийнято в 400.000 чоловік.

Місто Сталіно являє собою надзвичайно складний об'єкт з точки зору планування. При складанні генерального проекту планування довелося стикнутися з низкою труднощів, з яких основними є такі:

1. З одного боку, розташування існуючих промислових підприємств, які, будучи зв'язаними з геологічними умовами залягання вугілля (шахти), не можуть бути перенесені на інші території, з другого боку, найбільший металургійний завод в центрі старого селища технологічно зв'язаний з шахтами, коксохемічними заводами цілою сіткою залізничних шляхів, які перетинають територію в різних напрямках.

2. Місто цілком будується тепер і в майбутньому будуватиметься на поверхні землі, під якою вже вироблені або будуть вироблятися шари вугілля. Все міське будівництво, висота будинків, типи і конструкція

поруджень цілком залежить від характеру підземних вироблень. Ці умови у великій мірі визначили наперед і місце розташування території для дальшого розвитку міста і певні міські межі, за які не можна виходити з великим будівництвом тому, що можливі деформації поверхні землі і пошкодження будинків.

3. Неспокійний рельєф місцевості у великій мірі підпорядкований природним умовам, створеним річками Калміусом, Бахмуткою і низкою великих і дрібних балок, що поділили місто на 4 райони: Центральний, Східний, Західний і Жовтневий. Крім цього, територія в багатьох місцях пошкоджена глиняними, піщаними і кам'яними кар'єрами.

4. Безпланове, хаотичне будівництво старого колишнього селища Юзівки казармами, балаганами, землянками, впереміжку з торговельними приміщеннями, складами та іншими капітальними і тимчасовими будівлями, є серйозною перешкодою при реконструкції старої частини міста.

Територія, м. Сталіно виділена за проектом реконструкції і будівництва міста, дорівнює 3824,5 га.

За функціональними ознаками міська територія розподіляється так:

Найменування території	Розміри в га	Питома вага в %% до заг. міськ. площі
Житлові території	1285,41	33,5
Сіть закладів народної освіти	302,75	8,0
„ „ охорони здоров'я	134,25	3,5
„ „ громадськ. харчування	37,60	1,0
Торговельна сіть	19,80	0,5
Будинки комунальн. обслуг. міста	25,00	0,6
Громадських установ	15,4	0,4
Соціального забезпечення	5,48	0,1
Складські території	37,00	0,9
Вулиці і майдани	518,49	13,5
Зелені насадження	1443,58	38,0
Всього	3824,5	100,0%

До цього розрахунку не увійшли площі, зайняті промисловістю, залізничним транспортом, м'ясокомбінатом, нафтобазами, кладовищами, головними очисними спорудженнями, сміттєспалювальним комбінатом, периферійними зеленими насадженнями, питомниками, звалищами сміття і т. п., які віднесені до категорії територій міста, що не підлягають заселенню.

Розселення трудящих з їх сім'ями практикується за ознаками наближення до місць праці. Підрахунок житлових територій, намічених проектом по окремих районах міста, показує, що при прийнятих щільностях населення можна розселити:

Найменування районів міста	Кільк. га під жилими кварталами	Кільк. населення	Примітка
Центральний р-н	345,08	130744	Щільність населення на 1 га жилого кварталу при жилій нормі в 9 кв. м. нетто прийнята: 450. При 4-поверх. будівлі 400, при 3-поверх.—300 ч., при 2-повер.—200 —225 ч., при 1-поверх. 75—100
Східний	398,31	136143	
Західний	203,94	62212	
Жовтневий	169,90	34415	
Путіловський	108,18	29246	
Разом	1285,41	391760	

В селищі при ст. Сталіно на розрахунковий період буде проживати орієнтовно до 10.000 чол. Таким чином, загальна кількість населення становитиме (округло) 400 тис. чол.

Сталіно — Деталь генплану. Автор — арх. П. Головченко за участю студентів Сівальнєва і Хрульова

Для індивідуального будівництва в нових межах міста передбачена територія для розселення 10—12% від усієї проектної кількості населення. Квартали для індивідуального будівництва виділені у всіх п'яти районах міста з розрахунком зручної їх впорядженості і комунального устаткування.

В у л и ч н а с і т ь м. Сталіно в основному побудована в двох напрямках, перпендикулярних один до одного з відхиленнями подовжних вулиць від меридіана на 12—30 градусів. Така побудова сіті визначена існуючими вулицями, формою будівельних площадок, на яких, за умовами залягання вугілля, можливе міське будівництво, і рельєфом місцевості. Врахування цього рельєфу дає можливість уникнути в багатьох випадках небажаних ухилів і забезпечує перетинання мостами і греблями рр. Калміуса і Бахмутки в перпендикулярних до тальвегів напрямках. Заходи, зв'язані з влаштуванням каналізації, водопроводу, водозливів при прийнятій вуличній сіті, розв'язуються без всяких труднощів, забезпечують самопливну систему каналізації, без механічного піднімання рідин.

Розміри кварталів, що виникли в наслідок такої побудови вуличної сіті, дорівнюють від 4 до 6 га. Однак, при плануванні уникали таких великих кварталів, як незручних, і таких, що мало виправдовують себе при чотириповерховій периметральній і комбінованій їх забудові. Поперечні профіля, найбільш поширені, прийняті в 25—30—40 метрів ширини. Бульварного типу магістралі мають в ширину 50—60—70 метрів. Для кварталів одноповерхової забудови прийнята ширина вулиць в 12,5 метра при загальній ширині між фасадами будинків в 25 метрів.

Загальна протяжність вуличної сіті складає 232,3 кілометра. Переважним типом покрить прийнятий асфальто-бетон, яким намічено покрити 40% довжини всіх проїздів. Забрукувати брущаткою передбачено 8% довжини всіх вулиць і звичайним камінням—53% по довжині.

Юзівка — Житла робітників

Норми вуличної сіті, що припадають на одного мешканця, які виникли в результаті планувального розв'язання, такі: площа забрукованої проїзної частини вулиць — 6,87 кв. м, площа тротуарів — 4,25 кв. м., вуличних насаджень 2,57 кв. м. Всього вуличного простору — 12,96 кв. м., лінійна щільність — 0,52 пог. м.

З е л е н і н а с а д ж е н н я. В умовах м. Сталіно наявність земельних територій, на яких можлива організація капітального будівництва, суворо обмежена підземними виробленнями і планувальнику тут довелося вирішувати дуже серйозне завдання при побудові системи зелених насаджень. З одного боку, треба, щоб були задоволені всі вимоги, що пред'являються зеленим насадженням з санітарно-гігієнічною, естетичною, господарською і спеціальними цілями, а, з другого боку, щоб мінімально освоювані були під зелені насадження придатні під капітальні спорудження землі.

Юзівка — Робітничий квартал „Собачіївка"

Залежно від призначення, що надається зеленим насадженням в майбутньому житті міста і зумовлює як їх внутрішній зміст, так і методи їх здійснення в натурі, прийнята система зелених насаджень, розчленована на такі види:

Внутрішньоселітебні

Бульвари і сквери	291,88 га
Районні парки культури і відпочинку по Кальміусу і Бахмутці	535,30 „

Сталіно — Озеленення нового кварталу по вул. ім. Артема

Центральний парк культури і відпочинку (за Студентських містечком, біля семенівської цегельні)	411,00 га
Вуличні насадження	105,40 „
Ботанічний сад на території міста	100,00 „
Разом	1443,58 га
Периферійні	
Лісопарки (східний і західний)	499,00 га
Захисні смуги від промислових територій	225,00 „
Питомники і оранжерейне господарство	157,00 „
	874,00 га
Загальна площа дорівнює	2327,58 га

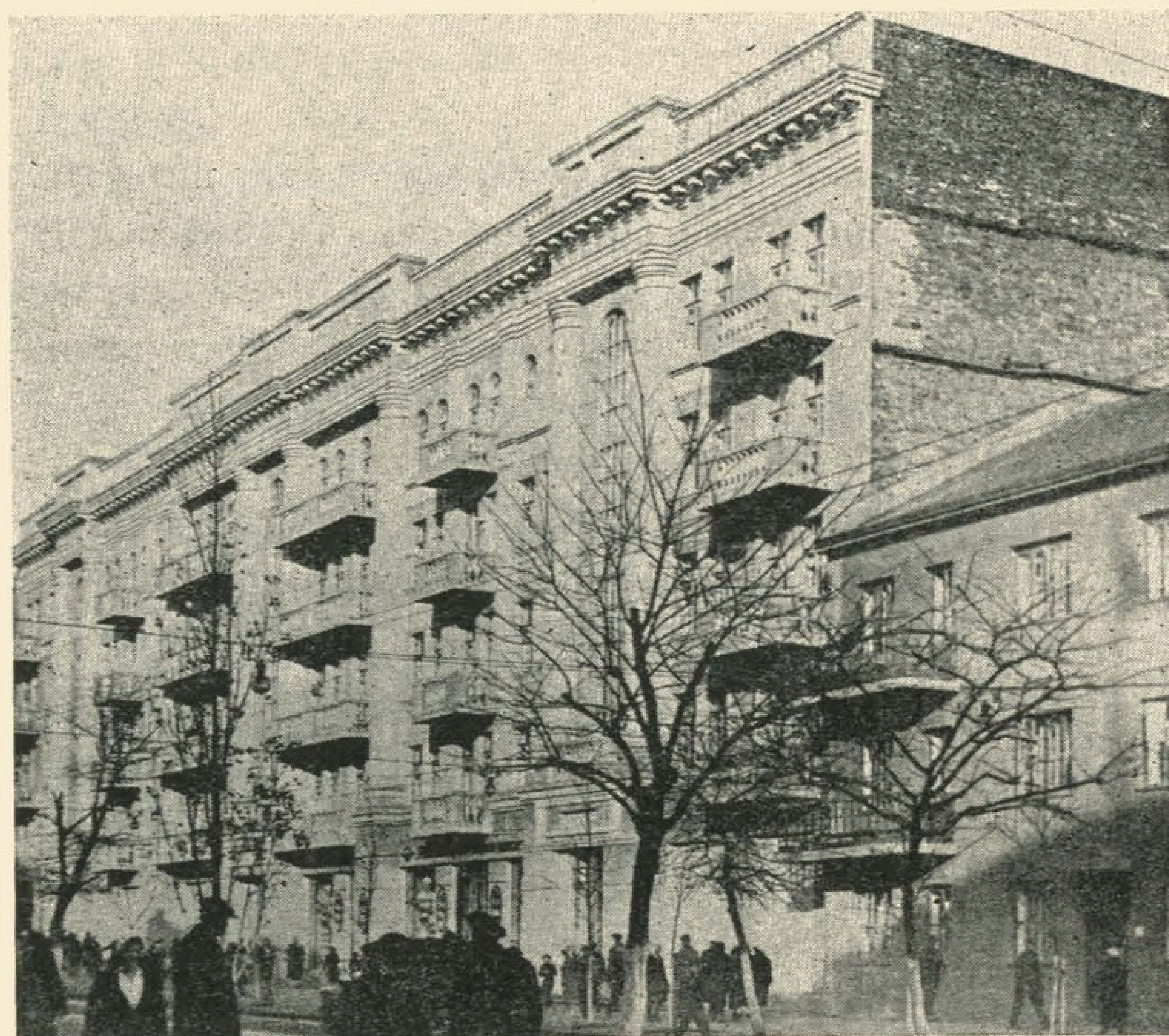
В територію, виділену під внутрішньоселітебне зелене будівництво, ввійшло також 6 ставків з загальною площею до 80 га.

Норма зелених насаджень на одного мешканця лише в селітебній частині міста становить 36,10 квадратних метрів. Додаючи до цієї площі в середньому по 15 кв. метрів внутрішньоквартальної площі зелених насаджень, одержимо середню норму на одного мешканця, що дорівнює 51,10 кв. метрів.

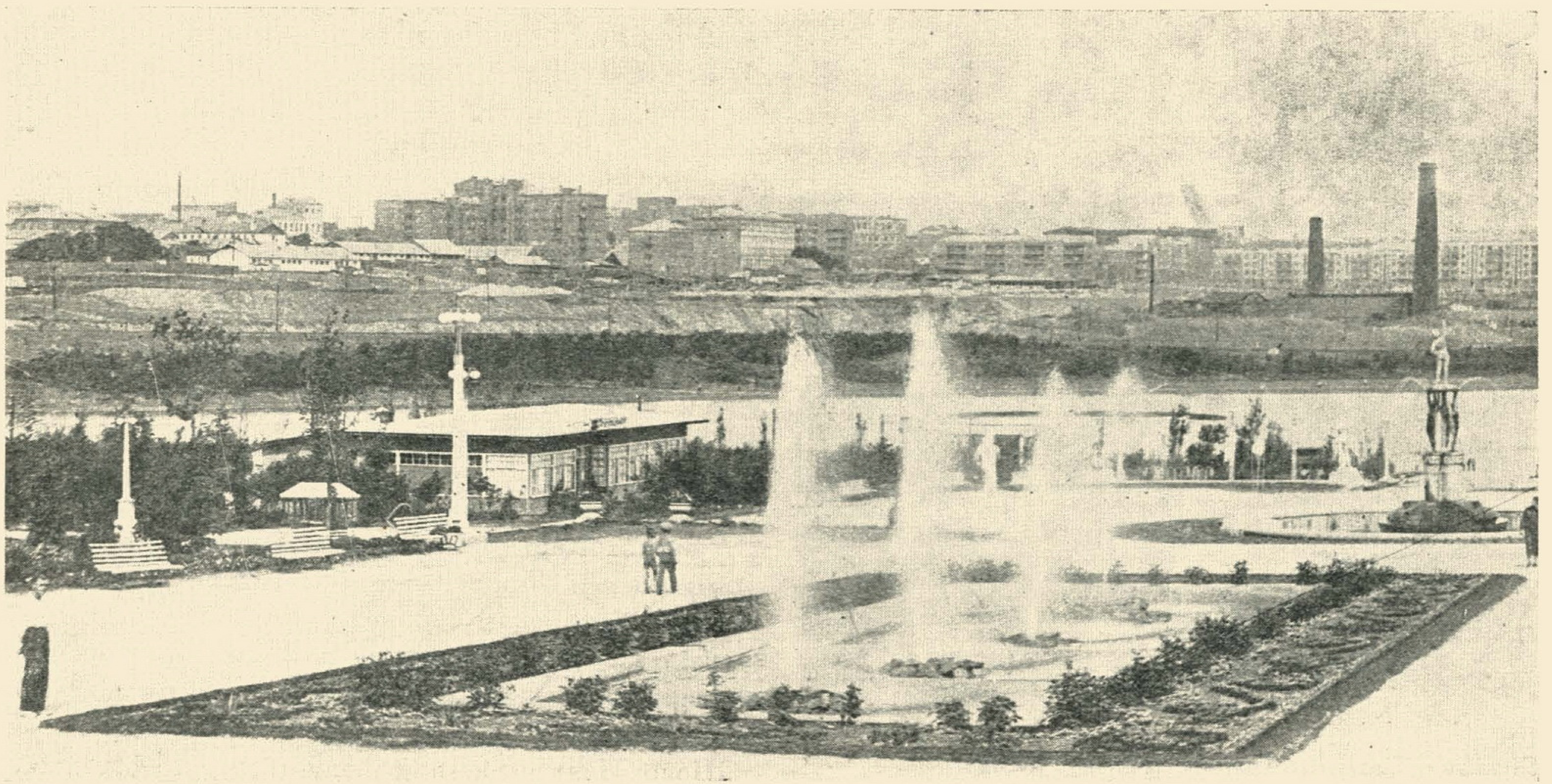
Зелене будівництво міста є об'єктом уваги не тільки міськради, але й усієї радянської громадськості м. Сталіно. До революції Юзівка мала всього 28 га зеленої площі, невеликими плямами розкиданої на великій території. За роки революції створено парк площею в 150 га, біля трьох ставків по р. Бахмутці, розпочато будівництво парку ім. Горького, озеленено вже 86 га, створено міський питомник площею в 140 га, збудовано велике оранжерейне господарство, кілька скверів і т. д. Загальна площа зелених насаджень становить тепер 790 га.

Реконструкція старих частин міста буде поширюватись головним чином на Центральний район, бо Східний, Західний і Путіловський райони, за винятком невеликих територій, є районами зовсім нової забудови. Жовтневий район (заводський), де зосереджено переважно одноповерховий житловий фонд, збудовано, за винятком побутових районів Ларинки, Олександрівки і Конторських будинків, за останні 8—10 років. На проектний період в цьому районі намічені лише заходи щодо впорядкування існуючої території шляхом забруковування вулиць, збільшення площі зелених насаджень, належного електроосвітлення, устаткування водопостачання і каналізації, проведення санітарно-технічної реконструкції внутрішньодворових ділянок і т. п. Таким чином, Жовтневий район буде переважно районом одноповерхового заводського і індивідуального будівництва, оскільки характер підземних вироблень не дозволяє там робити капітальні спорудження.

Щодо Центрального району міста, то останній, на території старої забудови, підлягає цілковитій реконструкції. Як один з основних заходів до реконструкції, тут намічено збільшення існуючих кварталів, бо розміри їх, розраховані в свій час на дрібне селищне будівництво, визначили ширину кварталів в 75—80 метрів при довжині в 160—200 метрів. Таким чином, площа старих кварталів налічує 1,2—1,6 га. Навіть 2-3-поверхова забудова цих кварталів створила б всередині їх своєрідні „колодязі", а при забудові будинками вище трьох поверхів внутрішньоквартальні простори були б настільки стиснутими, що ні про які санітарно-гігієнічні норми не доводилося б говорити.

Сталіно — Житловий будинок „Донбасвугілля"

Сталіно — Вид нового будівництва з парку культури і відпочинку

Другою метою поширення кварталів була ліквідація значної кількості існуючих вулиць, бо останні в межах Центрального району становили 35—45% площі кварталів. У зв'язку з цим проектом намічено закрити вулицю Горького (від Больничного проспекту до проспекту Дзержинського), потім 10, 13, 16, 17, 18 лінії. Розміри збільшених кварталів будуть дорівнювати 3 — 3,5 га.

Одноповерховий будівельний фонд Центрального району цілком підлягає поступовому зносу, а звільнена територія—забудові в основному чотириповерховими будинками.

Поряд із зносом старого житлового фонду вже тепер намічені до виносу на нові площадки різні склади, кінні двори, підприємства місцьпрому, старі цегельні, особливо вантажна міська станція, яка вже тепер дуже гальмує нормальну забудову центральної частини міста.

Комунальне устаткування міста займає виключно відповідальне місце в справі будівництва і планування м. Сталіно. На основі генерального проекту планування розроблені схеми і технічні проекти каналізації з очисними спорудами, водопостачання, електроосвітлення, газифікації, міської електричної залізниці та ін., які в значній мірі вже здійснені в житті.

Енергопостачання Юзівки до революції було мізерне. Селище завжди було в темряві. Освітлювалася лише центральна частина його, так званий „Новий світ", що одержував струм від невеликої приватної електростанції в 300 кіловат.

За період другої п'ятирічки енергетичне господарство міста було значно реконструйовано і розширено. Електропостачання міста переведено на змінний струм напруженням в 380/220 вольт з живленням від потужних електростанцій „Доненерго". Збудована центральна розподільна електропідстанція в 35 кіловат, закільцьовані трансформаторні кіоски, колишні околиці міста охоплені електросіттю, посилюється вуличне освітлення. Ще в 1931 році довжина низьковольтної сіті становила 26,2 кілометра з кількістю світлоточок в 300 штук. Тепер довжина сіті дорівнює 139,4 кілометра з кількістю світлоточок в 2324 штуки.

Газифікація є винятково цінним елементом комунального господарства, яке ставить Сталіно в ряд передових міст СРСР. Газифікація міста почалася в 1934 році і досі збудовано 7,6 кілометра газоносної сіті, газоочисна станція, устатковано газовими плитами до 1000 квартир.

Водопостачання населення до 1929 року провадилось з місцевих викопаних криниць і заводського водогону, що збирає воду з Богодуховської балки і криниць в заплаві річки Бахмутки. Вода була недоброякісна і винятково підвищеної жорсткості. Водорозбір здійснювався, крім криниць, всього з чотирьох водорозбірних будок. В 1929—31 рр. був збудований водовід довжиною в 40 кілометрів, і, таким чином, м. Сталіно було включено в систему Вседо-

нецького водопроводу. Крім того, був прокладений водовід в 32 кілометри від потужного Карлівського водоймища. Величезні зміни, що сталися у водопостачанні міста, яскраво показують такі дані: в дореволюційний період протяжність водопроводної сіті дорівнювала трьом кілометрам, а споживання води на душу населення за добу становило 6 літрів. Тепер протяжність сіті становить 79 кілометрів, а споживання води на душу населення доведено до 50 літрів на добу. Згідно з проектом, норма водоспоживання на одного жителя буде доведена до 150 літрів на добу. Якщо згадати, що ще в 1926 році норма водоспоживання не перевищувала 6—7 літрів на душу, а поливання вулиць здавалося фантазією, то стане особливо ясним, яких успіхів досягло м. Сталіно в галузі водопостачання.

Каналізація є особливо важливим з того, що зроблено в галузі комунального будівництва. В умовах м. Сталіно, колишнього селища Юзівки, особливо забрудненого, яке переживало щороку епідемічні захворювання, каналізація була основним радикальним заходом в усій системі боротьби з антисанітарією, епідеміями. Будівництво каналізації почалося з кінця 1932 року. На 1938 рік. м. Сталіно вже має 15,7 кілометра колекторів, 46 кілометрів міської сіті і близько 400 будинкових приєднань. Каналізація, згідно з проектом, будується за роздільною системою з очисткою фекальних вод на біологічній станції. Тепер закінчується будівництво найбільших очисних споруд.

Міський транспорт до революції складався всього з кількох візників. Інших засобів міського транспорту не було. Тільки з 1928 року стала експлуатуватись перша лінія трамваю, яка зв'язала місто з станцією Сталіно. Протягом наступних років, розширяючи будівництво свого трамвайного господарства, місто зв'язало окремі побутові райони між собою і з навколишніми робітничими селищами—Смолянка, Рутченково, Мушкетово, Путіловка та іншими. Вже тепер довжина трамвайних шляхів становить 78,5 кілометрів, трамвай налічує 115 вагонів, збудовано 2 трамвайні парки, перевезено в 1937 році близько 60 мільйонів пасажирів. За проектом, протяжність трамвайних шляхів буде доведено до 127 кілометрів.

Культурне і житлове будівництво. Культурно-побутове обслуговування населення набрало за останнє десятиріччя величезного розмаху, в результаті чого місто стало не тільки адміністративно-промисловим, але й культурним центром Донбаса.

Дореволюційна Юзівка мала лише одне комерційне училище, одну гімназію, дві церковно-приходські школи, два кіно в погано пристосованих для цього приміщеннях, одну лазню, одну лікарню і дуже широку сіть шинків, різних притонів і брудних крамниць.

Все це оточувало жалюгідну подобу людських житлових приміщень, що мали назву кают, балаганів, казарм, землянок, халуп і т. п., розташованих під самою заводською трубою, або під відвалами

Сталіно — Робітниче селище „Стандарт"

породи, викинутої з шахт, позбавлених найелементарніших ознак впорядженості.

Весь житловий фонд селища Юзівки становив близько 800 тисяч квадратних метрів.

За роки революції житлова площа міста збільшилась до 1250 тисяч квадратних метрів. Паралельно із зростанням житлофонду відбувалося і якісне поліпшення останнього: колишні одноповерхові невпоряджені будинки, „балагани“, „каюти“, „землянки“ поступилися місцем перед новими кварталами впоряджених багатоповерхових будинків.

Тепер м. Сталіно охоплено великою сіткою соціально-культурних закладів. Збудовано 25 шкіл-десятирічок, 18 будинків міських дитячих ясел, крім внутрішньоквартальних і заводських, 37 будинків дитячих садків, у 3 вишах і 6 технікумах навчаються більше як 1500 студентів. Дуже розвинута сітка медичних закладів, побудовано величезне клінічне містечко ім. Ворошилова. Крім численних робітничих клубів і вже існуючих кіно, зараз будується великий міський театр, нове двозальне кіно, обласна бібліотека, нова гостиниця і т. д.

Наведена нами тут характеристика росту м. Сталіно, звичайно, далеко не вичерпує всієї величезної різноманітності життя міста і його сітки промислових, комунальних і соціально-культурних закладів.

* * *

Однак, поряд з великими успіхами в галузі будівництва м. Сталіно, слід вказати і на негативні явища, що ускладняють нормальну його забудову і реконструкцію.

Насамперед, слід відмітити, що далеко недосконала і громіздка процедура затвердження генерального проекту планування міста тягнеться вже майже 6 років. Місто будується за незатвердженим проектом. В зв'язку з чим часто робляться спроби обійти проект при практичному будівництві, і потрібно багато зусиль, щоб кожного разу не допускати робити те, що проектом не передбачено. Тільки після затвердження Раднаркомом УРСР проект матиме силу закону, на який вже не дозволять не зважати при забудові міста.

Далі дуже часто, через відсутність маневрового житлового фонду, вибір будівельних ділянок визначається не доцільністю розташування будинку в тому чи іншому місці, а наявністю вільних ділянок, що не вимагають переселення. Це часто приводить до явно неправильного вибору ділянок під забудову.

У зв'язку з тим, що при забудові окремих кварталів будівниками часто бувають представники кількох відомств і установ, організація кварталу набирає іноді потворної форми. В межах одного й того ж кварталу виникає кілька самостійних, зовсім відірваних один від одного дворів з службами. Природно, що при такому стані не може бути й мови про квартальний дитячий садок, дитячі ясла, і внутрішньоквартальний сад. Спроба кооперувати таке будівництво викликає заперечення, а часто і нерозуміння з боку будівників, що мають різні кошти і різні цілі та бажання в справі організації будівництва.

Недостатня боротьба з самовільним будівництвом, яке має місце не тільки в м. Сталіно, але й у всіх містах Донбаса. Ця хиба не тільки вносить анархію в планову забудову міста, але одночасно є негативним санітарно-гігієнічним елементом і значно спотворює загальну архітектурну фізіономію окремих його ділянок.

Гальмує розвиток міста мала активність міської ради в справі виводу на нові території з вузьких меж міста таких підприємств, як цегельні, рудні, склади, нафтові бази і, нарешті, міська вантажна станція з усіма її транспортними будівлями і базами.

Існує зовсім неправильна думка, що за планування і архітектуру міста повинен відповідати тільки міський архітектор. Крім працівників комунального господарства і будівельних організацій, за архітектуру і планування міста, в кожному окремому випадку, не менше повинен відповідати і архітектор, який проектує ту чи іншу будівлю; при виконанні свого часткового завдання він повинен враховувати і інтереси міста в цілому, враховувати вимоги не тільки сьогоднішнього дня, але й більш віддалені перспективи розвитку міста. Якби архітектори саме так підходили до справи будівництва і планування міст, то можна було б уникнути таких неприпустимих випадків, коли тільки недавно збудовані будинки громадського призначення, що мають своїм завданням одночасно створити архітектурний ансамбль головного міського майдану між Будинком Рад і Будинком держустанов, вимагають уже тепер відповідної реконструкції і добудови.

Дружними зусиллями всього колективу архітекторів, при його активній допомозі радянським і партійним організаціям в реконструкції міста, шляхом широкого залучення до цієї справи трудящих мас, Сталіно в найближчому майбутньому перетвориться в чудовий центр соціалістичного Донбаса, гідний носити ім'я великого вождя народів товариша Сталіна.

Перша черга будівництва в генплані

(З досвіду роботи над проектом першої черги по м. Харкову)

Архіт. А. Санович, архіт. М. Чернишов

Необхідність розробки проектів першої черги будівництва виникла з практики радянського містобудівництва. Тільки в системі соціалістичного господарства могли з'явитися завдання, методом рішення яких є цей новий вид проектно-планувальних робіт.

Коли, в результаті роботи над генеральними проектами планування ряду великих і малих радянських міст, основні ідеї радянського містобудівництва дістали більш-менш ясне відображення, коли уявлення про кінцеві цілі містобудівної роботи стали в основних рисах загальновизнаними і серед спеціалістів і серед широкої громадськості,— надзвичайно гостро виявилася потреба у визначенні конкретних шляхів реалізації проектів планування, в оперативній програмі містобудівних дій найближчого часу. Такою програмою і має стати проект першої черги будівництва.

Треба відмітити, що розробка докладних проектів планування окремих районів міста, чи навіть цілих міст зовсім не може замінити проекту першої черги будівництва.

Основою методу роботи над всяким проектом першої черги будівництва є вольова установка на максимальну ефективність містобудівних заходів, яка в переважній більшості випадків (про винятки з цього правила буде сказано нижче) зв'язана з концентрацією сил і засобів у мінімальній кількості пунктів. Вибір цих пунктів на основі комплексного, політичного, техно-економічного і архітектурно-планувального аналізу, тобто визначення конкретних установок політики забудови міста, є першим завданням проекту першої черги будівництва.

Але аналіз цей не може бути зроблений без докладної розробки перспективних рішень відповідних районів або планувальних вузлів. Даючи основи для вибору об'єктів розробки, проект першої черги в той же час при відсутності таких докладних проектів не може бути розроблений з достатньою глибиною і переконливістю, а складачі його завжди рискують скотитися до плоского емпіризму.

Справді, вже при виборі ділянки для житлового будівництва, проваджуваного в будьскільки великому масштабі, планувальник зустрічається з необхідністю визначити планувальне рішення ряду кварталів і архітектурно-обсягове рішення магістралі, площі і т. п., врахувати розміщення закладів обслуговування, розв'язати в повному обсягу питання комунального обладнання і впорядкування. Багато з цих питань можуть бути розв'язані тільки в масштабі всієї магістралі або району.

При забудові великої кількості ділянок, розташованих на одній магістралі, на прилеглих кварталах і т. д. необхідність такої роботи очевидна. Тим часом тільки в рідких випадках забудова магістралі або цілого району може бути закінчена протягом 3—5 років, і тому докладний проект планування і забудови такого району або магістралі не може вважатися проектом першої черги.

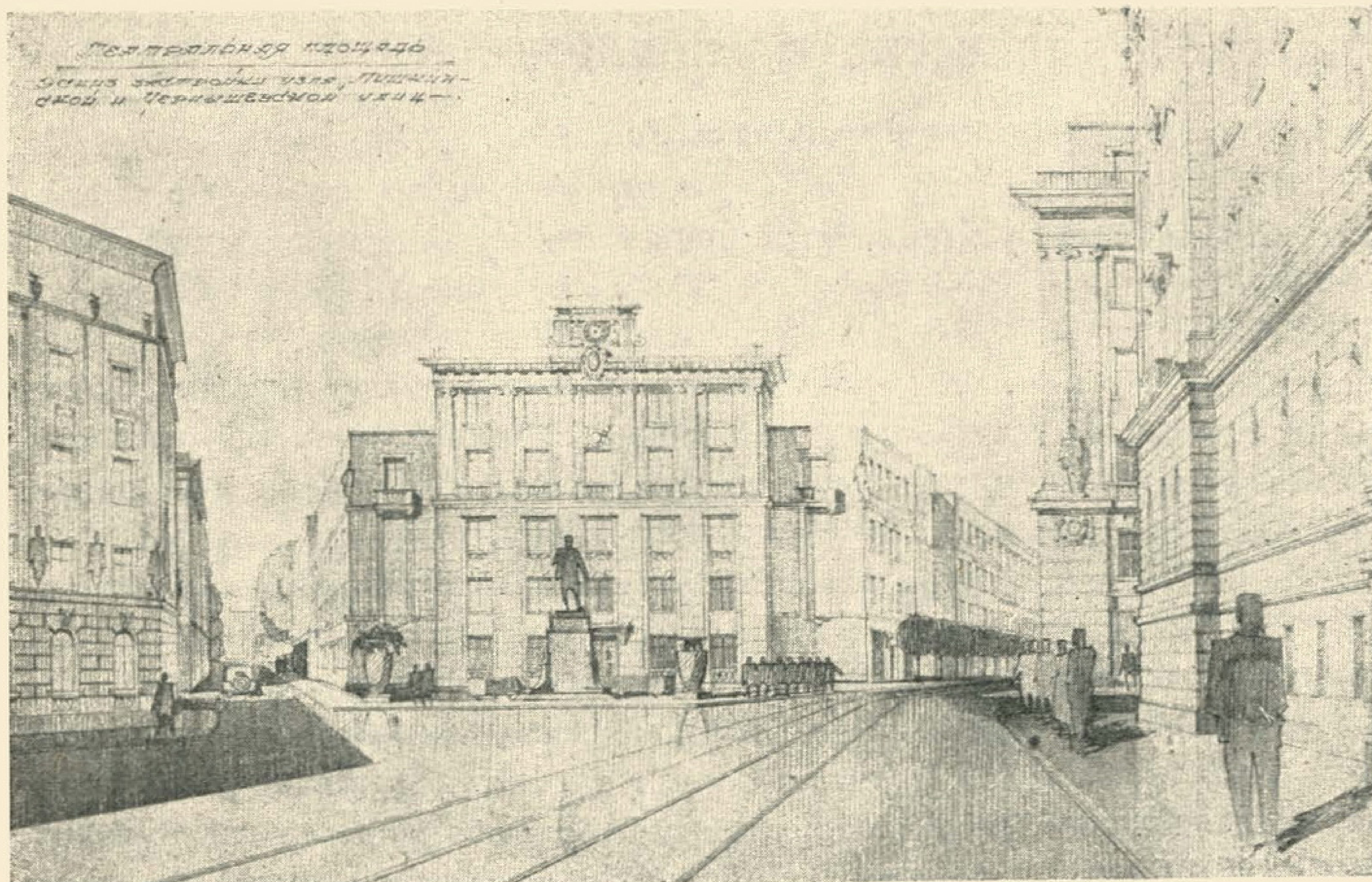
Щождо розробки докладного проекту планування для всієї території міста, то в світлі висловлених міркувань така робота уявляється лише марною витратою сил і коштів, бо вона привела б до деталізації питань, які підлягають розв'язанню тільки у віддаленому майбутньому.

Звичайно, питання про стадії розробки проектів планування в окремих випадках повинно остаточно розв'язуватись залежно від ряду конкретних умов, але здебільшого викладені вище установки, які виникли в результаті роботи над проектом першої черги будівництва по м. Харкову, повинні, очевидно, зберегти своє керівне значення.

Перші роботи над проектом першої черги будівництва по м. Харкову проведені в 1937 році в архітектурно-планувальній майстерні міськпроекту (керівник Г. А. Яновицький) під керівництвом авторів даної статті.

Методика і практика роботи над проектами першої черги будівництва висвітлена покищо надзвичайно мало. Тим то наведений матеріал висвітлює, головним чином, питання розміщення житлового будівництва, найбільш розроблені нами і найбільш цікаві методично. Так зване декретне будівництво (школи, ясла, дитсадки) в силу своєї неминучої розпорошеності вимагає до себе цілком іншого підходу, до того ж і по своїй питомій вазі житлове будівництво становитиме, очевидно, переважну частину першочергового будівництва.

Протягом останнього десятиріччя нове житлове будівництво капітального типу здійснювалося по м. Харкову в основному шляхом забудови нових районів і кварталів, в невеликій мірі — за рахунок забудови другорядних вулиць міста і частково — шляхом надбудови існуючих будинків, головним чином,

м. Харків. Театральна площа. Ескіз забудови рогу Пушкінської та Чернишевської вулиць. Автор— архіт. Г. Іконніков

у Центрально-Нагірному районі міста. В цей період часу виник жилий район, площа Дзержинського, жилі квартали Лосівської площадки, селище ХПЗ, в значній мірі забудований Дзержинський район, частково Червона Баварія, Основа і Ленінський район (Холодна гора).

Не менше половини житлового будівництва припадало в цей період на Центрально-Нагірний район, де будівництво відбувалося в значній мірі за рахунок освоєння району площа Дзержинського і нових кварталів з наступним їх упорядкуванням і комунальним обладнанням.

Цікаво, що в Нагірному районі провадили житлове будівництво і такі підприємства та установи, які не тяжать до цього району, як, наприклад, ХПЗ, завод імени Комінтерну, завод „Серп і молот", завод імени Шевченка, залізничний транспорт тощо.

На основних магістралях міста нове житлове будівництво відбувалося як виняток: ділянка „Серпа і молота" і ЖБК „Червоний промінь" по проспекту імени Сталіна, жилий будинок Південних залізниць по Червоноармійській вулиці і деякі окремі будинки.

Забудова міських магістралей, зв'язана з зносом існуючого фонду, була однією з основних причин, які викликали забудову нових невпорядкованих територій.

Безсумнівно, необхідність зносу малоцінного жилого фонду і тепер лімітує можливість реконструкції основних магістралей міста. Було б цілком неправильним, в умовах величезної потреби швидко ростучого населення міста в житлі, проектувати вже на найближчий відрізок часу масовий знос навіть малоцінного зношеного будинкового фонду, який не відповідає по своїй організації сучасним вимогам.

Заміна малоцінного фонду повинна відбуватися відповідно до загальних темпів житлового будівництва міста, з урахуванням усього комплексу питань, які передвизначають в умовах планового соціалістичного господарства розміщення на території міста нового будівництва.

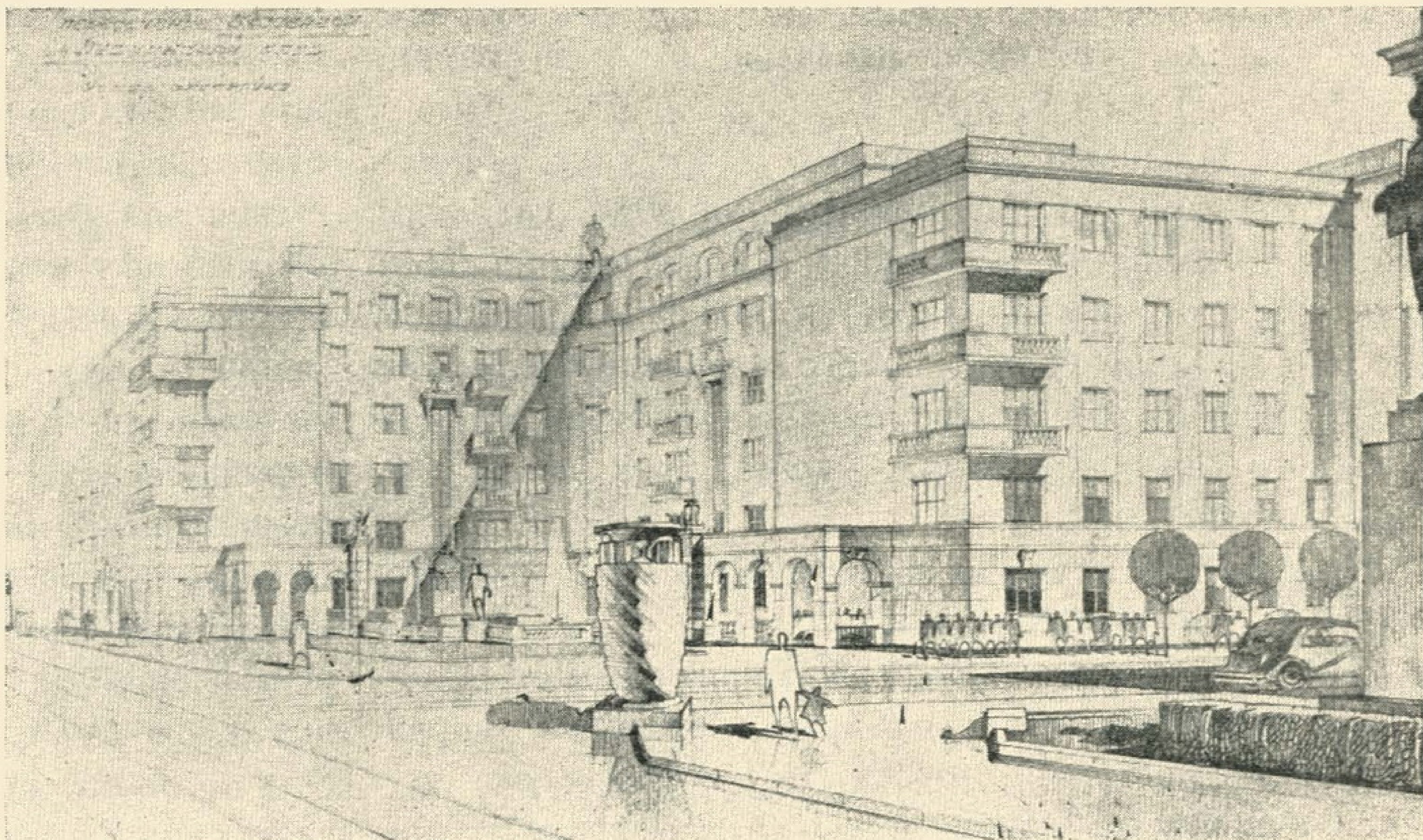
Взагалі ж кажучи, розміщення першочергового будівництва не може бути розв'язано під впливом лише будьякої однієї вимоги, як би істотна вона не була, як, наприклад, знос існуючого фонду, концентрація на основних магістралях міста, наближення житла до місць роботи і т. д.

Однак, ця очевидна істина враховується не завжди. Тим то, як у практиці розміщення поточного житлового будівництва, так і при обговоренні загальної схеми доводилось зустрічатися з представниками різних однобічних думок, які, будучи більш-менш праві з своєї вузької точки зору, ігнорують основне: що правильне розв'язання питання можливе тільки на основі комплексного врахування всіх основних умов соціалістичної реконструкції міста.

До числа основних факторів, комплексно врахованих при розміщенні житлового будівництва, насамперед треба віднести такі:

а) концентрація житлового будівництва на окремих ділянках або кварталах з метою забезпечення можливості індустріалізації будівництва і досягнення максимального архітектурно-планувального і соціально-побутового ефекту;

б) використання існуючих елементів комунального впорядкування: каналізації, водопроводу, серед-

м. Харків — Ріг Басейної та Пушкінської вул. Ескіз забудови. Архіт. Г. Іконніков

міського транспорту і ін.—шляхом забудови впорядкованих магістралей і вулиць міста;

в) надання населенню найбільших вигод як в розумінні близькості житла до місць роботи, так і в розумінні наближення житла до соціально-культурних і побутових закладів, що є в місті;

г) архітектурно-планувальна реконструкція забудови основних магістралей з заміною (зносом) малоцінного фонду—сучасним житлом, створення нових архітектурних ансамблів або завершення і реконструкція старих.

Величезний обсяг житлового будівництва, здійсненого в період останнього десятиріччя в Харкові, привів до помітного розширення колишніх селітебних районів і до освоєння нових (район площа Дзержинського, Лосівська площадка), а разом з тим—до необхідності впорядкування і комунального обладнання цих територій.

Тим часом у межах міста є великі резерви впорядкованих територій, які дозволяють провадити нове будівництво за рахунок більш повного завантаження існуючих сіток комунального устаткования, середміського транспорту, а також установ і підприємств соціально-культурного і побутового обслуговування населення.

Однак, як було вже сказано, розміщення нового будівництва у впорядкованих і освоєних районах зв'язано із зносом існуючого малоцінного житлового фонду, що, природно, збільшує, з одного боку, вартість будівництва, а з другого—знижує темп зростання житлового фонду міста.

Все ж у більшості випадків додаткові капіталовкладення доцільніше витрачати на знос, тобто на зміну малоцінного житлофонду, ніж на розширення комунальних сіток міста і освоєння нових територій, яке вимагає значних затрат.

Та обставина, що ці затрати в основному падають на комунальний відділ міськради, а не безпосередньо на забудівника, може тільки пояснити прагнення забудівників до забудови нових територій, найчастіше невиправдане з народногосподарської точки зору.

Так, наприклад, протягом 1937 р. в харківській міськраді неодноразово обговорювалося питання забудівниками, до того в надзвичайно гострій формі, про розміщення досить великої кількості житла на території Дослідного поля сільськогосподарської станції.

При докладному техно-економічному аналізі варіантів розміщення цього будівництва виявилося, що розміщення його на території Дослідного поля було б зв'язано з затратою 4—5 млн. крб. на освоєння території, тоді як при розміщенні його на розі проспекту імени Сталіна і вулиці Павлова (в безпосередній близькості до Червонозаводського театру)—затрати на відновлення житла, яке підлягає зносу, не перевищили б 700 тис. крб. Все ж тільки завдяки твердій позиції архітектурно-планувального управління і одностайній підтримці архітектурної громадськості виявилося можливим не допустити виносу будівництва на неосвоєну територію і розмістити його в місті, головним чином, на проспекті імени Сталіна.

Але крім економії коштів і матеріалів по впорядкуванню і комунальному обладнанню, яка може бути обчислена в грошовому виразі, є ряд інших позитивних моментів, що випливають з більш доцільного розселення населення міста, яке досягається розміщенням першочергового будівництва з ураху-

ванням трудових та інших центрів тяжіння, що склалися (заводи, установи, навчальні заклади, парки, театри, вокзали і т. д.).

Ефект від більш правильного розселення, корегованого розміщення будівництва полягає, головним чином, у скороченні населенням витрати часу на пересування, який важко піддається облікові. Проте, цей момент в умовах безперервного підвищення культурного рівня широких мас трудящих набуває чимраз більшого значення і тому мусить бути враховуваний в повній мірі.

Не меншого значення набуває питання загального архітектурного образу міста.

З кожним роком, мірою збільшення в місті кількості нових жилих і громадських будинків, щораз яскравіше виступає хаотичність і архітектурна неповноцінність забудови основних магістралей Харкова, насамперед вул. Свердлова і проспекту імени Сталіна, де нове будівництво в останнє десятиріччя провадилося у відносно невеликих масштабах в порівнянні з іншими районами міста.

Поряд з забудовою, більш-менш прийнятою тепер, на цих магістралях є значна кількість похилих будинків, які не відповідають ні по своєму внутрішньому плануванню, ні, тим більше, по свойому зовнішньому вигляду вимогам сьогоднішнього дня.

Домагаючись максимальної концентрації будівництва, ми, однак, не прагнули в усіх випадках неодмінно забезпечити цілковите закінчення забудови кожного даного кварталу протягом 3—5 років. Це мало б рацію тільки в тому випадку, коли б паралельно з забудовою кварталу (яка здебільшого наближається до периметральної)—відбувалося цілковите розчищення і освоєння його території. Тим часом неможливість зносу великої кількості будинків, які тимчасово підлягають збереженню всередині старих, густо заселених кварталів,—зробить у багатьох випадках неможливим освоєння всієї території кварталу в найближчі роки. Крім того, забудова всього кварталу, в тому числі і всього його периметру (в частині, яка підлягає забудові), особливо на новоосвоюваних або в новопоряджуваних районах, в ряді випадків могла б привести до сильного зростання витрат на лінійні елементи міста: вулиці, магістралі комунального обладнання і ін.

Наведені міркування, однак, не дають підстав для відмовлення від поквартального розміщення першочергового будівництва. Вони б лише змусили проектувальників прагнути до цілковитого закінчення забудови кварталу тільки в тих випадках, коли його цілковите здійснення можливе і ефективне уже в найближчий час, а не лишається планувальною фікцією.

Проведений на основі установок генерального проекту і викладеної в ньому схеми черговості освоєння території міста комплексний облік вказаних вищ умов і, зокрема, заявок забудівників, обумовив вибір таких районів і магістралей для розміщення житлобудівництва найближчих років.

Насамперед повинна провадитись забудова і реконструкція основних магістралей міста (проспект імени Сталіна, вулиці Свердлова, К. Лібкнехта, Пушкінська, Плехановська, Басейна і ін.), які мають повне комунальне обладнання, добре зв'язані з усіма районами міста і визначають собою архітектурний образ міста в цілому.

Кількість житла, яке могло бути розміщене на цих

м. Харків. Червонозаводський театр. Автор проекту — архіт. В. Троценко

Фото К. Бабкіна

магістралях, лімітується, однак, високими процентами зносу.

Для тієї частини будівництва, яка не може бути розміщена на найбільш важливих ділянках, що мають, звичайно, і більш високий процент зносу, передбачаються ділянки, більш легкі для освоєння по зносу, але зате вони вимагають певних затрат в галузі комунального обладнання.

Для забудівників, які тяжать до проспекту ім. Сталіна, таку роль відіграватимуть квартали за Червонозаводським театром і на трасі пробивки Конюшенної вулиці. Для забудівників, які тяжать до Центрально-Нагірного району—Шатилівка і район площа Дзержинського.

Необхідність впорядкування і комунального обладнання цих районів виправдується, однак, тим, що завдяки концентрованому характеру забудови всі елементи комунального обладнання зможуть бути використані в достатній мірі відразу після введення їх в експлуатацію.

Само собою зрозуміло, що в ряді районів необхідність розміщення житлового будівництва випливає з їх загальної віддаленості від основної частини міської території і наявності в них самостійних могутніх центрів тяжіння при певній забезпеченості їх основними елементами соціально-культурного і побутового обслуговування (клуб, універмаг, поліклініка і т. д.). До таких районів належать: селітебний масив Лосівської площадки, що виник на базі могутньої групи заводів; Червона Баварія, яка також має самостійну промислову базу і відірвана від інших районів міста; селище Основа, зв'язане з обслуговуванням певної частини залізничного вузла, і деякі інші.

Розмір будівництва в цих районах визначається їх специфічними потребами і не може впливати на розподіл будівництва по решті районів міста в розумінні взаємозамінюваності їх.

Схема розміщення житлового будівництва першої черги розроблена, виходячи з необхідності розмістити 500 тисяч м² жилої площі. Цей обсяг будівництва розподіляється по місту так:

Проспект ім. Сталіна	135.000 м²
Решта Червонозаводського району (головним чином Плехановська магістраль)	30.000 „
Вулиця Свердлова	20.000 „
Центрально-Нагірний район	60.000 „
Проспект Леніна—Шатилівка	55.000 „
Лосівська площадка	140.000 „
Червона Баварія	20.000 „
Інші райони	40.000 „

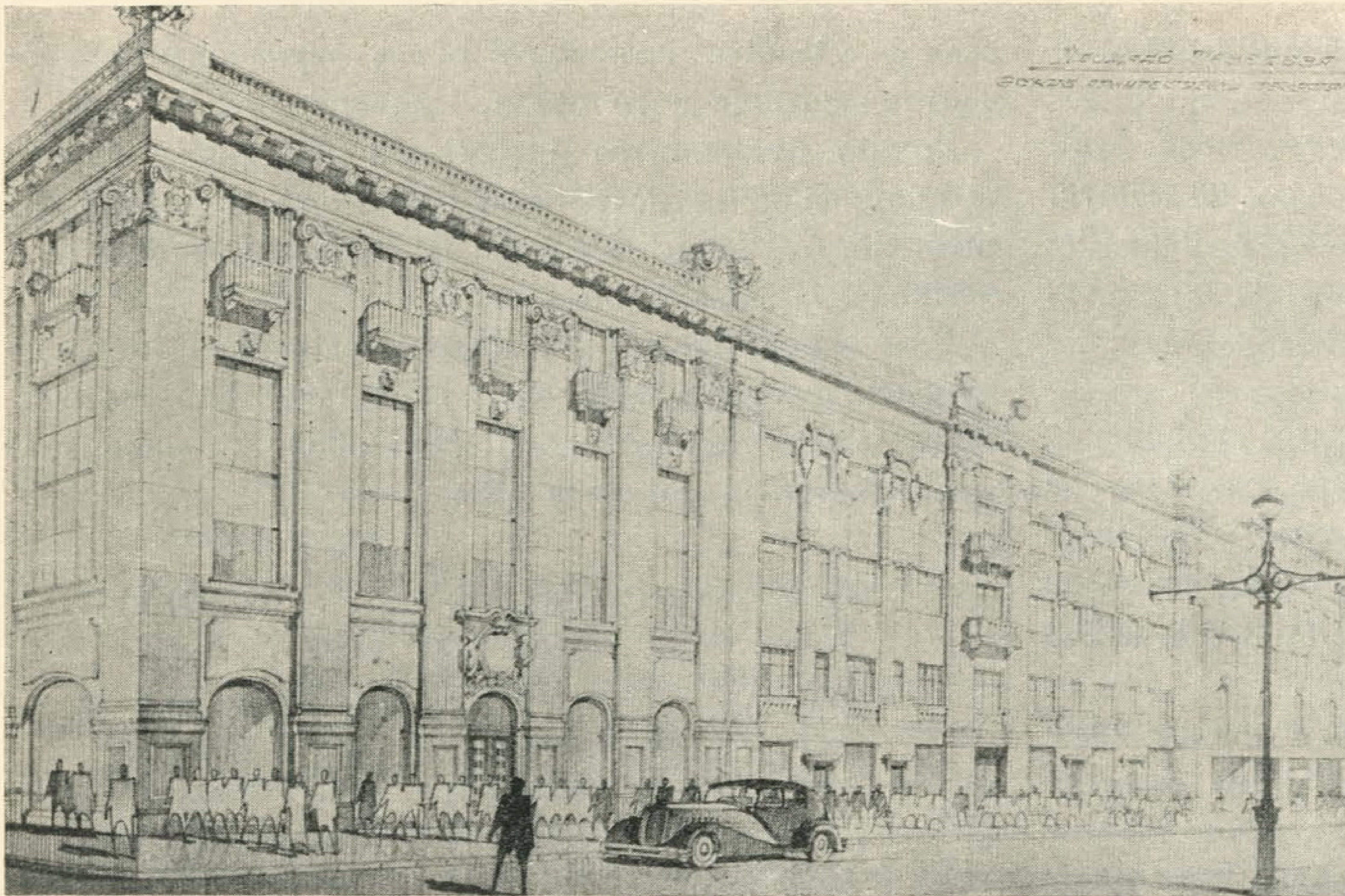
Таке розміщення будівництва уявляється найбільш доцільним і може, взагалі кажучи, зазнавати корективів лише в розумінні уточнення цифр, але не з точки зору переліку районів і їх відносної питомої ваги.

Інші можливі варіанти розміщення будівництва привели б або до необхідності освоєння територій, сумнівних у розумінні санітарно-гігієнічному (бо вони вимагають, у всякому разі, великих затрат на поліпшення свого санітарного стану) або до забудови периферійних, відірваних від міста, територій, або,

м. Харків. 3 поліклініка. Автор проекту — інж. В. Естровіч

Фото К. Бабкіна

м. Харків. Площа Тевелєва. Ескіз архітектурної реконструкції. Автор — архіт. Г. Іконніков

нарешті, до цілковитого або часткового розпорошення будівництва.

Так, наприклад, явно недоцільною уявляється (в усякому разі—на найближчий час) забудова Журавлівки, позбавленої зручних зв'язків з містом, віддаленої від основних центрів тяжіння, незабезпеченої в достатній мірі соціально-культурним і побутовим обслуговуванням, невпорядкованої і яка не має будьяких переваг санітарно-гігієнічного порядку.

По характеру забудови Журавлівка подібна до Шатилівки, при чому середній розмір садиб на ній значно менший, отже, знос більший, так що в розумінні економічному район цей також не має будьяких переваг. Тим то варіант використання Журавлівки (замість, наприклад, Шатилівки) як резерву ділянок з низьким процентом зносу для забудівників, що тяжать до Центрально-Нагірного району, безумовно, повинен бути визнаний неприйнятним.

Розміщення частини першочергового житлобудівництва на таких вулицях, як Заїківська або вул. Жовтневої революції, тобто на другорядних, покищо, магістралях міста—також не уявляється доцільним.

Насамперед, кількість житла, яка могла б бути розміщена на цих вулицях, була б цілком недостатня для створення самостійних вузлів концентрованої забудови, які виправдують витрати на впорядкування і забезпечують належний державний ефект. Це привело б тільки до надмірного розпорошення будівництва.

До того ж ці вулиці і прилеглі до них квартали забудовані дуже густо, і знос тут, безсумнівно, перевищить середньоміський процент, при чому високий процент зносу не компенсуватиметься ніякими перевагами місцеположення, бо з санітарно-гігієнічної точки зору райони, які прилягають до цих вулиць, не мають ніяких переваг, а наявна сітка соціально-культурного обслуговування не створює самостійних центрів тяжіння.

Житлове будівництво підприємств, розташованих у цих районах, з успіхом може бути перенесене на основні магістралі міста: вулицю Свердлова, проспект ім. Сталіна (в районі Червонозаводського театру), Плехановську вулицю (в районі Молочної).

Щождо Салтовської площадки, повноцінної з санітарно-гігієнічної точки зору, але яка не має ні впорядкування, ні транспортних зв'язків з містом, то забудова її зв'язана з усіма незручностями і негативними моментами, що випливають з цих особливостей.

Навіть намічуване тепер будівництво кількох двоповерхових гуртожитків (замість бараків для робітників-будівельників) вимагає вже в 1939—40 рр. каналізації цього району.

Відірваність Салтовської площадки від існуючих селітебних районів і промислових підприємств не дозволяє розглядати її як більш-менш істотний резерв легких для освоєння ділянок, якими могли б бути замінені (як варіант) відповідні ділянки по проспекту імени Сталіна.

Райони, намічені для капітального житлобудівництва, були вивчені з точки зору загальних принципів розміщення першочергового будівництва, з точки зору умов зносу існуючого малоцінного фонду, ефективності використання існуючого впорядкування і комунального обладнання, архітектурно-планувального результату забудови і реконструкції того чи іншого вузла або ділянки.

Як основний критерій визначення економічності

освоєння даної ділянки при інших рівних умовах, приймався % зносу існуючого житлофонду щодо новоспоруджованої площі.

Необхідність обчислювати знос саме в процентах, а не, скажімо, у вартості будинків, які зносяться, випливає з того, що при зносі необхідно забезпечити виселюваних рівною кількістю жилої площі. Звичайно, при цьому необхідно врахувати, що якість нового житла незрівняно вища, ніж якість старого житла, так що в результаті заміни зношуваного житла відбувається істотна зміна якісного рівня житлового фонду міста, що повинно мати не останнє значення при загальній оцінці економічних результатів зносу малоцінного житла.

За проведеними орієнтовними підрахунками, знос в середньому по місту становитиме близько 7%. При виключенні ж ділянок, які можуть бути забудовані без всякого зносу (головним чином район площа Дзержинського і Лосівська площадка), цей процент підвищується до 10—11.

При відмовленні від освоєння найбільш важких ділянок, які, як правило, є найбільш бажаними по архітектурно-планувальних, в тому числі санітарно-гігієнічних і побутових міркуваннях — вказаний % зносу знижується до 4,5 в середньому по місту і до 8—по ділянках із зносом.

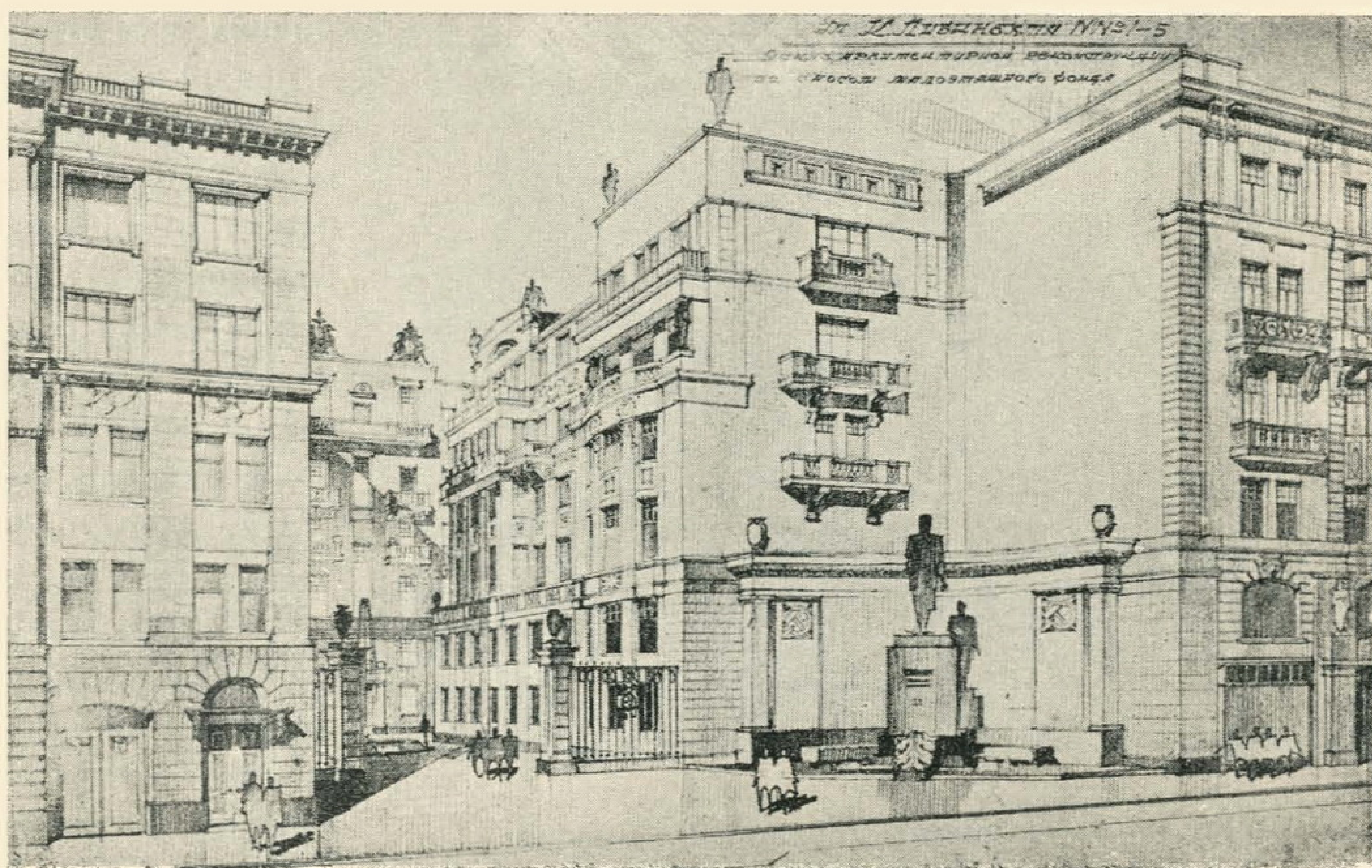
Найбільш складним завданням є при цьому забудова і реконструкція вул. Свердлова і основних магістралей Нагірного району. Так, наприклад, по вул. Свердлова, де, за проектом, розміщується близько 20.000 м^2 житлоплощі, знос становить близько 15%. Необхідно, однак, відмітити при цьому, що витрати на комунальне обладнання по вул. Свердлова цілком мізерні і що архітектурно-ідейний ефект реконструкції цієї магістралі, яка служить в'їздом в місто і серединою частиною основного міського діаметра (крім побутових вигод, зв'язаних з проживанням у безпосередній близькості до центру міста), робить цілком виправданим розміщення на ній житлового будівництва з таким відносно високим % зносу.

Забудова другої частини цього основного діаметра—проспекту ім. Сталіна (від площі Тевелєва до ХТЗ), де, за проектом, розміщується близько третини всього першочергового житлового будівництва,—дає не менший архітектурно-ідейний і соціально-побутовий ефект при значно меншому проценті зносу, наявності основних видів комунального обладнання і забезпеченості транспортними зв'язками.

Знос в середньому по всіх ділянках проспекту імени Сталіна становитиме близько 10%, а в разі винятку з першочергової забудови найбільш важкого відрізку проспекту—близько 7%.

Про ефективність же забудови першої черги по проспекту ім. Сталіна може дати уявлення хоча б те, що в результаті її буде створений новий архітектурний центр Червонозаводського району—площа перед Червонозаводським театром; цілком проведена забудова і впорядкування ряду кварталів, почато здійснення пробивки Конюшенної вулиці, яка з'єднує Салтовський жилий масив з південною частиною Червонозаводського району.

Для найбільш відповідальних ділянок, головним чином, для ділянок будівництва 1938 р., складені паспорти, які містять як докладні техно-економічні показники освоєння даної ділянки, так і архітектурно-планувальне завдання на забудову ділянки, складене на основі пророблки орієнтовної схеми забудови, також прикладуваної до паспорта.

м. Харків, вул. К. Лібкнехта — ескіз архітектурної реконструкції. Автор — архіт. Г. Іконніков

Про проект реконструкції м. Полтави

Архіт. О. Касьянов

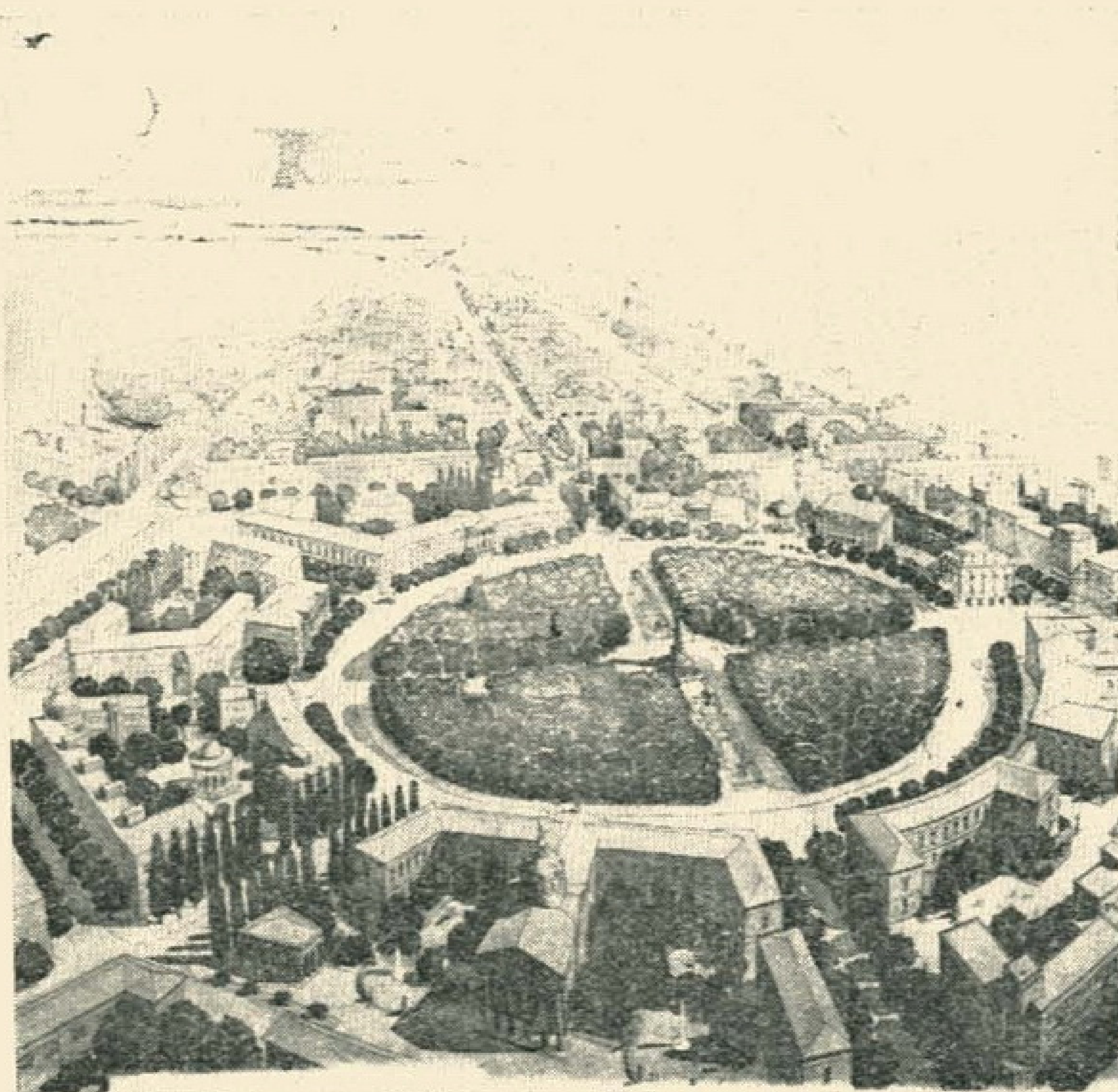
Веселе, зелене і привітне місто Полтава описане багатьма нашими письменниками. Пушкін, Шевченко, Гоголь, Коцюбинський, Короленко і багато інших знаходили теплі слова для цього міста, що стоїть над Ворсклою. Полтавський бій в історії нашої батьківщини зайняв одне з найзначніших місць. Роки революційної боротьби і громадянської війни багаті подіями і спогадами, які говорять про героїзм справжніх синів батьківщини, яких багато було в Полтаві.

Тільки більшовики розкрили джерела чудового росту і процвітання, заховані в економіці цього міста, в творчих можливостях його населення.

До революції Полтава була по суті торговельним і адміністративним містом. Промисловість міста була слабка. Сім з половиною тисяч робітників на початок першої п'ятирічки, при 90.000 населення міста, цифра незначна. Ця цифра зросла на 1934 р. до 17.000 чоловік, тобто більше ніж вдвічі; продукція ж промисловості зросла за цей час, приміром, в десять разів.

Цей ріст є наслідком побудови і пуску в експлуатацію ряду нових фабрик і заводів: заводу „Метал", кондиторської фабрики, шкірзаводу, фабрики взуття, беконної фабрики, м'ясокомбінату, панчішної фабрики, поліграфічної фабрики, клінкерного заводу та ін. Один цей перелік уже говорить про значні темпи росту полтавської промисловості.

Ці темпи в дальшому повинні ще більше зрости з одного боку, коштом дальшого і значнішого росту продуктивності праці і розвитку діючих підприємств, а з другого боку, коштом створення ряду нових підприємств: прядильно-трикотажного комбінату, машинобудівельного і авторемонтного заводів, заводу керамічних труб і багатьох інших.

Генплан м. Полтави — Перспектива центру. Автор — архіт. О. Касьянов

Культурне значення міста досить велике. Тут, крім початкових і середніх шкіл, є ряд вищих навчальних закладів, в тому числі, єдиний на Україні, інститут інженерів сільськогосподарського будівництва, з великою кількістю учнівської молоді.

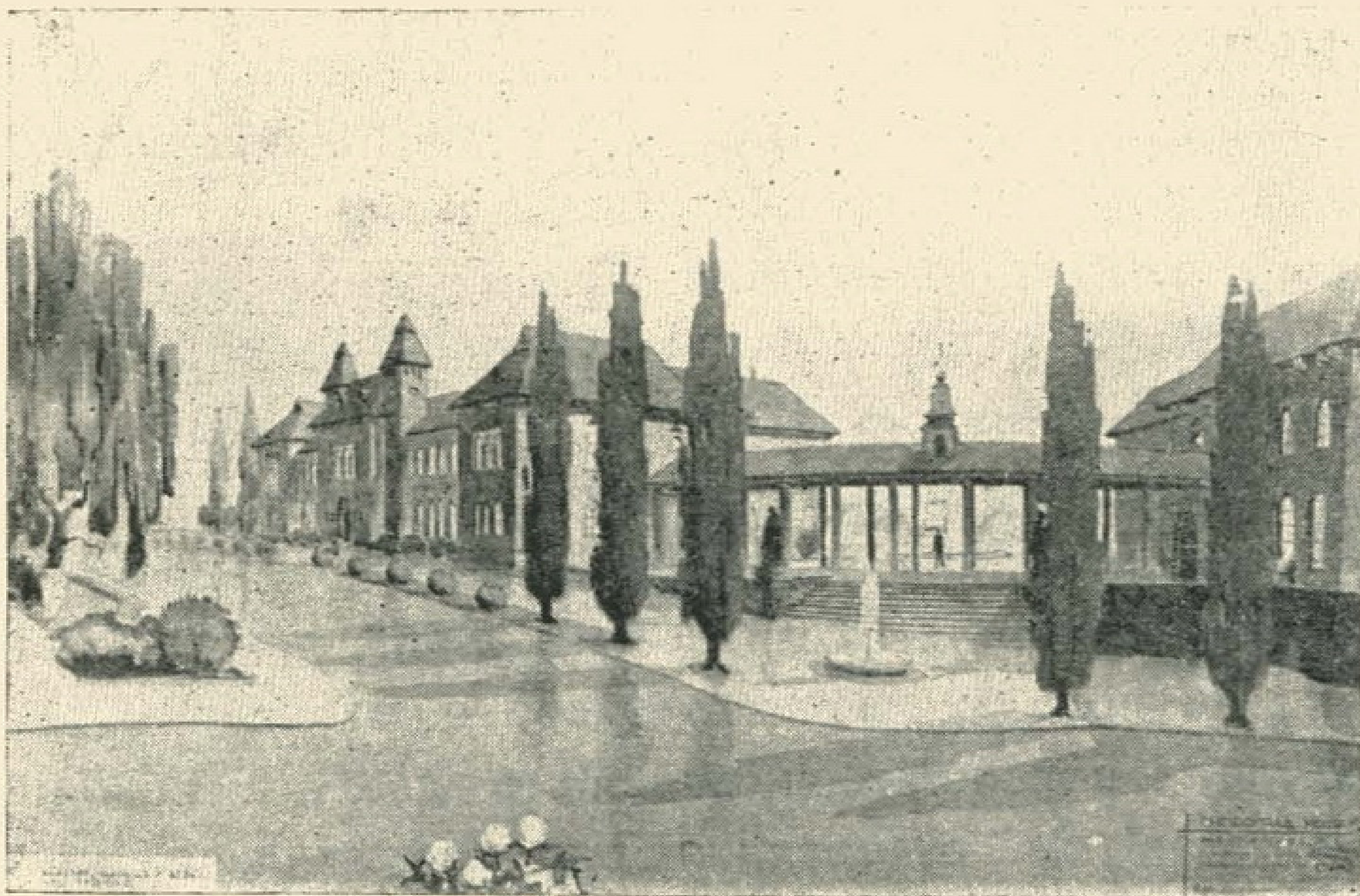
Адміністративне значення міста, в зв'язку з утворенням Полтавської області, також зростає у великій мірі, що, безперечно, відіб'ється на темпах реконструкції міста. Зокрема, очевидно, на порядок денний стає питання про розгортання будівництва першої черги трамваю.

За роки радянської влади Полтава дуже змінила своє обличчя. Мільйони карбованців вкладені у впорядження і комунальне господарство міста. Значно розширені водопровід, електросітка і електростанція, збудована каналізація, переустаткована телефонна станція, поширені зелені насадження, багато вулиць забруковано, прокладені кілометри тротуарів. Зросла і житлова площа міста. Житлові будинки прядильного комбінату, заводу „Метал" та інших організацій і підприємств, збудовані відповідно до нових вимог, поклали початок оновленню архітектури міста.

Культурно-побутове і декретне будівництво Полтави не відстає від інших міст. Школи, дитячі ясла і дитячі садки виросли в різних районах міста. В Полтаві є значна кількість архітектурних і історичних пам'ятників, які користуються охороною і в певній мірі впливають на розв'язання плану міста. Це: братська могила борців революції, братська могила солдатів, загиблих у Полтавському бою, ряд пам'ятників, кілька церков старовинної архітектури, будинок полтавського музею і інші.

Між іншим, характерно, що одним з перших „громадських" будинків, збудованих в Полтаві в період самодержавства, була тюрма, і тільки через багато років були збудовані: „богоугодное заведение", „институт благородных девиц", кадетський корпус.

На певному етапі соціалістичного будівництва міста дуже зросла необхідність проекту його планування. Цей проект на протязі 1931—1935 рр. був розроблений Діпромістом УРСР. Автор проекту — інженер-планувальник А. І. Станіславський. На жаль, проект досі не затверджений РНК УРСР, що, безперечно, слід віднести до шкідницької діяльності

Полтавський музей і майдан біля Пролетарського спуску. Проект реконструкції

шпигуна Любченка і його посіпак, які різними засобами зривали планову забудову міст.

Тепер, протягом найближчих місяців проект соціалістичної реконструкції м. Полтави буде розглянутий РНК, після чого цей проект стане непорушним законом росту і будівництва міста. Однак, треба сказати, що будівництво, яке провадиться в Полтаві, в максимальній мірі пов'язано з проектом планування. Це стосується і відведення нових промислових територій, і будівництва житла, і спорудження водопроводу, каналізації та багато чого іншого.

Полтава живописно розташована на плато, яке підноситься над долиною р. Ворскли. Досить значний район міста розташований і в заплаві Ворскли. Цей район, так званий Поділ, знаходиться в несприятливих санітарно-гігієнічних умовах щодо характеру свого грунту і щодо високого стояння грунтових вод. Район відокремлений від основного масиву міста крутими схилами плато. В ньому міститься велика сортувальна залізнична станція та ряд підприємств.

Все це, а також необхідність створити в цьому районі водоохоронну зону, зумовили запроектувати поступову ліквідацію цього району як житлового, залишивши в ньому, зрозуміло, деяку частину уже існуючого житлового фонду.

Поряд із зменшенням житла на Подолі, запроектовано деяке розширення міської території в північному, західному і південно-західному напрямках (між дальніми і ближніми Павленками, в районі Юр'єво-Некрасовки) і розвиток Кобищан та Очеретянки. Ці райони необхідно освоїти за останні роки розрахункового строку (15—20 років). Тоді населення міста буде досягати запроектованих 240—250.000 чоловік, а норма житлоплощі буде збільшена до 9 $м^2$ на одного мешканця.

Само собою зрозуміло, що розміри нової міської території визначені для зазначеної кількості населення (при щільності заселення від 200 до 450 чоловік на гектар нетто для капітальної забудови і 80 чоловік на гектар нетто для індивідуальної забудови) з врахуванням розмірів і розташування території для всіх необхідних культурно-побутових і громадських закладів.

Такі, в дуже коротких словах, вихідні положення, що стали базою для розробки генерального проекту планування м. Полтави. Крім них, в проекті є ряд допоміжних розділів щодо геології, санітарного стану, житлового фонду, впорядження і комунального устаткування.

Всі ці положення загалом вірні і проект в цілому, безперечно, є серйозним документом, користуючись яким полтавська міськрада зуміє правильно керувати забудовою міста.

Разом з тим слід зупинитися на одному моменті, який, правда, є характерним для більшості проектів Діпроміста УРСР, випущених за період 1930—1936 рр. Це недостатня увага до питань будівництва і реконструкції міста в найближчі роки, так званого, будівництва першої черги. Для цих проектів характерно, що ряд деталей, які повинні здійснюватись через 2—3 п'ятирічки, розробляються з зайвою повнотою (наприклад, планування новоосвоюваних районів), в той час як ряд практичних завдань будівництва першої черги виявляється нерозв'язаним. Це, насамперед, стосується розміщення будівель першої черги, особливо, в тих випадках, коли це розміщення зв'язане із зносом існуючих житлових будинків.

Генплан м. Полтави. Автор проекту — інж. А. І. Station

Згодом Діпромісто УРСР поступово звільниться від цієї хиби, проте, вплив її відчувається в ряді раніш розроблених проектів, в тому числі і в проекті Полтави. І якщо в Полтаві не мали місця значні порушення проекту, то це є в певній мірі наслідком активної участі автора проекту в роботі полтавської міськради по розміщенню будівництва першої черги.

Тим часом необхідно побажати, щоб полтавська міськрада організувала в себе постійну, що провадиться рік-у-рік, роботу по розміщенню будівництва і зв'язаному з цим технічному проектуванні деталей плану міста, при обов'язковій участі консультації автора проекту і Діпроміста УРСР. Тому, звертаючись до окремих елементів проекту, можна з упевненістю сказати, що планування новоосвоюваних районів при своїй реалізації зазнає ряду змін. Насправді, райони Павленок або Юр'єво-Некрасовки, розв'язані в надто „прямолінійному" дусі, не завжди з врахуванням рельєфу, орієнтації та ін. Так само трохи схематичне розв'язання паркової території, тим більше, що тут допущено досадне сусідство парку і очисних каналізаційних споруд.

Поряд з цим можна констатувати велику ретельність і обережність, проявлені автором при розв'язані питань реконструкції існуючих районів міста і, особливо, його центральних частин. Так, дуже уважно проброблено і вдало розв'язано зв'язок через місто обох полтавських вокзалів: Київського і Південного, особливо в частині Пролетарського спуску і Подолу. Цей зв'язок у вигляді двох паралельних магістралей утворив ніби планувальну вісь плану. На ній нанизано ряд великих майданів міста. Це— обидва вокзальні майдани, сквер проти музею, новопроектований майдан з театром (на місці паливних складів) і круглий Жовтневий майдан з Пролетарським сквером. Цей останній являє собою зародок радіального плану міста, закладений ще за часів російського абсолютизму. Пізніше місто стало розвиватися в центральних своїх частинах швидше в „системі" прямокутного плану, а на околицях в повному хаосі.

Самий Жовтневий майдан забудований рядом непоганих ампірних будівель і, на жаль, розташованих так, що його дуже важко зробити транзитним. Цим, власне, і пояснюється наявність двох, а не однієї магістралі, які становлять планувальну „вісь" міста, що зв'язано з необхідністю прокладання нової вулиці мимо круглого майдану, вулицею Леніна. Самий майдан повинен буде дістати завершене архітектурне оформлення, витримане в ансамблі існуючих капітальних будівель майдану.

Новий майдан являє собою ніби звичайний квартал міста, розташований між двома магістралями і звільнений для розширення площі. Його архітектурне розв'язання намічене схематично і потребує в дальшому (при здійсненні проекту) детальної розробки. На майдані запроектовано: театр, Будинок Червоної Армії, будинок госпорганізацій, універмаг. Не погано прив'язано до магістралі майдан Київського вокзалу. Крім будинку вокзалу, на цьому майдані мають бути побудовані гостиниця і поштамт.

Розв'язання майдану біля Пролетарського спуску дає можливість огляду одного з найбільш цінних в архітектурному відношенні будинків Полтави— полтавського музею.

В розв'язанні окремих опорних пунктів—майданів, поряд з розв'язанням обсягу і плану будинків, що оточують майдан, передбачено оформлення зеленими

м. Полтава. Жилий будинок. Автор проекту — архіт. В. Мірошниченко

насадженнями і скульптурою. Наприклад, на Кобищанському майдані запроектовано новий пам'ятник Котляревському на місці могили письменника; на центральному новому майдані передбачене будівництво монумента, що зображує переможну боротьбу пролетаріату за завоювання Жовтня.

Дуже обережно і раціонально запроектовані розширення вулиць і прокладання нових вулиць. Так, розширяються вулиці: Леніна, Загородна; прокладаються нові вулиці на Подолі (для кращого зв'язку міста з Південним вокзалом), нова вулиця в напрямку Кобищан і т. д.

Природні умови м. Полтави і живописний її рельєф, створюючи деякі утруднення в розв'язанні системи магістралей, дають разом з тим багаті можливості у використанні цього рельєфу для створення плану міста високої архітектурної якості і оформлення окремих видових точок та районів міста.

З схилів підвищеної частини міста відкривається чудовий краєвид на заплаву р. Ворскли, ще більш красивий в майбутньому, бо тут запроектовано створення парку культури і відпочинку з водним стадіоном, пляжем і пристанями.

З боку річки місто також має дуже живописний вигляд, і тому проблемі оформлення схилів потрібно приділити велику увагу при детальному і технічному проектуванні міста.

Місто живописне і в багатьох інших районах. Тому при забудові його треба дуже уважно вибирати місця для окремих будинків і споруд, щоб вони були „вписаними" в загальний ансамбль міста, а не псували його пейзажів.

В проекті планування Полтави пов'язані всі основні питання впорядженості, комунального устаткування, внутрішнього міського транспорту, енергетики з питаннями архітектури і планування міста. Щодо залізничного транспорту, то тут слід відмітити, що тепер його будівництво залишає бажати багато кращого, зокрема, цілком незадовільний зв'язок обох вокзалів—Київського і Південного і зв'язок харківського та київського напрямків. Необхідно, щоб перебудова полтавського вузла була здійснена в найкоротший строк. Так само повинні розгорнутись роботи по регулюванню р. Ворскли, дренажу частини міських територій і боротьбі із зсувами. І найголовніше — полтавська міськрада повинна розгорнути в себе роботу по технічному проектуванню міста в повній відповідності до обсягу і характеру реконструктивних і будівельних робіт, що провадяться в місті. Наявність доброго генерального проекту планування в значній мірі забезпечує успішність цього заходу.

Полтава за своїми природними властивостями і економічною базою, створеної за останні 20 років, має всі можливості в результаті практичного здійснення генерального проекту перетворитись на зразкове місто обласного маштабу. Треба тільки, щоб ще до затвердження генплану відповідними центральними органами, він був детально пророблений обласними організаціями Полтави, які повинні ознайомитись з ним і добре знати всі його основні настанови. До цієї пророблки повинна бути притягнута найширша пролетарська громадськість м. Полтави Участь широких мас трудящих у цій справі—запорука успішного здійснення плану.

м. Полтава — Житловий масив прядильного комбінату. Автор — архіт. Б. Мірошниченко

Невідкладні питання в планувальній справі

Архіт. А. Гурович

Не зважаючи на величезний досвід будівництва наших міст, які здійснюють свою соціалістичну реконструкцію на основі проектів планування, організаційна постановка планувальної справи ще й тепер має багато великих хиб, що є серйозним гальмом у справі впорядкування і забудови міст. Ні Вища рада комунального господарства, яка безславно відійшла у небуття, бо не виправдала свого призначення, ні наркомгоспи і досі не встановили належного порядку в справі складання проекту планування. І на сьогодні ще не розв'язано остаточно питання обсягу і змісту проекту планування, не уточнено порядку проведення планувальних робіт, не враховано і не узагальнено досвіду роботи планувальних організацій, і не внесено ясності в методологію робіт по техніко-економічному обгрунтуванню проекту. Не зрушено також з мертвої точки питання про неймовірно складний порядок розгляду і затвердження проектів планування. Найбільш відчутною для наших міст хибою є відсутність докладних планувальних матеріалів по першій черзі забудови міста.

Для того, щоб намітити шлях рішучої ліквідації вказаних хиб, врахувати і помножити позитивний досвід планувальних організацій, Наркомгосп УРСР, з участю правління спілки радянських архітекторів України, скликав у лютому 1938 року планувальну нараду. На цій нараді було обговорено питання обсягу і змісту проекту планування і зв'язана з цим група питань методологічного і організаційного порядку. Нарада намітила заходи, щоб ліквідувати шкідливу практику проектної надмірності, яка неминуче приводить до тривалості проектування, прожектерських вигадок і неймовірно високої вартості проекту планування.

На основі матеріалів наради, комісія, яка виділена правлінням спілки радянських архітекторів УРСР, виробляє конкретні пропозиції, що їх делегати України винесуть на обговорення пленуму правління спілки радянських архітекторів СРСР.

Серед організаційних питань планувальної справи ще не вирішено питання про необхідність участі Держплану у визначенні перспектив народногосподарського розвитку міста. Треба внести більшу ясність у поняття „розрахунковий строк", з метою правильного оперування в проекті основними нормативами по будівництву міст (житлозабезпеченість, водоспоживання і ін.).

Весь попередній досвід роботи над складанням генеральних проектів планування міст і, особливо, сталінський план реконструкції Москви, повинен бути якнайкраще врахований в усіх роботах по складанню генпланів реконструкції міст.

При встановленні конкретного обсягу робіт по складанню генплану міста необхідний диференційований індивідуальний підхід до кожного міста, зокрема, в розумінні визначення характеру і обсягу тих досліджень, які будуть викликані специфічними особливостями даного міста.

Щодо змісту і обсягу проектно-планувальних робіт особливо важливим є питання встановлення основних вимог до проектування першої черги забудови міста. Практична необхідність у цьому, для розв'язання конкретних завдань реконструкції міста, диктується сьогоднішнім днем. Це необхідно тим більше, що шкідництво у плануванні знаходило свій конкретний вияв як в ігноруванні справи детального планування, так і в самому розміщенні будівництва в плані міста.

Базою для опрацювання питань будівництва першої черги є генеральний проект планування (генплан), а вихідним матеріалом для визначення обсягу реконструктивних заходів повинен послужити титульний список об'єктів капітального будівництва, складений на підставі попередніх даних третьої п'ятирічки. Як у генплані, так і в проекті першої черги забудови, комплексне рішення всіх реконструктивних заходів є неодмінною умовою.

Друга важлива умова, якій повинен задовольняти проект першої черги забудови, це максимально можлива концентрація будівництва в мінімальній кількості точок, найбільш важливих для життя міста. Така концентрація дозволяє досягти найбільшої ефективності в забудові, а також будувати з відносно меншими витратами. Вибір точок концентрації міського будівництва повинен бути всебічно обгрунтований: з погляду економічної і технічної ефективності, архітектурної цілісності і т. д. В умовах міста, яке склалося і вже забудоване, правильність такого вибору перевіряється насамперед ступенем доцільності і розмірами зносів та переселення, які економічно виправдуються факторами, що компенсують зноси (наявність комунального устаткування і ін.). Треба, однак, відмітити, що в комплексній оцінці всіх факторів, які визначають вибір місця концентрації житлового будівництва, ігнорування архітектурної значимості того чи іншого місця в плані міста знецінює наслідки такого вибору.

У проекті першої черги забудови повинна бути виявлена і конкретно показана послідовність пере-

ходу, в процесі реконструкції, від посадибної забудови, до забудови поквартальної, що дає змогу найкраще організувати середквартальні простори і розв'язати питання культурно-побутового обслуговування населення.

Будівництво шкіл, декретне будівництво (ясла, дитячі садки, родильні будинки і т. ін.), яке провадилося в останні роки у величезних розмірах, набуде ще більшого розмаху в найближчі роки. Тим то практика безпланового розміщення об'єктів цього будівництва повинна бути рішуче припинена. Проектами першої черги забудови це розміщення повинно органічно включатися в план міста з цілковитим додержанням інтересів населення і обліком економіки міста.

У проекті забудови повинно бути дано рішення завдання першочергової реконструкції вуличної сітки міста, необхідних для міста першорядних заходів щодо прокладання нових вулиць, розширення і виправлення старих, реконструкції поздовжніх і поперечних профілів, брукування (зокрема удосконаленими покриттями) і, нарешті, архітектурної реконструкції (надбудови, зноси, реконструкція фасадів, спорудження нових будинків) з приведенням економічного обгрунтовання з метою доведення можливості здійснення завдання в намічений проектом першої черги період часу.

Проект повинен включити в себе ряд питань, що стосуються існуючих селітебних територій, які набувають у перспективі іншої спеціалізації. В даному разі проект конкретизує порядок послідовності використання цієї території і забезпечення населення елементами соціально-культурного і комунального обслуговування.

Конкретно повинні розв'язуватись завдання санірування та озеленення міста, проведення заходів по інженерній підготовці території, яка підлягає забудові, в першу чергу, по комунальному обладнанню і впорядкуванню.

З неменшою уважністю і обгрунтованістю, в розумінні вибору території і характеру її забудови, повинно розв'язуватись питання індивідуальної забудови. Неблагополучна практика роботи в цій галузі ряду міст вимагає термінових і дійових регулюючих засад в роботі АПУ по відведенню ділянок для індивідуального будівництва.

Одноразово треба вжити всіх заходів, щоб зміцнити планувальну дисципліну в забудові міст.

Треба відмітити, що це завдання виконується в містах надзвичайно слабко, що те нехтування найелементарнішими вимогами планування і забудови, яке виявляється з боку багатьох забудівників, завдає окремим містам величезної шкоди.

„Проти антидержавних тенденцій потрібна тверда рука, потрібен твердий і міцний апарат, потрібна міцна дисципліна. План, який точно визначає лінію вулиці і площі, повинен бути непорушним планом" (Л. М. Каганович).

Зміцнення інституту головних міських архітекторів і встановлення їх прав та обов'язків серйозно допоможе справі піднесення планувальної дисципліни на належну висоту.

Спростити складання і розгляд генпроектів

Проф. П. Хаустов

Проект соціалістичної реконструкції кожного населеного пункту нерозривно зв'язаний з планом його зростаючих потреб.

Ці потреби, конкретизовані в часі і приведені до певних величин, повинні знайти свій вираз в проекті реконструкції даного міста.

План потреб ставить певні завдання, що обумовлюють перспективний розвиток населеного пункту, а проект реконструкції вказує шляхи і методи розв'язання цієї суми потреб.

Звідси випливає і можливість встановити кількість, обсяг і зміст стадій проектування. Це питання досі не вийшло ще за межі попередніх, по суті, спроб ясно встановити, на які стадії повинне розпадатися проектування і що повинно входити в кожну окрему стадію його.

Цей процес шукання значно спроститься, якщо ми постійно будемо мати на увазі, що генеральний проект включає в себе і конкретні вимоги соціалістичного міста на певну кількість років. Якщо автор проекту планування населеного пункту вірно врахував кількісний і якісний зміст такого плану потреб, йому не доведеться шукати кількох варіантів; він дасть єдине рішення генерального проекту реконструкції, способи якого виявлять всі основні принципи, закладені в плані потреб.

Це не значить, що не може бути різних варіантів конкретного розв'язання планування міста; але ці окремі розв'язання повинні торкатися останньої фази проектування—фази детального планування і забудови міста. В розв'язанні окремих елементів території міста, в оформленні окремих кварталів і груп їх можуть

бути різноманітні варіанти розв'язання, що втілюють в собі різні принципи забудови, схеми озеленення, види міського транспорту і т. д. і т. п. Самий же генеральний проект планування повинен прагнути до єдиного оптимального розв'язання з настільки витриманою принципіальністю, що всякий варіант може в даному разі трактуватись лише як гірше розв'язання, як одне з перших наближень.

Чи можна відразу знайти правильне розв'язання і показати його в єдиному генеральному плані міста? Можна, бо проект планування міста фактично є продуктом суворого врахування економічних, природних, технічних і архітектурно - художніх особливостей населеного пункту, що розвивається. Отже, правильне врахування цих особливостей дає можливість завжди дати близьке до ідеального розв'язання проектного плану міста, і тільки коли закладені основи, так би мовити, директивні лінії планувального розвитку міста, тільки тоді може виступити художник і вносити різні варіації в архітектурне розв'язання міста.

Так що в самій стадії складання генерального проекту планування неминучі певні шукання. Очевидно автор розв'язання прийде до нього не відразу, а шляхом поглибленої проробки як плану потреб, так і принципів задоволення його в плані реконструкції; тим часом вся перша стадія планувальних робіт є стадія єдина — вона починається з вивчення конкретних градоутворюючих факторів і основних ліній розвитку міста і дістає перше завершення в побудові генерального проекту планування, тобто конкретизованого плану потреб. Коли завершена ця перша і єдина в своєму змісті фаза робіт, тобто, іншими словами, коли знайдені провідні принципи розв'язання майбутнього міста, настає друга фаза — побудова в межах знайдених принципіальних розв'язань детального проекту планування, що дає можливість приступити до безпосереднього здійснення генерального проекту в натурі.

Слід також мати на увазі, що, згідно з існуючим законоположенням, більшість елементів міського плану, які входять в генеральний проект планування, входить і в схему розподілу території міста, тільки з менш поглибленою проробкою. Якщо до цього додати, що при розв'язанні проблеми території необхідно мати все майже закінчене розв'язання по водопостачанню, каналізації і т. п., бо без цього не можна вирішувати питання про розміщення промисловості і населення, то стане цілком ясною необхідність відмовитися від трьох стадій проектування. В наслідок цього необхідно ставити питання про те, що повинні бути лише дві стадії проектно-планувальних робіт: 1) генеральна схема планування, яка включає соціально - економічні настанови і 2) детальний проект планування і забудови. Щодо схеми розподілу території, то вона повинна бути виключена як стадія, бо всі питання, що входять в схему розподілу території міста, входять в генеральний проект ще в більшому обсязі, про що говорить сама інструкція НККГ УРСР від 15-V 1935 р.

Сучасне наше законодавство говорить, що генеральний проект планування складається з двох нерозривно між собою зв'язаних частин — текстової і планувально - архітектурної; планувально - архітектурна частина проекту повинна включати значну кількість схем, як ось: загальну схему планування населеного міста, схеми зовнішнього і внутрішнього транспорту, водопостачання і каналізації, схеми соціально - культурного і комунального обслуговування, схеми інженерних споруд і зелених насаджень, нарешті, схему черговості і організації будівництва. Сюди включені також перспективні і аксонометричні рисунки, архітектурно - художнє оформлення, так званих, опорних точок, основних магістралей і типові жилі квартали. Всі ці елементи генерального проекту повинні подаватися на розгляд і затвердження відповідних інстанцій. Даний перелік елементів генплану, що підлягають затвердженню, є надто великим.

Вище вже говорилося про те, що генеральний проект планування, розрахований на досить тривалий період часу, може містити лише основні принципіальні питання реконструкції міста. Це пояснюється цілим рядом міркувань. Проект планування складається на період, що виходить за межі наших народногосподарських планів. В наслідок цього зовсім неможливо врахувати всі деталі і шляхи, якими піде розвиток міста, завжди трактованого нами як елемент більшого цілого, до того ж такого, що становить органічну частину всього нашого народного господарства. Тому ми можемо сміливо назвати наші проекти планування міст прогнозом їх розвитку, бо, дійсно, на 15—20-тирічний період часу ми ніяк не можемо врахувати деяких факторів, що мають дуже істотне значення для реконструкції міста.

До таких факторів належить, насамперед, прогрес техніки. За 20 - річний період нове технічне явище може зробити цілком винятковий переворот, який спочатку навіть трудно собі уявити. Візьмемо рубіж двох століть — 1900 рік. В цей час автомобіль був уже в основних своїх рисах розробленим засобом пересування, але в той же час розвиток його, як масового транспортного засобу, ще фактично не починався. Автомобіль 1900 року — це виключно предмет спорту і розваг невеликої кількості багатіїв. Чи можна було, плануючи в той час міста, врахувати величезний вплив, що його справить автомобільний транспорт на градобудівництво?

Тепер не можливо точно передбачити ті взаємовідносини, які встановляться між кварталом, як одиницею розміщення будівель, і обсягом цих розміщуваних будівель. Ці співвідношення ми в деяких випадках намічаємо, але, звичайно, не можемо ніяк поручитися, що вони будуть витримані і через 15-річний період.

Коли ми приймаємо генеральний проект планування міста, ми обов'язково повинні зважити на те, що він буде змінюватись, можливо, вже через порівняно невеликий період часу. В цьому відношенні можуть впливати не тільки фактори, зазначені вище, але й такі звичайні в наших умовах фактори, як, наприклад, розміщення нового великого заводу, якого при складанні генерального проекту планування не можна було передбачити ні з економічної, ні з технічної точки зору; можливий такий факт, як виявлення поблизу міста якихнебудь нових копалин і т. д.

Все це говориться для того, щоб ще раз підкреслити необхідність зведення генерального проекту планування міст до деякої сукупності основних принципіальних положень, що виражають, як ми вже не раз підкреслювали, потреби розвитку даного населеного пункту. Всяка зайва деталізація в усякому разі не буде потрібна, бо ми завжди повинні зважати на те, що можуть буди зміни як в межах наміченого обсягу потреб, так і в наслідок розширення цього обсягу потреб.

Враховуючи план потреб і конкретизуючи його в плані реконструкції, ми припускаємо певну умовність — ми абстрагуємось від завжди можливої зміни цього плану потреб, але ми пам'ятаємо, що плани реконструкції, з причин, про які тільки що говорилося, завжди можуть зазнати змін, через це ми прагнемо виявити лише його основні напрямні лінії, уникаючи марної, просто кажучи, шкидливої деталізації, бо вона приводить тільки до подорожчання всього проекту, а конкретний результат її буде незначний.

Виходячи з сукупності зазначених міркувань, ми пропонуємо до числа затверджуваних елементів генерального проекту лише такі:

1) функціональний поділ території,
2) нова міська межа,
3) схема зовнішнього транспорту,
4) схема магістралей і майданів,
5) схема інженерної підготовки території,
6) місце водозбору і випуску стічних вод,
7) схема зелених насаджень і
8) схема першочергового здійснення генерального проекту.

Цілком очевидно, що запропонована нами система затверджуваних елементів характеризується значним спрощенням порівняно з прийнятими переліками, а тим самим забезпечується і дійсна гнучкість генерального проекту, можливість змінювати його без складного процесу розв'язання окремих питань і в той час же без порушення того, що являє собою основний кістяк проекту планування.

В безпосередньому зв'язку з тількищо розглянутим питанням стоїть також питання про розмір проектного періоду, який тепер прийнятий у нас рівним приблизно 15 — 20 рокам. Можна вважати встановлення такого строку непотрібним. Якщо такі центри, як Москва, Ленінград і Київ, встановлюють обсяг розвитку на 10 років, а за межами цього строку дають лише найзагальніші вказівки, то навряд чи можна вважати нормальним прийняття 15 — 20-річних строків для міст, що мають менше значення в системі нашого народного господарства. Проект планування, у відміну від наших народногосподарських планів, є не планом-директивою, а прогнозом. Виходячи з цього безперечно важливого положення, слід прагнути до того, щоб прогноз не перетворився в чисте прожектерство, а приймаючи проектний період в 15 — 20 років, тобто виходячи за межі народногосподарського плану мінімум на 10—15 років, ми зазнаємо великої небезпеки цього самого прожектерства.

Тому найбільш правильним буде зовсім не встановлювати строки наших генеральних проектів планування, базуючись в кожному окремому випадку на тих даних, які ми можемо одержати в планових організаціях. Проте, ці дані не завжди можна одержати і вони, звичайно, не гарантують нам вірного визначення перспектив розвитку міста, звідки випливає вимога завжди намічати певний резерв для основних споруд міста, особливо для промисловості, залізничного транспорту і селітебних територій. Очевидно, що при здійсненні генерального проекту, тобто при виконанні окремих черг будівництва, буде провадитись певне коректування і уточнення генерального проекту.

Існуючий тепер порядок розгляду і затвердження проектів планування наших міст є дуже громіздким і складним; цим у значній мірі пояснюється сама нетерпима тривалість цього процесу, яка приводить до того, що такі міста, як, наприклад, Харків, мали закінчений генеральний проект уже в січні 1935 року, але й наприкінці 1937 року ми ще не мали затвердженого проекту. Така млявість проходження проектів планування приводить до того, що проект проектом існує собі на папері, а тим часом місто спотворюється, хоч фактично потрібні шляхи його розвитку вже і намічені.

Згідно з чинними інструкціями, проекти планувань повинні проходити цілу сітку затверджуючих інстанцій, так, наприклад, проекти міст, планування

яких затверджується РНК СРСР, край- і облвиконкомами, проходять відповідні планові комісії і наркомгоспи та відділи комунального господарства країв або областей. Проекти міст, затверджуваних РНК союзних республік, проходять планові комісії і наркомгоспи відповідних республік, при чому, до цієї справи залучаються раднаркоми республік та обласні виконкоми. Нарешті, проекти міст, що розглядаються в Союзному Раднаркомі проходять Держплан СРСР і ВРКГ; останні ж залучають до розгляду планові комісії і наркомгоспи республік, а також обласні виконкоми, або РНК автономних республік. Таким чином, утворюється двоступнева і навіть триступнева система, яка добре пояснює крайню млявість затвердження наших проектів.

Ми вважаємо, що схема затвердження повинна бути спрощена в такому розумінні, щоб генеральні проекти столиць союзних республік затверджувалися Раднаркомом Союзу; проекти столиць автономних республік, обласних центрів, а також великих новобудов (за окремим списком) повинні затверджуватись раднаркомами союзних республік, всіх же інших міст і селищ — наркомгоспами союзних республік.

До цього слід додати, що обов'язковому розглядові кожний проект підлягає тільки в міськраді і в інстанції, яка остаточно затверджує, тобто в раднаркомах або в наркомгоспах союзних республік, залежно від значення міста.

Спрощенню підлягає також питання технічної експертизи; експертиза повинна бути організована одна і провадить вона свою роботу на місці.

Зведення робіт над генеральним проектом планування до двох стадій і зв'язане з цим відмовлення від складання кількох варіантів схем розподілу території міста природно забезпечить здешевлення проектних робіт. Тепер вартість проектування виражається у нас по великих містах в сумах в 2 — 3 і більше мільйонів карбованців. В значній мірі це буває в наслідок того, що складання генерального проекту ми трактуємо ніби як якесь художнє дослідження, насправді ж питання зводиться то того, щоб знайти для певного комплексу соціально-економічних і природних умов певне, переважно архітектурно-технічне, розв'язання.

Якщо прийняти запропоноване нами скорочення процесу складання генерального проекту, скорочення матеріалу, що дається на затвердження і спрощення методів розгляду та затвердження його, то ми матимемо, безперечно, значне заощадження в затрачуваних коштах. Найбільше скоротяться видатки через те, що відпаде схема розподілу території і ті попередні схеми зовнішнього транспорту, функціонального поділу території та ін., які входять в нині існуючу першу стадію проектних робіт.

Спрощення теперішньої системи розгляду і затвердження генеральних проектів заощадить нам не тільки значні кошти, але й розвантажить від додаткової роботи ті численні установи, які тепер відіграють роль, так би мовити, проміжних інстанцій.

Питання транспорту в плануванні міст

Інж. С. Копман і екон. В. Лобода

Друга п'ятирічка була періодом надзвичайно широкої і потужної реконструкції всіх видів транспорту СРСР. На залізницях домінуюче становище зайняли потужні види рухомого складу, в значній мірі була впроваджена електрична тяга; реконструйовані різні станційні будівлі залізничного транспорту — товарні і сортувальні станції, вокзали, перевантажні споруди і інші елементи, зв'язані з містами і населеними пунктами. Водний транспорт збагатився на нові пароплави, комфортабельні теплоходи, потужні льодолами. Збудовано цілий ряд нових портів, вокзалів, пристаней; грунтовно реконструйовані старі доки, порти, суднобудівельні заводи. В містах, розташованих на річках, з'явився новий вид міського транспорту—річковий трамвай. П'ятирічний план позначився і на повітряному транспорті. Тепер широка сітка міст надійно зв'язана між собою повітряними шляхами.

Від цього технічного прогресу не відставав і транспорт міст. В другій п'ятирічці вступила до ладу така потужна транспортна одиниця, як московський метрополітен; в значній мірі освоєний новий для СРСР вид транспорту—тролейбусний, нарешті, в десятках міст вперше створені засоби механічного транспорту—трамвай.

Третя п'ятирічка буде періодом дальшого розвитку всіх видів нашого транспорту, при чому основного значення, з точки зору планування міст, набуває електрифікація приміського руху і розвиток автомобілізму, який в свою чергу владно диктує реконструкцію не тільки міських, але й позаміських шляхів сполучення, що привело вже до початку будівництва широкої сітки автомобільних шляхів.

В цих умовах необхідно спинитися на тих основних вимогах, які пред'являються до різних видів

транспорту, особливо, до їх взаємодії з точки зору інтересів планування наших міст.

Ще до недавнього часу питання взаємозв'язку внутрішньоміського і зовнішнього транспорту не притягували достатньої уваги планувальника. Вважалося, що для міста має значення тільки зв'язок з залізничним транспортом, а також з водним, коли місто розташоване на річці або біля моря. При цьому зв'язок з залізничним транспортом мислився досить консервативно, на основі досвіду, здобутого за минулі роки, в умовах вивозу з товарних станцій і доставки на них вантажів переважно засобами гужового транспорту. Недосить враховувався і дальший ріст нашої залізничної сітки, який неминуче викличе в найближчому майбутньому необхідність іноді радикальної реконструкції залізничних вузлів, які приймаються планувальниками, як щось непорушне.

З великою консервативністю вирішувалися і питання розвитку приміського руху. В умовах парової тяги було природним, що планувальники уникали глибоких введень і що приміський рух кінчався якнайближче до периферії міста, тобто не входив в глиб міської території, за межі вокзалів далекого напрямку.

Проблеми автомобільного руху, що розглядаються під кутом зору сполучення міста з його ближчою і дальньою периферією, планувальниками, як правило, зовсім не ставились; недосить враховувалося і значення внутрішньоміського автотранспорту для роботи транспорту зовнішнього — залізничного і водного, тоді як автотранспорт може і повинен значно вплинути на розташування товарних станцій, на вибір міських підходів до них тощо.

При розв'язанні питань зовнішнього і внутрішньоміського транспорту планувальник повинен виходити з настанов, які в окремих випадках можуть значно відрізнятися одна від одної. Так, щодо залізничного транспорту для великих міських центрів необхідно прагнути до винесення сортувальних станцій на значну відстань за межі міської території, в усякому разі в такі райони, які після здійснення генерального проекту реконструкції міста, залишаться поза освоюваною міською територією. В цьому відношенні правильним є той шлях, по якому йде будівництво нових сортувальних станцій в Сполучених Штатах. В післявоєнний час в таких великих міських центрах, як Чікаго і Нью-Йорк, створені нові великі сортувалки, віддалені на 50—60 кілометрів від міської території: старі сортувальні станції, що були вже в межах міста, при цьому ліквідовані.

Постанова партії та уряду про генеральний план реконструкції Москви дає чіткі вказівки про реконструкцію московського залізничного вузла:

„Розвантажити місто від сортувальних і технічних залізничних станцій з поступовим виведенням їх, а також внутрішньоміських прирейкових складів,—за межі міста.

З'єднати тунелями зелізничні лінії, які сходяться до Москви, збудувавши в першу чергу тунель, що з'єднує лінію Курської залізниці з лінією Жовтневої залізниці. Перенести частини ліній Окружної залізниці в напрямку до південного заходу і південного сходу від теперішньої її траси, передбачивши в майбутньому спорудження другої Окружної залізниці за межами міста для повного розвантаження міста від всіх вантажних транзитних залізничних потоків.

Електрифікувати весь рух в московському залізничному вузлі і, насамперед, приміський".

Звичайно, в умовах меншого міського центру, яким є, наприклад, Київ, немає необхідності в такому значному винесенні сортувальних станцій. Проте і для Києва розміщення сортувальних станцій повинно провадитись з таким розрахунком, щоб їх території не вклинювалися в зростаючу територію міста.

Зовсім протилежна вимога ставиться до товарних станцій, які повинні бути наближені до основного міського масиву, щоб уникнути надалі підвозу вантажів засобами міського транспорту. В цих умовах не буде зайвою наявність кількох товарних станцій, що обслуговують окремі функціональні території. В умовах достатньої кількості окремих товарних станцій, міська територія, яку займає кожна з товарних станцій, не порушить планування жилих, промислових та інших масивів.

В цьому відношенні Київ знаходиться в порівняно сприятливому становищі, і генеральний план міста правильно намічає збереження на проектний період не тільки теперішніх основних товарних станцій, як Київ I і Петрівка, але й таких станцій, як Лук'янівка, Грушки, Київ II та ін., а також спорудження нових.

Не збігаються між собою і вимоги, які пред'являються щодо дальнього і приміського пасажирського руху. Для дальнього пасажирського сполучення важливою вимогою є якнайшвидше пропускання транзитних поїздів через місто, тобто мінімальна затримка при проходженні вузла і різних його станцій. В цьому відношенні повчальним є такий вузол, як Париж. Конфігурація залізниць Північної Франції характерна тим, що Париж є надзвичайно важливим центром залізничних ліній, які радіально від нього розходяться, і що у зв'язку з цим через нього пропускається багато транзитних поїздів, які йдуть від берегів Ламанша в напрямку Швейцарії, Італії і Середземного моря. Частина таких транзитних поїздів заходить на один або два паризькі вокзали, використовуючи при цьому, так зване, мале кільце; друга ж частина поїздів, підхід яких до міста визначається в основному тільки

конфігурацією залізничної сітки в даній частині країни, зовсім минають вузол, у власному розумінні цього слова, і обходять місто по, так званому, великому кільцю.

Раціональна система пропуску транзитних поїздів далекого напрямку приводить до значної економії часу і обов'язково повинна враховуватись в реконструкції великих вузлів і у нас. Істотне значення має це і для Києва.

Розв'язання питання про транзит дальних поїздів не входить в компетенцію тільки залізниці. Це питання якнайтісніше зв'язане з плануванням міста, бо воно передбачає певну реконструкцію вузла як щодо створення нових підходів, так і в розумінні прокладання нових залізничних шляхів, які можуть забезпечити найкоротший пробіг поїздів.

Щодо приміського транспорту, основною планувальною вимогою є максимально глибоке введення його в межі міської території і децентралізація збирання та розподілу пасажирських потоків у місті. Перша вимога має обов'язковою передумовою електрифікацію руху, бо в противному разі створюються дуже несприятливі санітарно-гігієнічні умови для прилеглих кварталів.

Стосовно до існуючої схеми київського залізничного вузла розвиток приміського руху повинен іти шляхом електрифікації всього існуючого кільця і створення нових пасажирських станцій приміського руху.

В цьому випадку не тільки значно підвищиться обслуговування пасажирів, але й буде розвантажена робота центрального пасажирського вокзалу, що в свою чергу полегшить роботу прилеглих до нього магістралей міста і механічного транспорту.

Розвиток автомобільного руху вже тепер ставить деякі вимоги до планування міста, які в багато чому подібні до того, що ми маємо в галузі залізничного транспорту. Вантажний автомобіль є не тільки засобом внутрішньоміських перевезень, зокрема засобом обслуговування товарних станцій і пристаней, але має виконувати і великі перевозення між периферією і містом. Планування повинне врахувати цю функцію вантажного автомобіля шляхом створення спеціальних автомобільних товарних станцій, які виконують ті ж функції, що й товарні станції залізниці. Природно, що територіальні потреби таких товарних станцій будуть невеликі. Вони в кожному окремому випадку не перевищать щодо площі 2—3 гектарів, особливо в разі можливості багатоповерхового будівництва. Однак, слід мати на увазі, що таких товарних станцій на великий міський центр слід намічати не менше 3—5, з розташуванням їх на основних магістралях, які впадають у місто.

При цьому не слід прагнути до розташування автомобільних і залізничних станцій у вигляді комплексів. Автотоварні станції обслуговуватимуть зовсім самостійну вантажну роботу, пов'язувану з товарною роботою залізниці лише в загальних народногосподарських планах. Для Києва будівництво таких товарних станцій слід передбачити на правому березі, в межах основного міського масиву—не менш трьох одиниць, і на лівому березі—одну одиницю.

Істотною проблемою є будівництво спеціальних автомобільних шляхів, що дозволяють рух машин з більшими швидкостями, які підтримуються протягом тривалого часу. Спірним є питання, чи повинен такий автомобільний шлях проходити через територію міст, бо тим самим знижується основна його властивість—швидкохідність руху. Однак, незалежно від прийнятого рішення, автошлях повинен бути передбачений в плануваннях міської території. В разі пропуску автошляху через місто, необхідно передбачити ряд спеціальних вимог щодо прямого трасування такого шляху, знищення перехрещень з іншими вулицями міста в одному рівні і відповідної ізоляції проїзного полотна від пішохідного, велосипедного і кінного руху; навпаки, якщо автошлях пройде за межами міської території, завдання планувальника буде зводитись до того, щоб забезпечити досить розвинуту сітку вивідних вулиць, яка давала б можливість в найкоротший строк досягти автошляху від основних міських масивів.

При проходженні автошляху по прилеглій до міста території планувальник повинен буде створити кілька радіусів в різних ділянках, що вливаються в автомобільну магістраль. В разі створення навколо міста кільця автомагістралі, планувальник повинен забезпечити систему радіусів, що створюють коловий вихід з міста.

Таким чином, автомобільні магістралі, на нашу думку, мають багато спільного з транзитними напрямками залізниць: вони повинні давати можливість максимально швидкого перекидання пасажирського і вантажного транспорту з мінімальною затримкою на проході міської території.

Вивідні вулиці, що підводять до них, є свого роду глибокими введеннями автомобільної магістралі і забезпечують децентралізацію тих автомобільних потоків, які місто приймає з автошляху або на нього передає.

Питання реконструкції водного вузла повинно бути тісно зв'язане з реконструктивними заходами по залізничному, автомобільному і внутрішньоміському транспорту.

На жаль, практика планування міст показує, що ці питання вирішуються ізольовано; проектами реконструкції окремих видів транспорту в більшості випадків займаються відповідні наркомати, а це при-

водить до великих неув'язок і до знецінення значення даного виду транспорту для населення міста.

Так, часто питанням реконструкції водного вузла надається чисто спортивне, а не транспортне значення. Розміщення в плані міста водних споруджень повинно диктуватися загальним плануванням території міста, а також ступенем розвитку залізничного і внутрішньоміського транспорту.

Розвиток автотранспорту вимагатиме від планувальників і градобудівників розміщення широкої сітки бензиноколонок, ремонтних майстерень, гаражів.

Автопарк міста Києва в найближчий час буде налічувати десятки тисяч машин. Для розміщення такої кількості машин необхідно передбачити значні території. Завдання планувальників—якнайраціональніше розмістити автотранспорт в місті, передбачивши заздалегідь місця для паркування транспорту, для гаражного будівництва.

Вже тепер треба вжити заходів щодо будівництва шляхопроводів і тунелей на найбільш завантажених ділянках магістралей. Цей захід зведе до мінімуму аварії автотранспорту і збільшить пропускну спроможність магістралі.

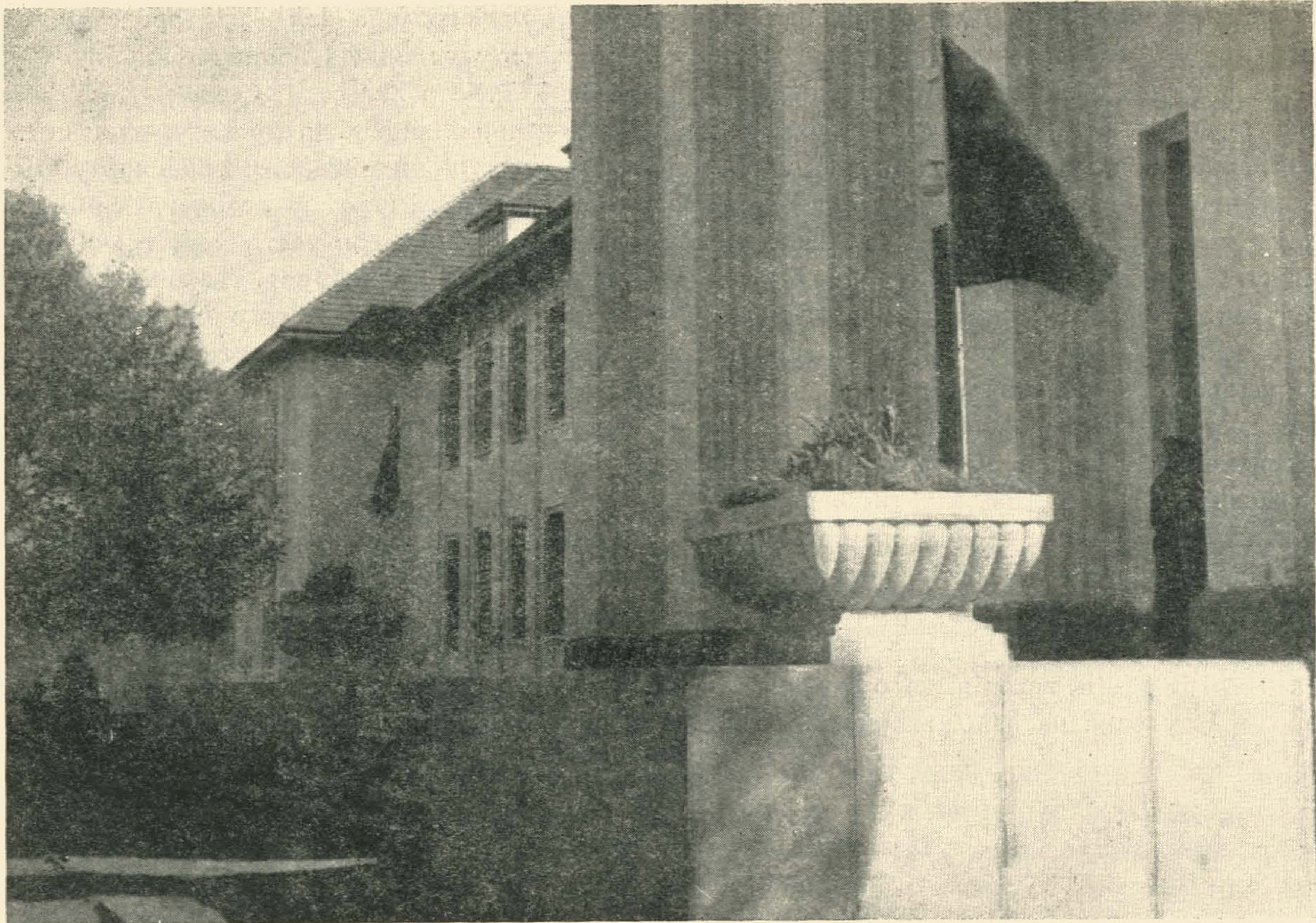
Раціональний підхід до проектування сітки механічного внутрішньоміського транспорту може на багато здешевити вартість реконструкції міста. Планувальники і інженери часто „інтуїтивно" намічають сітку трамвая і тролейбусу. Техніко-економічні обгрунтування будівництва того чи іншого напрямку не провадяться, а це приводить до незавантаженості трамвайної або тролейбусної магістралі, до неефективного використання міського транспорту.

* * *

Третій пленум спілки радянських архітекторів, присвячений плануванню міст, повинен виявити і піддати гострій критиці всі ті хиби нашої роботи в галузі обгрунтування транспортної проблеми в генплані міста, які можуть гальмувати або порушувати правильне будівництво і реконструкцію наших міст.

Ескізний проект жилого комбінату для студентів педагогічного інституту в м. Сталіно.
Автори — архітектори Ю. Корбін і А. Недопака

Будинок музею Т. Г. Шевченка в Каневі. Фрагмент входу. Фото Шешеніна

Заповідник Т. Г. Шевченка в Каневі

Проф. В. Кричевський і архіт. П. Костирко

Недалеко від Києва, на горі біля Дніпра, похований поет українського народу Тарас Григорович Шевченко, який вийшов з селян-кріпаків і зазнав тяжкого життя та жорстоких утисків царської влади.

Поет-бунтар, співець селянської недолі, виразник дум і прагнень революційної демократії того часу, Шевченко був міцно зв'язаний з близькими йому діячами російської революційно-демократичної літератури. Добролюбов і Чернишевський з глибоким розумінням і співчуттям зустріли виступ Шевченка.

Добролюбов писав про Шевченка: „Він поет цілком народний, такий, якого ми не можемо вказати у себе... У Шевченка все коло його думок і співчуття цілком відповідає складові народного життя. Він вийшов з народу, жив з народом і не тільки думкою, але обставинами життя був з ним міцно і кровно зв'язаний".

Говорячи про Шевченка, М. Г. Чернишевський підкреслював: „Він остаточно роз'яснив для нас ту істину, яку давно ми передбачали самі... Тут справа в грошах, в станових привілеях, а зовсім не в національності або віруванні. Малоруський пан і польський пан стоять на одному боці, мають одні і ті ж інтереси; малоросійський селянин і польський селянин мають цілком однакову долю".

Слова Чернишевського з відомого листа до Герцена „К топору зовите Русь!" ніби перегукуються з гнівними словами Шевченка:

Добра не жди,
Не жди сподіваної волі,—
Вона заснула; цар Микола
Її приспав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить!

Заповідник Т. Г. Шевченка у Каневі. Меморіальний музей. Проект вестибюлю.

Автори — проф. В. Г. Кричевський та архіт. П. Ф. Костирко.

Творчість Пушкіна також перегукується з творчістю Шевченка. Вільнолюбні твори Пушкіна були співзвучні творам Шевченка. Реалізм Пушкіна, його тяжіння до народної творчості були близькі і зрозумілі Шевченкові, який вийшов з самих низів народних і зазнав за молодих років тяжкої долі панського кріпака, а згодом був заарештований і засланий на десять років з забороною писати й малювати.

Палкою пристрастю сповнені вірші Шевченка, у яких він закликає до боротьби з царатом, з панами — споконвічними ворогами трудового народу. Найбільшої гостроти набули соціальні мотиви в останні роки його творчості. Боротьба проти багатіїв, проти панів, оспівування бідного трудового селянства, ненависть до релігії і її служителів характеризують його як палкого поета-революціонера. За свою творчість Шевченко був жорстоко покараний царатом. Але заслання і солдатчина не зламали дух поета, хоч дуже тяжко позначились на його здоров'ї. У 1857 році Шевченка звільнили, через два роки він знову був заарештований під час подорожі на Україну, а в 1861 році, знесилений неволею, зацькований царатом, поет помер. Поховали його спочатку у Петербурзі, але незабаром тіло перевезли на Україну і поховали на Чернечій горі, поблизу Канева, де трудяще селянство насипало високу могилу, обклавши її камінням з боку Дніпра.

Років двадцять стояла могила без усякого догляду; дерев'яний хрест обвалився, насип розсунувся. В 1882 році, коли молода українська буржуазія почала активізуватися і намагалась фальсифікувати український національно-визвольний рух з метою використання його в своїх класових інтересах, вона у порядку проведення своєї національної класової політики звернула увагу на могилу Шевченка. Тоді було зроблено новий насип, поставлено чавунну плиту, хрест і огорожу. Майже в такому вигляді залишалась могила до Жовтневої соціалістичної революції.

Після перемоги влади Рад, коли визволені національності СРСР у союзі з великим російським народом почали будувати своє нове життя, починається

Музей Т. Г. Шевченка в Каневі. Розпис нижнього залу

Музей Т. Г. Шевченка в Каневі. Вестибюль

цілком нова історія могили. Тільки в нашу добу—добу Леніна — Сталіна — оцінено всю велич геніального поета українського народу, запеклого ворога царату і панства, могутнього співця народної волі—Т. Г. Шевченка.

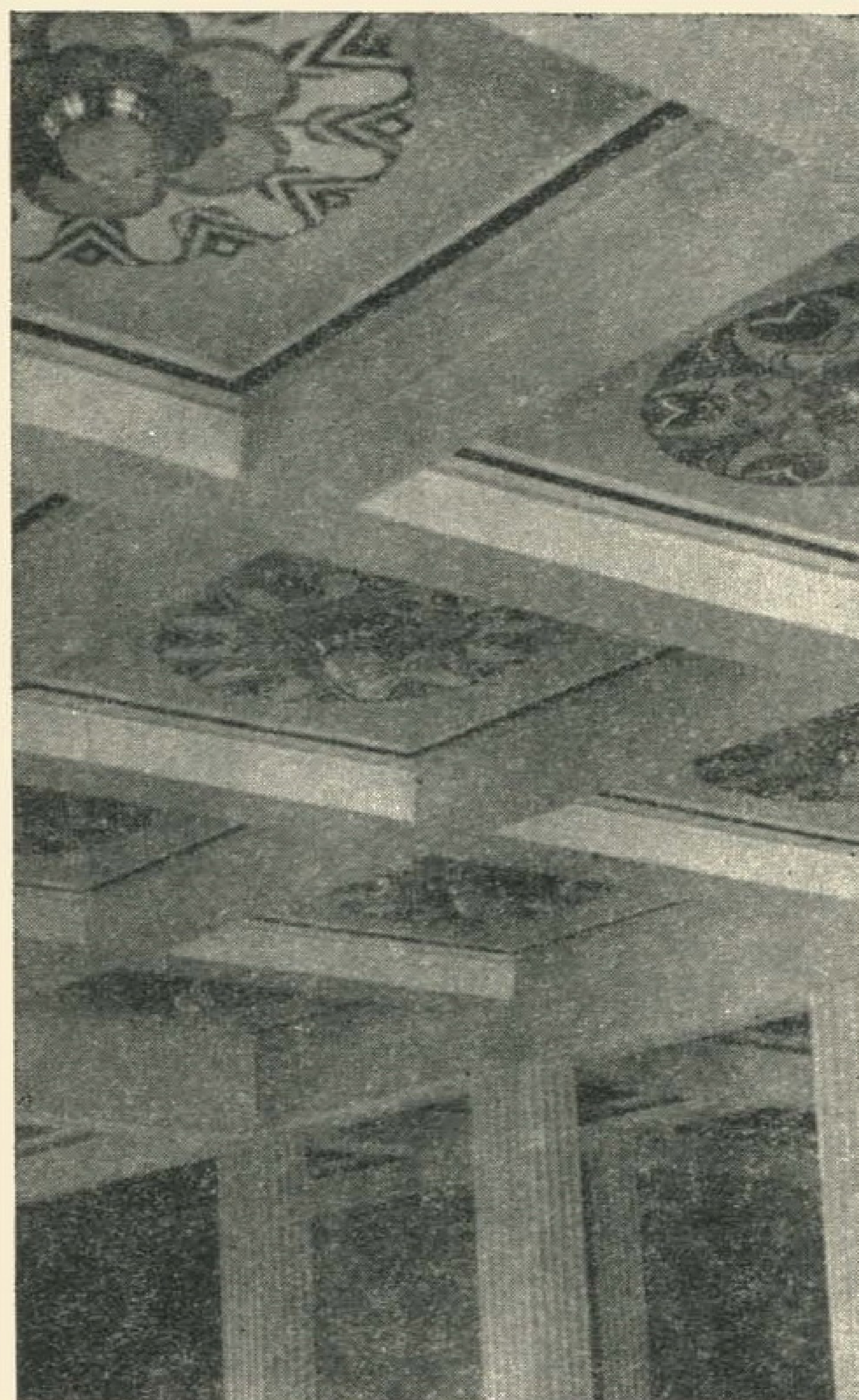
У 1923 році з'їзд КНС Шевченківщини постановив зняти хрест з могили поета-безбожника. За ініціативою та конкретною участю робітників городищенського цукрозаводу місцева влада поставила на могилі тимчасовий пам'ятник.

У 1925 році радянський уряд видав декрет про утворення заповідника на могилі Т. Г. Шевченка, а в 1926 році було визначено потрібні в цій справі організаційні питання, з яких основними є: зберігання могили і заповідника, здійснення заходів для їх впорядкування, обслуговування масових екскурсій, утворення культурно-освітнього осередку з метою ознайомлення широких мас трудящих з досягненнями сучасного марксистського шевченкознавства, з ленінсько-сталінською національною політикою і культурним будівництвом. За цей час проведено ряд заходів, як, наприклад: меліоровано всі поблизу розташовані околиці Чернечої гори, закріплено яри, щороку провадяться роботи для остаточного закріплення гори і очищення гирла Дніпра від намулювання піщаними виносами з ярів, майже вся вільна площа засаджена деревами.

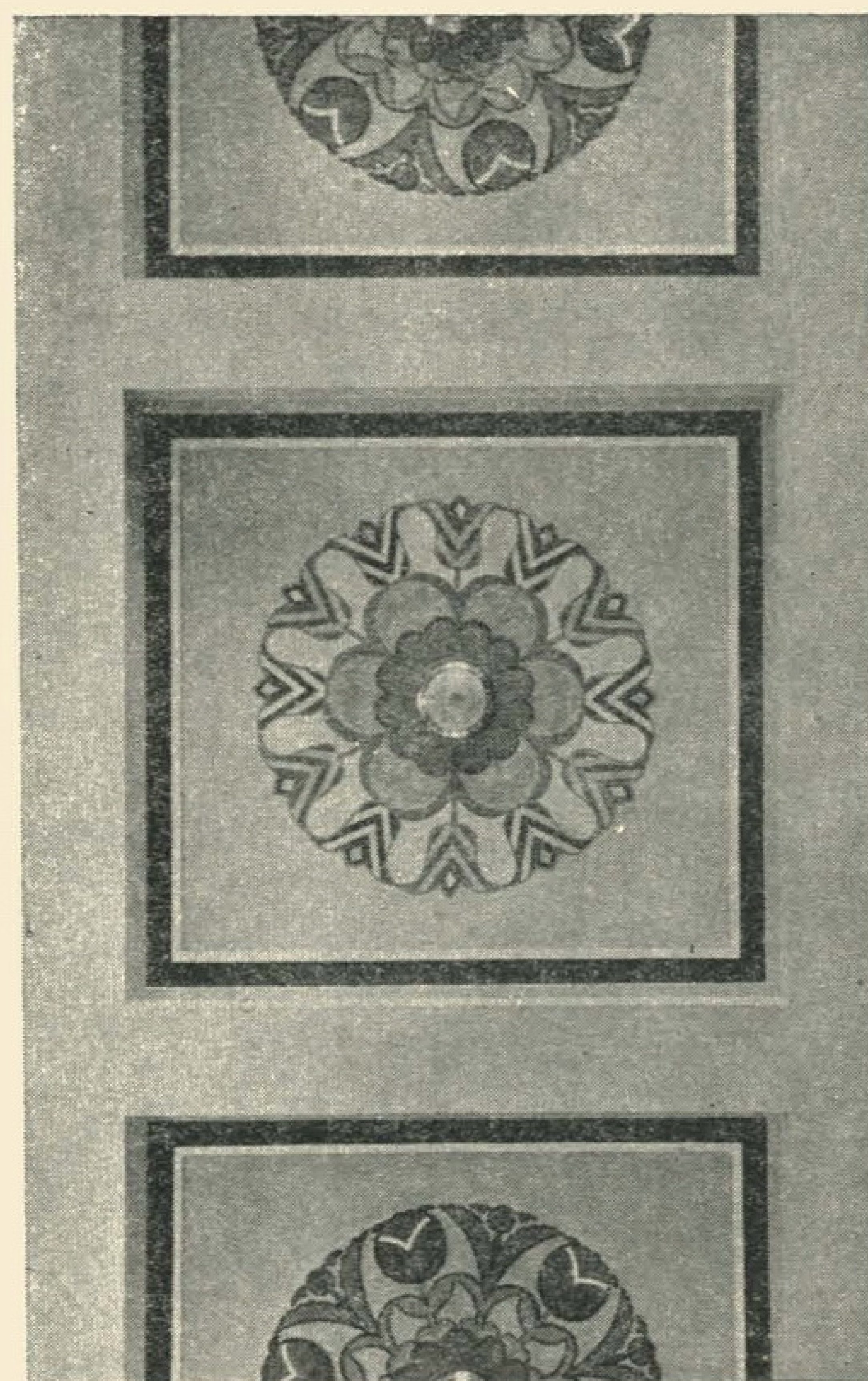
У 1928—29 рр. перед горою збудовано готель для екскурсантів (проект архіт. Головченка). В цьому будинку, крім кімнат для приїжджих, є також їдальня, клуб, бібліотека-читальня, устатковано кіно на літній площадці. Поширилось культурно-освітнє обслуговування екскурсій і місцевого населення шляхом лекцій, доповідей, кіно і т. д. Це зростання культурно-освітньої роботи щороку збільшує кількість відвідувачів заповідника. Якщо в 1928 році могилу відвідало 25.000 чоловік, то в 1930 році ця цифра збільшилась до 51.000, а влітку 1937 року бувало так, що за один день кількість відвідувачів становила 1000—1500 чол.

У 1931 році, за ухвалою Раднаркому УРСР (постанова РНК УРСР „Про відзначення 70 роковин з дня смерті Т. Г. Шевченка") РНК був оголошений Всесоюзний конкурс на складання проекту пам'ятника і проекту меморіального музею на території державного заповідника „Могила Т. Г. Шевченка". Наслідки цього конкурсу були незадовільні, і ні один з проектів не був прийнятий для реалізації.

У травні 1933 року, готуючись до 120-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, уряд ухвалив провести будівництво на могилі пам'ятника поетові та меморіального музею. Складання шкіцевого проекту музею було доручено авторам даної статті. В липні того ж року виготовлено шкіцевий проект оформлення

Стеля вестибюлю

Деталь розпису стелі вестибюлю

гори могили та проект меморіального музею. У проекті оформлення гори за центр композиції було взято висотний пам'ятник, з яким пов'язаний будинок музею і підходи на гору так, щоб це давало закінчене мистецьке враження як з Дніпра, так і на самій горі.

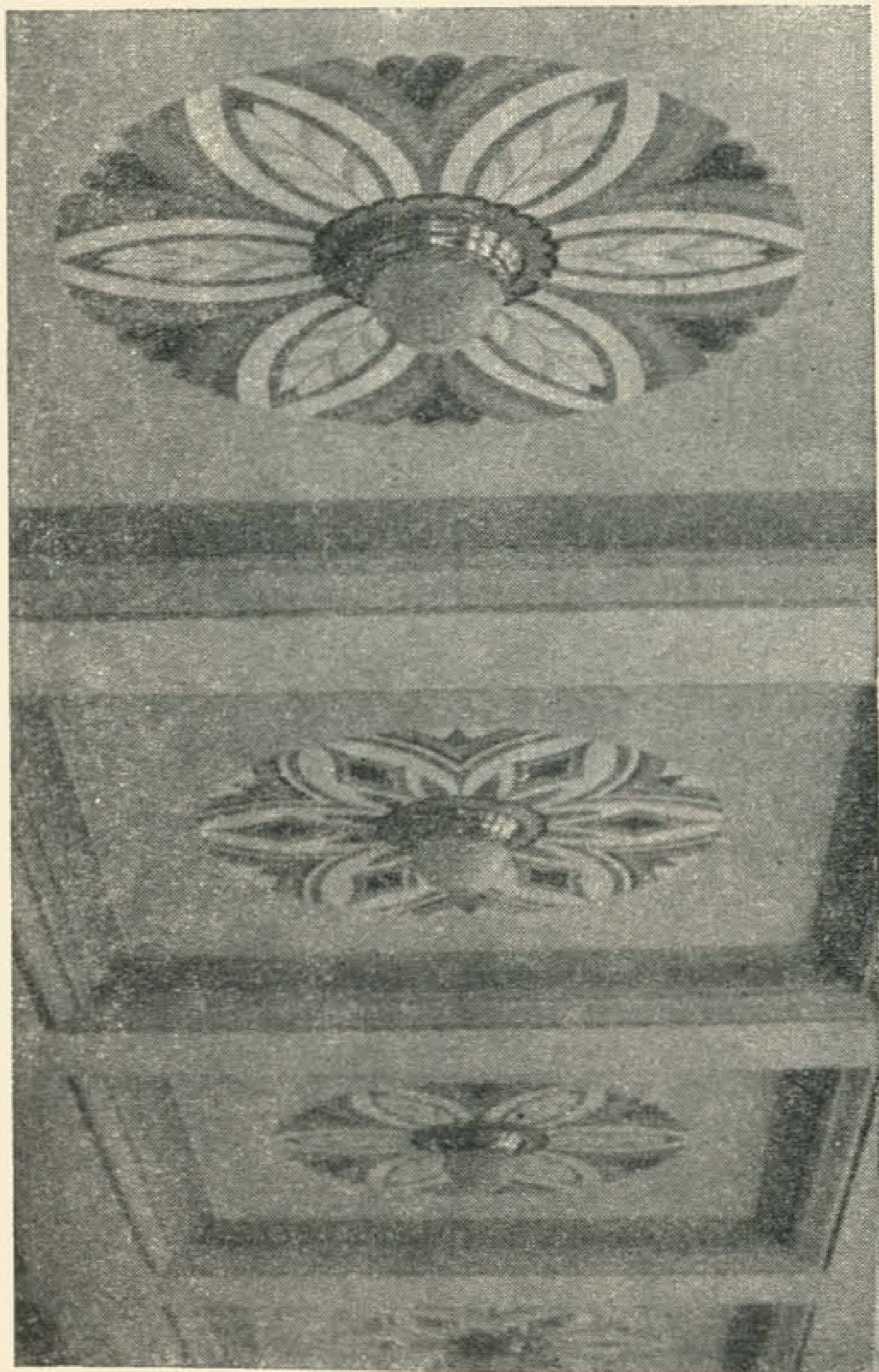
Гардина на входах в зали

Верхня площадка, де розташовується пам'ятник і будинок музею, запроектована у вигляді зеленого килима з низьких насаджень, піщаних доріжок та існуючих декоративних дерев (клен, липа), які не густо ростуть в цьому місці. Таке трактування дасть можливість сприймати весь архітектурний ансамбль як єдине ціле, гармонійно пов'язане з багатою природою. Проектовані низькорослі зелені насадження дадуть хорошу видимість як з Дніпра на гору, так і на самій площадці.

Центральний вхід на гору запроектований у вигляді широких парадних сходів з площадками. Крім сходів, намічена ще пологa доріжка—пандус (серед берез), на поворотах якої запроектовано спорудження тематичних барельєфів з творів Т. Г. Шевченка.

Шкіцевий проект оформлення гори було взято за основу, і коли в липні 1933 року був оголошений другий конкурс на проект пам'ятника Т. Г. Шевченкові, то цей проект оформлення гори був виданий учасникам конкурсу як допомічний матеріал для проектування. У наслідок конкурсу було прийнято проект пам'ятника роботи скульпторів К. П. Бульдіна і А. С. Дарагана з горизонтальною композицією, що послужило приводом для вилучення з проекту музею башти, яка мала певне архітектурне значення і вміщувала в собі бак для напору води, і проект змінив свій первісний образ як у плані, так і фасадах. Перший проект довелося переробити, відмовившись від висотної композиції.

Підготовні до будівництва роботи на горі—дослідження грунту гори, тимчасове водопостачання, підйомник для матеріалів і т. ін.—були виконані наприкінці 1933 року, а в квітні 1934 року почато спорудження будинку музею, яке начорно закінчено в 1936 році. Внутрішнє оформлення зроблено в 1937 році.

Деталь розпису стелі у картинній галереї

Не все виконано в натурі з того, що було запроектовано, бо, на жаль, немало шкоди завдала справі зграя підлих ворогів народу—хвиль, любченків, які немало гальмували будівництво. Тільки тепер стає зрозумілим, чому так затримувалося фінансування будівництва (будівництво музею почато в 1934 році, а в 1935 році кредити були закриті і відпущені лише в 1936 р.); було загальмовано проектування та будівництво пам'ятника, зовсім ігнорувалося оформлення гори, зволікалося будівництво електростанції і водопостачання. Передбачені проектом облицкування цоколя музею гранітом, залізобетонний

зовнішній карниз, залізобетонні перекриття були замінені на менш якісні конструкції. Оформлення фасаду було зовсім знято з кошторису.

Тепер частину цих хиб, де це можливо, буде, без сумніву, виправлено, частина вже виправлена.

Проектування будинку музею було виконано в 1933 році—час, коли серед архітектурної громадськості ще панували рештки конструктивізму, і проектові в деякій мірі були властиві недоліки цього порядку. В процесі будівництва більшу частину цих недоліків виправлено.

Народні мотиви, творчо перероблені, в зовнішньому оформленні використано в окремих деталях, як, наприклад, винос карниза на один метр, кольорова майоліка на фасаді.

У проекті внутрішнього оформлення, який складений в 1936 р., принципи народної творчості покладено в основу композиції.

Будинок музею двоповерховий, цегляний, дах черепичний. Обсяг будинку—14.000 кб. м. Парадний двосвітний вестибюль—ввідна частина музею—оформлений в соковитих радісних тонах з кольоровими розетками народного мотиву в кесонах на стелі; просторі, світлі, з великим вітражним вікном (також з орнаментом народного характеру) сходи ведуть на другий поверх. Чотири експозиційних зали розписані в спокійних тонах відповідно до характеру експозиції.

У першому верхньому залі будуть розміщені експозиції з життя і творчості Тараса Григоровича, в другому залі буде картинна галерея з картин Шевченка. В залах першого поверху розміщується експозиція увічнення пам'яті поета. Другий зал першого поверху має окремий вхід знадвору і служитиме, крім того, і для періодичних виставок.

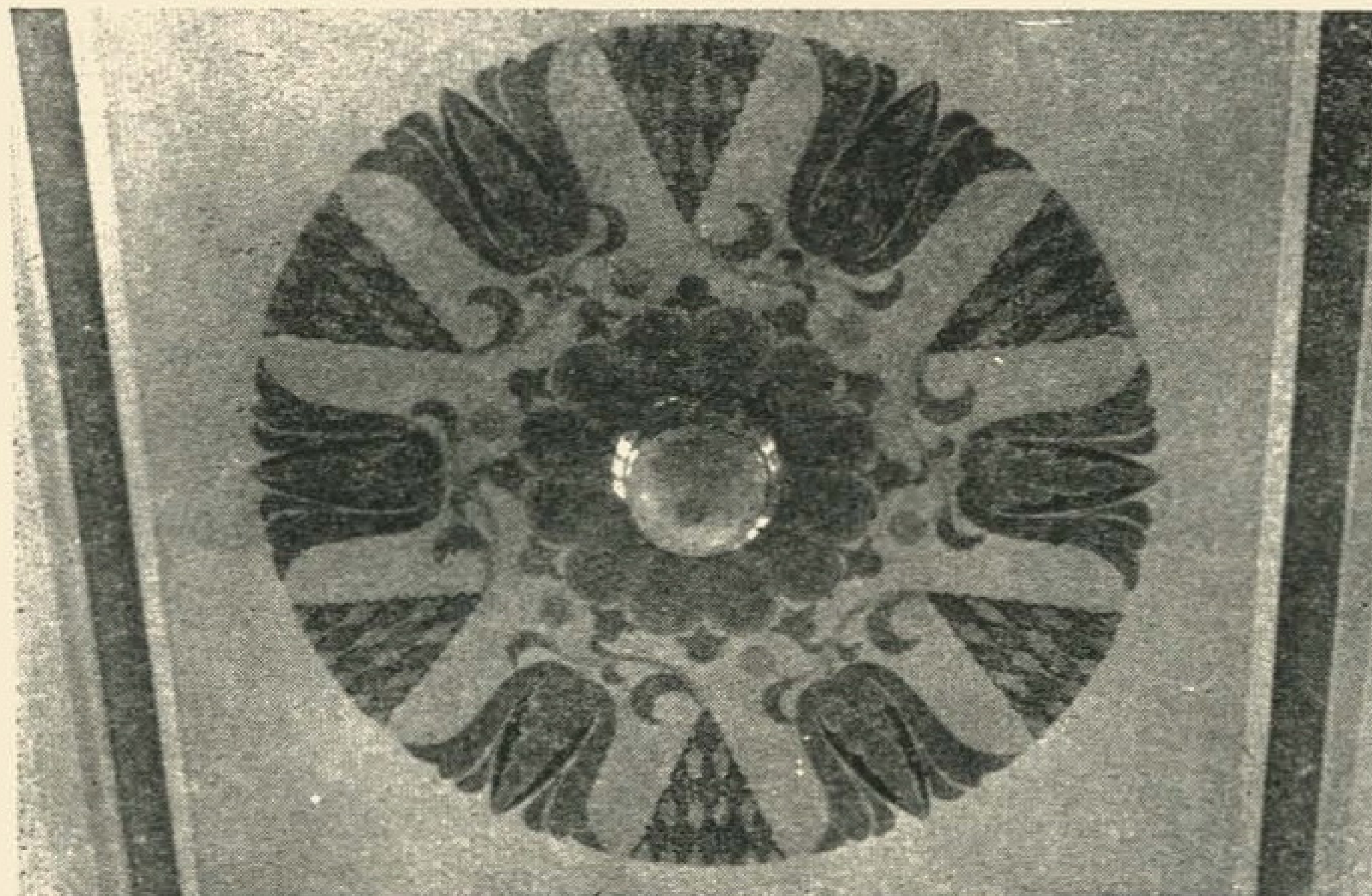
Усі зали і вестибюль мають великі вільні площі стін, на яких буде написано близько 20 панно (від 6 до 15 кв. м. площею) на теми з творчості Шевченка.

У цокольному поверсі розміщена бібліотека-читальня, допомічні кімнати, приміщення фондів і котельня з приміщенням для палива.

Тепер провадиться робота по устаткуванню експозиції. Незабаром музей буде відкритий для відвідувачів. У зовнішнє оформлення буде запроваджено кольорову майоліку, також на мотиви народної творчості.

Цього року розпочнеться будівництво пам'ятника за проектом бригади скульпторів т т. Бульдіна, Дарагана і Ражби і роботи по оформленню гори в цілому (сходи, пандуси, оформлення верхньої площадки). Буде закінчена електростанція, а також почате торік шосе від готеля до міста Канева.

Тільки у нас—у вільній країні Рад—можливе таке гідне вшанування пам'яті поета-революціонера, співця народної волі, палкого бунтаря проти панства і цармату—Тараса Григоровича Шевченка.

Деталь розпису стелі у вестибюлі

Київський Державний Університет.

Акварель арх.-худ. В. Фельдмана.

В. І. Беретті—Київський державний університет

Фото С. Шиманського

Батько і син Беретті

(З архітектурної спадщини)

Проф. П. Альошин

Ім'я Беретті ще недостатньо відоме широкому колові архітекторів СРСР. Його знають лише ті, хто безпосередньо вивчав архітектуру Києва. І ім'я це стає значним для тих, хто знає, як багато для архітектури Києва зроблено батьком і сином Беретті.

У період кінця 30-х і 40-х років у Києві за проектами батька і сина Беретті був споруджений цілий ряд монументальних будинків: університет, колишній інститут благородних дівиць, друга гімназія—тепер будинок Наркомосу, Левашовський пансіон—тепер президія Академії наук УРСР, Анатомічний театр, Астрономічна обсерваторія, реальне училище на кол. Михайлівській площі—тепер будинок десятирічки і ряд інших будинків, з яких багато і дотепер не втратили своєї художньої цінності.

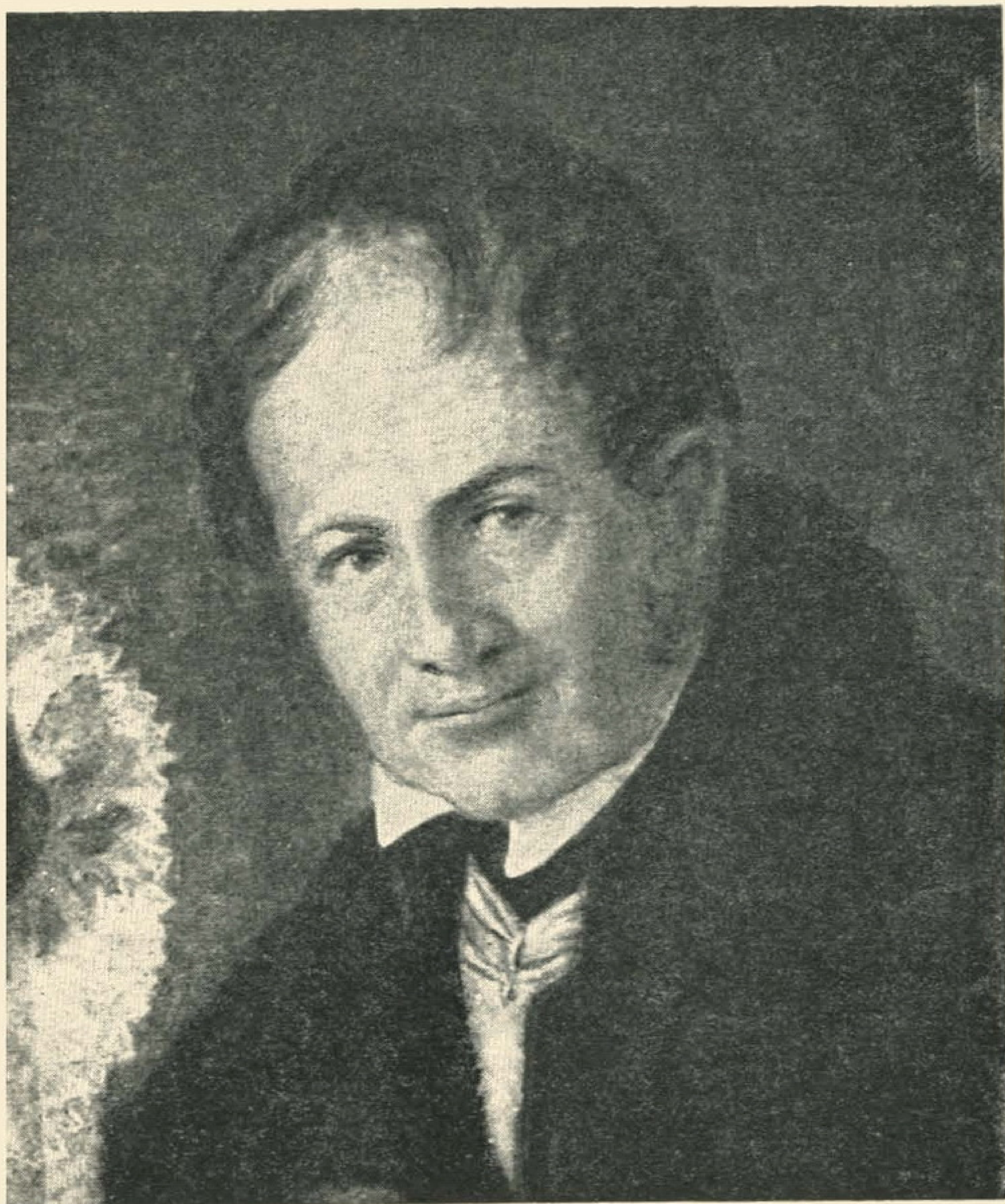
У 1798 році в Академію мистецтв у кол. Петербурзі був прийнятий пенсіонером з платою по 200 крб. на рік син професора механіки Іоанна Беретті родом з міста Damaso de Urbe в Італії—Савелій-Йосиф-Антоній, він же Вікентій Беретті, який народився 14 червня 1781 року.

27 лютого 1804 року Рада Академії задовольнила прохання В. Беретті, який перебував тоді при професорі перспективи Томоні, допустити його до конкурсу на золоту медаль...

1 вересня 1804 року на надзвичайному зібранні Академії мистецтв колишній „вихованець" Академії В. І. Беретті удостоюється другої золотої медалі за виконання спеціальної архітектурної програми, яка уявляла собою проект казарми для кінного полку, а рівно через 5 років після цього Академія мистецтв „общим во избрании согласием признает и почитает" В. І. Беретті академіком за поданий ним проект кадетського корпусу.

9 вересня 1831 року Рада Академії мистецтв, заслухавши повідомлення про смерть членів Академії, серед яких згадуються Гонзаго, де Россі, Глінка та інші, „положила" і акадаміка Беретті „определить к исправлению должности профессора". У тому ж вересні 1831 року загальними зборами Академії мистецтв Вікентій Іванович за проект „казарм для піхотного полку" був обраний професором другого ступеня.

За час з моменту закінчення Академії мистецтв, тобто з 1804 року і до переїзду в Київ у зв'язку з побудовою будинку університету в 1831 році,

Вікентій Іванович Беретті — з родинного портрету невідомого художника

Вікентій Іванович, почавши свою творчу роботу, як один з помічників знаменитого Тома-де-Томона, при проектуванні і побудові ним будинку біржі у Петербурзі, швидко завойовує становище видатного самостійного архітектора, за проектами якого будуються кілька десятків будинків і споруд найрізноманітніших типів і призначення у Петербурзі та його околицях. Серед них—близько десятка мостів у різних частинах міста, кам'яні добудови по обох боках головної оранжереї Ботанічного саду, кам'яна оранжерея у Коломні, кам'яний горілчаний і сиропний завод з усіма будівлями в Чекушах, кам'яний цукровий і оцетовий завод, різні кам'яні будинки і три каланчі у кол. Адміралтейській, Літейній, Рождественській, Васильєвській, Петербурзькій і Виборзькій частинах, внутрішня перебудова будинку генерал-губернатора, кам'яні казарми і манежі, багато жилих будинків, цікавих по своїй архітектурі, дачних будівель і т. д.

Крім того, В. І. Беретті у Петербурзі складені проекти для медико-хірургічної академії на будинки: ветеринарного училища на 300 вихованців, школи-пансіону на 200 чоловік, яка готує для вступу в медичну академію, фармацевтичної школи на 100 учнів, на перебудову академії з добудовою флігеля для бібліотеки, правління лазарету, аптеки і ін., проекти кількох монументів, у тому числі монумента в пам'ять 1812 року, 3 тріумфальних арок, будинку п'ятиярусного театру і ін. і ін.

Разом з тим Вікентій Іванович перебував на службі у комітеті міських споруджень, був членом комітету по спорудженню Ісаакіївського собору, комітету по будівлях і гідравлічних роботах, куди він входив разом з академіками Брюлловим, К. Тоном та іншими.

25 січня 1834 року президент Академії мистецтв, згідно з зверненням в Академію міністерства народної освіти, запропонував професорам Академії взяти участь у конкурсі на складання проекту Київського університету з умовою, щоб у травні того ж року „можно было начать производство строения".

На цю пропозицію були одержані такі відповід від членів Академії:

Мельнікова: „Если время по занятиям службы позволит, готов сделать, но не прежде, как к июню месяцу".

Беретті: „Согласен сделать, но не прежде могу окончить, как через восемь месяцев".

Брюллова: „Согласен сделать к июню месяцу"

К. Тона: „Согласен сделать в течение осьми месяцев".

Одержавши надто коротку програму завдання на складання проекту будинку університету і план місця в масштабі 1: 672, академіки приступили до роботи при встановленому строку—липень 1834 року. Робота йшла, очевидно, не дуже швидко, бо 12 вересня 1834 року учасникам конкурсу від конференц-секретаря Академії був посланий запит, коли будуть подані проекти будинку університету. Відповіді

В. І. Беретті — Проект Київського університету. Головний фасад

корифеїв на цей запит не позбавлені характерності і свідчать про архітектурні звичаї того часу і про велике зволікання у проектуванні будинку університету.

Мельніков: „Представлю по требованию".

Брюллов: „По причине многих занятий—никак не мог кончить до сих пор, но в течение зимы (естли сие может быть принято) окончу".

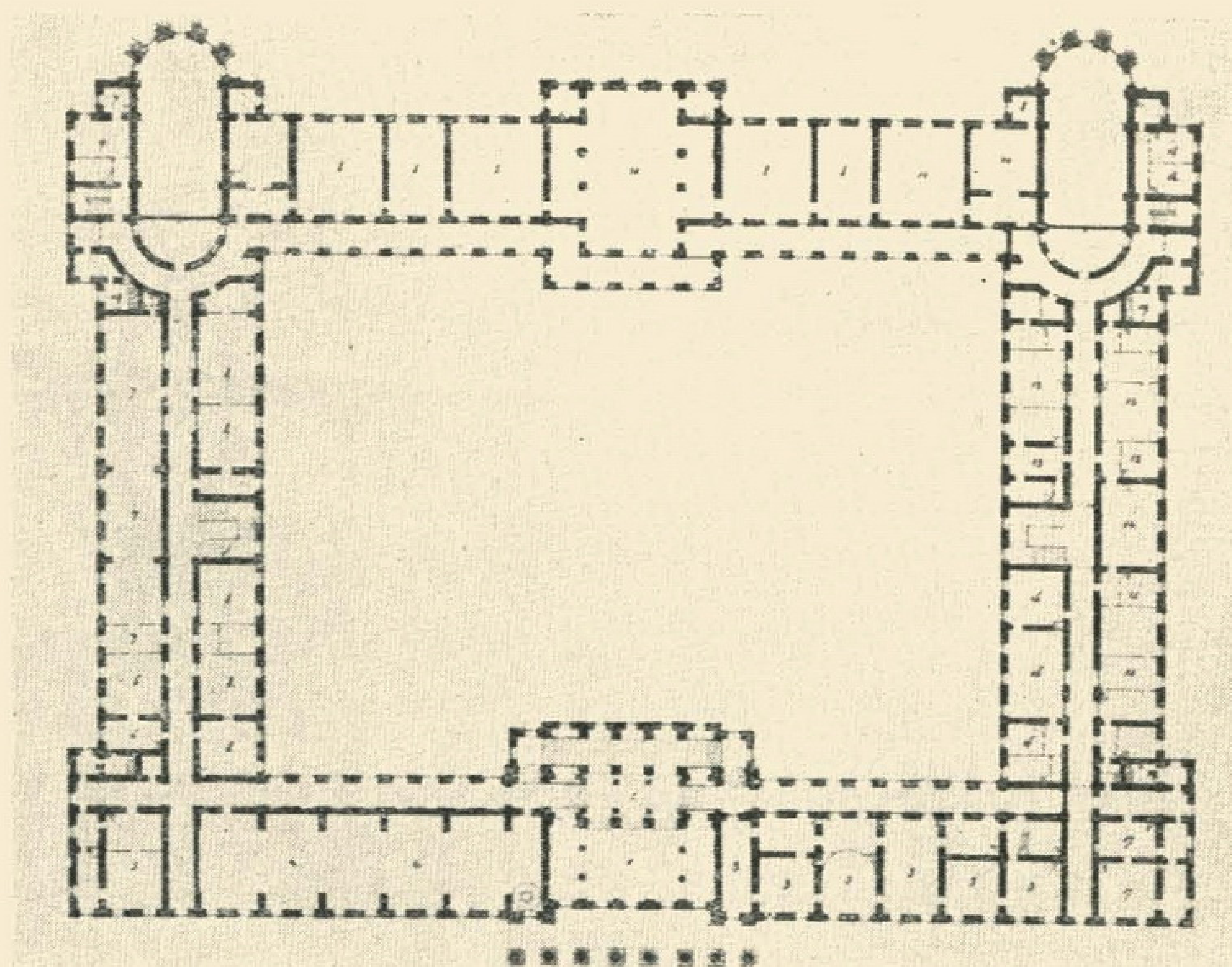
Беретті: „По случаю многих практических занятий только что приступил к составлению оного и не полагаю прежде окончить, как в течение зимы".

К. Тон: „Не имею во все время".

Нарешті, 21 січня 1835 року, тобто через рік після оголошення конкурсу, президент Академії мистецтв у додаток до вже доставлених міністрові народної освіти 3 проектів (очевидно і К. Тон також зробив проект) надсилає „при сем четвертый проект, сочиненный г-ном профессором Беретти".

Про те, як розглядалися проекти і яка експертиза передувала остаточному рішенню у виборі проекту, нам невідомо, але 15 квітня 1835 року міністр народної освіти повідомляє президентові Академії мистецтв, що академікові архітектури Беретті доручено складання кошторису до його проекту, „возложив на него и главное наблюдение за производством строения, которое имеет совершаться под ближайшим надзором знающего свое дело архитектора с помощником и каменных дел мастером. Между тем ныне же отправить профессора Беретти в Киев, дабы он мог получить там нужные для сметы сведения, осмотреть местоположение и удостовериться, какие по близости города находятся удобные материалы и какие можно иметь ввиду средства к сбережению издержек, а в будущих годах также командировать его временно для обозрения произведенных уже работ, составления отчета оным, назначения продолжения работ, составления для сего нужных чертежей, шаблонов, кондиций для торгов и для совещания с архитектором-строителем; когда же в здании будут выводить своды, Беретти должен находится во все время производства оных на месте строения".

Минуло ще 5 місяців, коли, нарешті, 17 вересня 1835 року В. І. Беретті разом з своїм учнем академістом першого ступеня, згодом київським архітектором Спарро, виїхав у Київ на час підготовчих робіт по спорудженню будинку університету, закладка якого була проведена лише в 1837 році, а 12 серпня 1836 року він остаточно покидає Петербург і переселяється в Київ, де і провадить решту днів своїх до самої смерті, яка наступила на 62 році життя—в 1842 році.

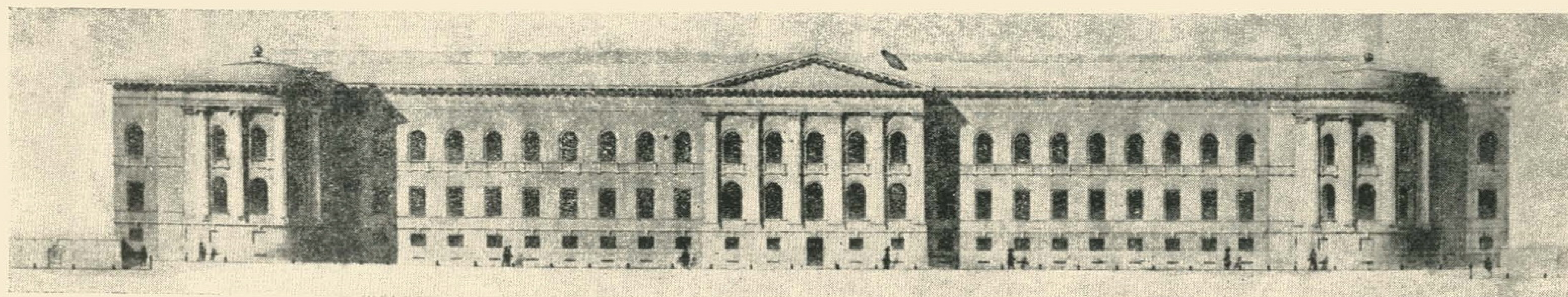
В. І. Беретті — Київський університет. План 1 поверху

Ним, крім будинку університету, спроектовані для Києва і початі спорудженням інститут благородних дівиць і Астрономічна обсерваторія.

Ні одного з початих будинків у Києві йому не довелося побачити цілком закінченим, і на долю його сина, академіка архітектури Олександра Вікентійовича Беретті, випало відповідальне завдання закінчити початі талановитим батьком його споруди і продовжувати його діяльність.

Олександр Вікентійович Беретті народився 15 квітня 1816 року в Петербурзі. В Академію мистецтв був прийнятий в 1832 році. За час перебування в Академії він одержав другу і першу срібні медалі. 23 лютого 1837 року правління Академії, розглянувши прохання Беретті про звільнення його за слабким здоров'ям, ухвалило звільнити його з Академії і визнати його вільним художником.

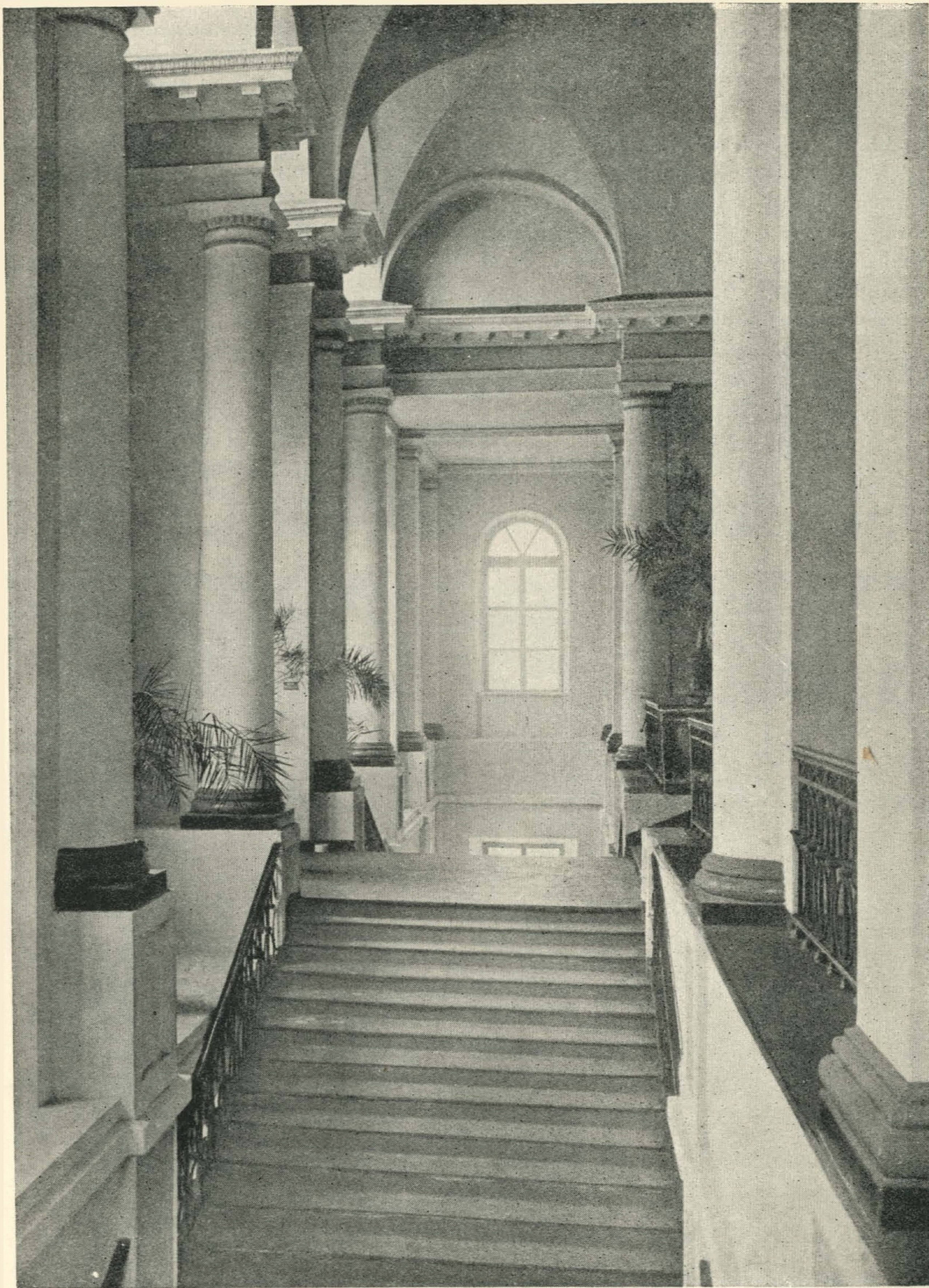
Але вже 3 квітня того ж року О. В. Беретті

В. І. Беретті – Проект Київського університету. Фасад з боку саду

В. І. Беретті — Колонада вестибюлю Київського державного університету.
Фото С. Шиманського

В. І. Беретті — Головні сходи Київського державного університету. Верхній марш. Фото С. Шиманського

звертається з таким проханням до правління Академії: „Хотя я ныне выпущен был из Академии по слабости здоровья, но, желая более себя усовершенствовать, покорнейше прошу оную Академию задать мне программы на вторую золотую медаль к сентябрю месяцу нынешнего 1837 года". Рада Академії це прохання задовольнила.

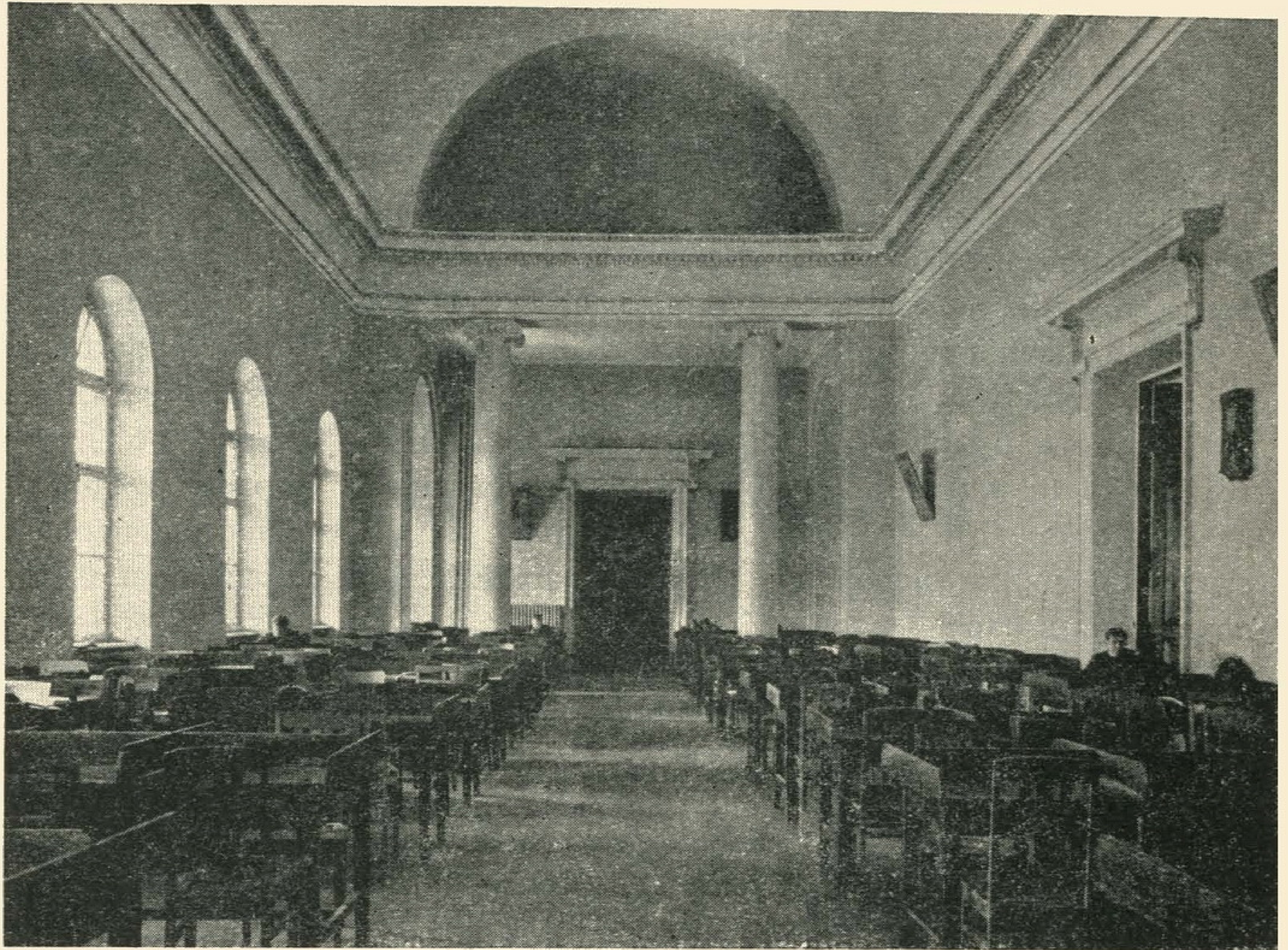
Після цього О. В. Беретті на деякий час пориває зв'язок з Академією і віддається практичній діяльності, а 23 травня 1839 року він знову звертається в раду Академії вже з просьбою задати йому програму на звання академіка архітектури. Рада у лютому 1840 року цю просьбу задовольнила, визнала його „назначенным академиком архитектуры" і задала програму: зробити проект кадетського корпусу на 100 чол., а 27 серпня 1840 року за поданий згідно з вказаною програмою проект рада визнає 24-річного О. В. Беретті академіком архітектури.

Відтоді він уже цілком віддається будівній діяльності, беручи участь у спорудженні петербузького арсеналу і в перебудові під керівництвом головного архітектора Монферрана Зимового палацу після відомої пожежі. З 1842 року, після смерті свого батька, О. В. Беретті продовжує всю його справу і розгортає в Києві дуже широко свою архітектурну діяльність. У тому ж році він закінчує головний будинок університету, а через рік—інститут благородних дівиць і в 1844 році—Астрономічну обсерваторію. По відкритті нового будинку університету в 1843 р. О. В. Беретті як професор читає в ньому лекції протягом 18 років.

Надалі він уже виступає самостійним художником і першим будинком, спорудженим ним за його затвердженим у 1842 році проектом, з'являється друга, згодом перша гімназія, тепер будинок Наркомосу УРСР. Крім цих будинків, у Києві за проектами О. В. Беретті побудовані: Анатомічний театр по вул. Леніна (проек затверджений у 1848 році), університетські оранжереї в Ботанічному саду (проект затверджений у 1847 році), кол. Левашовський пан-

В. І. Беретті — Вестибюль Київського університету. Фото. С. Шиманського

В. І. Беретті — Аван-зал Київського державного університету

Фото С. Шиманського

сіон на вулиці Короленка, 54—тепер будинок президії Академії наук (третій поверх надбудований згодом), міський театр на вулиці Короленка, який згорів у 1896 році (на місці згорілого театру тепер стоїть будинок оперного театру, споруджений за проектом проф. В. А. Шретера у 1898—1901 роках), закрита галерея у будинку колишнього інституту благородних дівиць, готель „Київ" на бульварі Шевченка, тепер жилий будинок, будинок кол. реального училища на Михайлівській площі (проект затверджений у 1858 році), кол. будинок Федотової-Чеховської на Золотоворотській вулиці, європейський готель на Хрещатику, 2, кол. будинок Миклашевських на Хрещатику, 12, який тепер займає міськкомгосп (побудований у 40-х роках), будинок по вулиці Короленка, 35, який належить тепер Академії наук УРСР, дерев'яний будинок з мезоніном на вул. 25 Жовтня, 14, в якому один час жив сам В. Беретті, будинок по вулиці Свердлова й ін.

З інших проектів і проектів, не здійснених у натурі, нам відомі: міська лікарня, фельдшерська школа, університетська клініка, 23 проекти будинків—немирівської, новгород-сіверської, білоцерківської, ровенської, кам'янець-подільської гімназій, радомишльської дворянської школи й ін.

Участь О. В. Беретті в будівництві Володимирського собору на бульварі Шевченка була випадковою. Проект цього собору був складений архітекторами Штромом і Спарро. Він же був лише будівником, якому довелося пережити дуже багато прикростей через несправедливе ставлення до нього з боку різних начальницьких осіб, які недоброзичливо до нього ставилися. Багаторічна боротьба за своє добре ім'я поглинає весь його час. Він уже творчо не працює і хворіє, а під кінець свого життя втрачає розум і в 1895 році, на 79 році життя, вмирає.

* * *

Треба відновити в уявленні нашому вигляд Києва у 30 і 40 роках минулого сторіччя, щоб повністю оцінити діяльність батька і сина Беретті, які створили на місці пустирів і ровів гарні будинки і тим самим поклали початок дальшому розвиткові міста в архітектурному відношенні. До них, якщо не рахувати пам'ятників старовини, робіт Шейдена, Андріївського собору і палацу, збудованих за проектом Растреллі і кількох, дуже небагатьох, здебільшого маленьких, будинків початку XIX сторіччя—в Києві зовсім була відсутня будьяка архітектура. З іменами Беретті зв'язується і початок особливо пожвавленої будівної діяльності в Києві.

Велетенське завдання було поставлено перед В. І. і О. В. Беретті: треба було побудувати величезні споруди при відсутності місцевих майстрів, майстерень, матеріалів, при несумлінності підрядників і взагалі при відсутності хоч будьяких сприятливих умов для будівних робіт. Треба зважити на всі ці умови, щоб зрозуміти, як важко було в той час зробити в Києві будьщо, що виходило б за межі звичайних, примітивних смаків і потреб. І не зважаючи на ці обставини, будинки, створені Беретті, здебільшого будучи закінченими художніми творами, є і технічно прекрасно виконаними. Такі деталі, як гратки огорожі кол. першої гімназії, всі ліпні прикраси, осо-

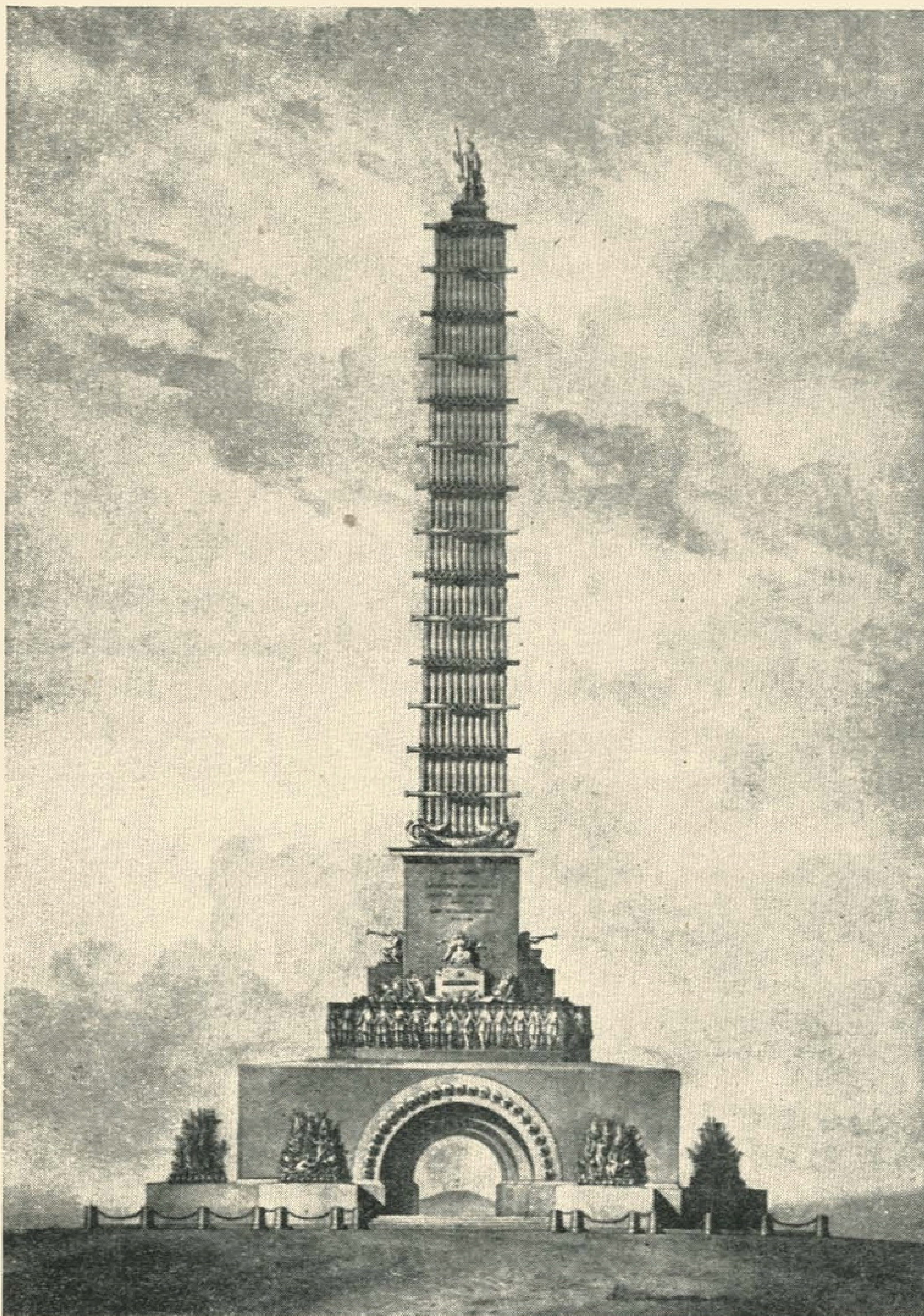
бливо капітель кол. європейського готелю, різне чавунне лиття, залізні і дерев'яні деталі—усе це виконано, можна думати, за детальними рисунками і шаблонами самих Беретті бездоганно.

Розміри даної статті не дозволяють докладно описати все створене славними Беретті в Києві, але на деяких будинках необхідно зупинитися.

Розглядаючи проекти В. І. Беретті, створені ним ще до приїзду в Київ, особливо, будинок театру, позаміського будинку (див. фото) і пам'ятник війни 1812 року (див. фото), ми повинні констатувати, що на його творчості лежить відбиток великої школи, створеної рядом поколінь петербурзьких майстрів, починаючи з часів Петра І і кінчаючи часами Олександра І. На його творчості, безсумнівно, позначився вплив його найближчого вчителя і великої потенції майстра—Тома-де-Томона.

Найбільшу цінність з усього, що ними створено, являє, безсумнівно, будинок київського університету.

Розв'язаний у плані за типом палаців і громадських будинків з замкнутим двором, з урочистим

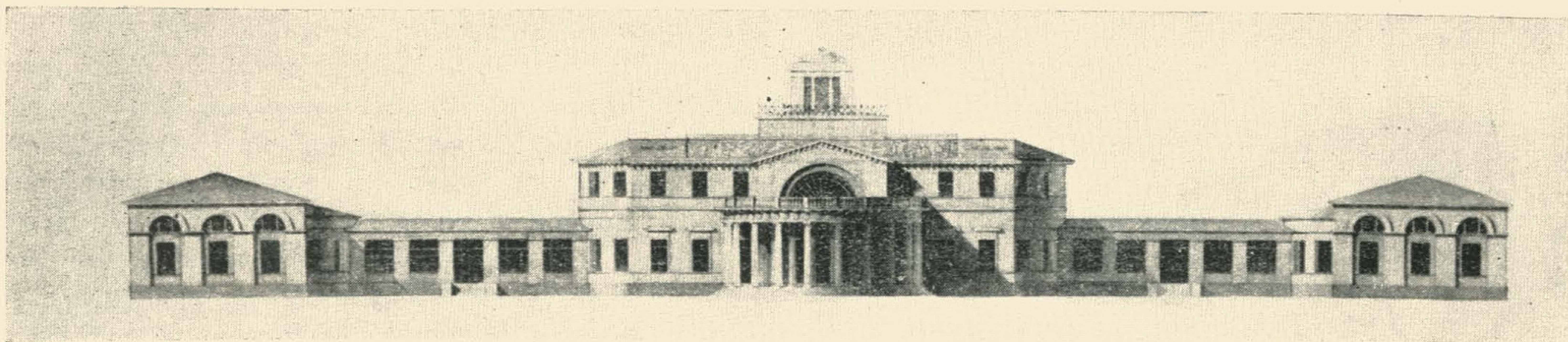
В. І. Беретті — Конкурсний проект пам'ятника 1812 року в Петербурзі. Репродукція М. Ташкера

греко-доричного ордеру вестибюлем, пишними семимаршовими сходами, які нагадують сходи Академії мистецтв, двома однобічними і двома внутрішніми склепінними коридорами з двома абсидональними, симетрично розташованими виступами у Ботанічний сад, з великими залами в центральній частині,—будинок університету з зовнішнього боку дуже простий, простий до аскетизму. Цокольний поверх, що стоїть над підвалом, тримає лише два гладких поверхи, об'єднаних у центрі в один римсько-іонічний ордер 8-колонного портика. Соковиті деталі виразного карнизу з чавунними модульйонами, прекрасно намальована колона з чавунними ж вазою і капітеллю, обрамлення вікон впадинами замість наличників, середній пояс у вигляді підвіконних балюстрад з колонками замість балясин, два характерних канделябри коло входу і, нарешті, червоний колір будинку з чорними чавунними деталями,—усе це гармонійно і цільно відображалося у цілком закінченій архітектурній композиції. Навіть червоний колір, у який пофарбований будинок за зразком Зимового палацу, становить невід'ємну частину цієї композиції. І як була незрозуміла спроба в 1935 році замінити червоний колір будинку в „абрикосовий", при якому втрачалася вся монументальність і характер будинку!

Характерною особливістю внутрішньої архітектури будинку є поєднання греко-доричного ордеру вестибюлю і колонади, яка веде в перший поверх наліво і направо з римсько-доричним ордером верхнього (другого) поверху, в атаблементі якого красуються модульйони корінфського ордеру. Відсутність „чистоти" стилю у внутрішньому оформленні так само, як і зустосування модульйонів при іонічних капітелях колон на фасаді, надає всій архітектурі свіжий, незвичайний вигляд. Архітектурні деталі, включаючи і оригінальний рисунок залізних грат, прекрасно виконані.

Трохи інший характер розв'язання архітектурного завдання має будинок кол. інституту благородних дівиць. Відповідно до призначення будинку, архітектура його значно простіша, менш імпозантна, позбавлена тієї нарочитої монументальності, яка властива університетові. На середній абсиді бокового фасаду, у місці розташування двох церков,що були всередині цього будинку, красуються вже корінфські капітелі. На двох бокових виступах того ж фасаду, так само, як і в абсиді, є добре намальовані балкони. З'явилися наличники і архівольти на вікнах 3 поверху, замки над вікнами підвалу і більш дрібні профілі в усіх деталях.

Зовсім інший характер має останній з запроектованих В. І. для Києва будинків — Астрономічна обсерваторія. В цьому невеликому двоповерховому цегляному будинку з підвищеною в центрі астрономічною

В. І. Беретті — Проект позаміського будинку. Репродукція М. Ташкера

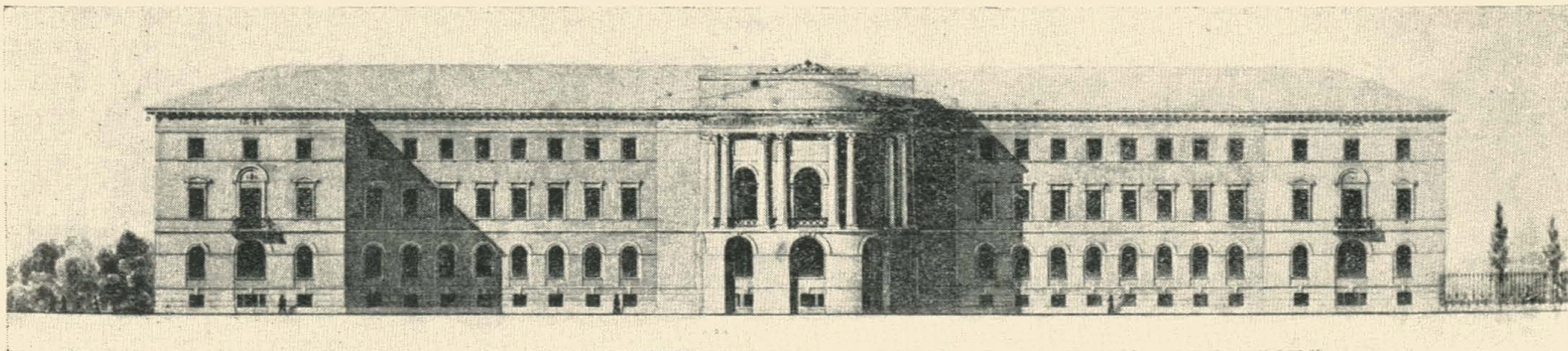
баштою і одноповерховими дерев'яними крилами відсутня єдина творча думка, так яскраво виражена в будинку університету. І за масштабом, і за формами бокові крила трохи не пов'язані з монументально розв'язаним центром, і не дивно, що при затвердженні цього проекту було зроблено застереження про перереробку цього фасаду. Очевидно в зв'язку з смертю В. І., яка наступила, цієї переробки не виконано.

Творчість О. В. Беретті і по силі темпераменту і по своїй технічній виразності значно поступається творчій потенції батька.

Спроектований і побудований О. В. будинок кол. другої гімназії, тепер Наркомосу УРСР, був кращим будинком з усього, що ним створено в Києві. В достатній мірі виражена, відповідно з призначенням будинку, монументальність, чіткість і ясність планового прийому з центральними тримаршовими сходами, добре пов'язаними з вестибюлем і верхнім коридором і боковими крилами у вигляді літери П, закінченість в обробці деталей як зсередини, так і зокола, включаючи і чавунні, а частково залізні грати всієї садиби, єдність масштабу,—все це такі якості будинку, які ним незавжди в наступних будівлях були досягнуті.

Явище це не випадкове: відірваний від державного центру того часу—Петербурга, оточений недостатньо культурним, провінціальним середовищем, не знаходячи задоволення у стосунках з чиновними колами, О. В. Беретті, природно, не розвивався, не зростав, а жив запасом знань і досвіду, нагромадженими в Петербурзі і при батькові—до його смерті—в Києві. До того ж 50-ті роки характеризуються по всій кол. Росії зниженням архітектурного смаку і потенції, відсутністю шукань у цій галузі, архітектура дрібнішає, кол. Росія іде в хвості Західної Європи, націоналістичні однобокі прагнення ведуть до створення псевдо-російської архітектури, еклектика замінює творчу думку, і О. В. Беретті недостатньо бореться за ті позиції, які були ним досягнуті в створенні будинку кол. другої гімназії.

Анатомічний театр, хоч ще цілком витриманий, об'єднаний єдиною думкою будинок з дуже цікавим і оригінальним вестибюлем—сходами і добре пробленими деталями,—все ж взято трохи дрібно з припущенням і в самому центрі над входами і на бокових виступах парних вікон, які сильно псують весь будинок. Левашовський пансіон, будинок на вулиці Короленка, 35, будинок кол. реального училища на Михайлівській площі, кол. будинок Федотової-Чеховської на Золотоворотській вулиці,—все це будинки, технічно добре виконані, але позбавлені належного масштабу, роздрібнені, зроблені вже під сильним впливом таких французьких майстрів, як Лефорж, Жомбер, Цезар Далі і їм подібні, які втратили навіть сліди впливу кращих зразків класики. І лише в будинку кол. європейського готелю позначається висока культура О. В. Беретті в таких деталях, як капітелі, пілястри на фасаді, які прекрасно виконано.

В. І. Беретті — Проект будинку кол. інституту благородних дівиць по вул. 25 Жовтня

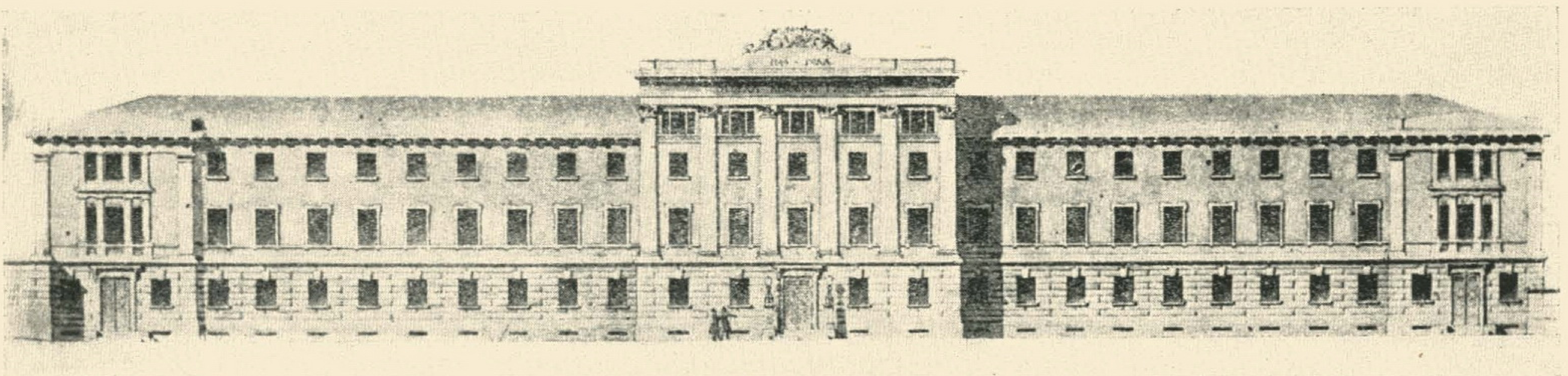
Олександр Вікентійович Беретті

У кол. будинку Миклашевських з'являється нова особливість: нештукатурене поле стіни і на вуличному та дворовому фасадах, поряд з готичним, у типі флорентійської лоджії Лянці, карнизом при ренесансових деталях всього фасаду. Це нове явище дуже характерне. О. В. Беретті, очевидно, врахував, що київська цегла своїми властивостями є прекрасним матеріалом і при вмілому її виготовленні вона може навіть у більш-менш монументальній архітектурі знайти застосування. Цей будинок в певній мірі виділяється з інших і обробкою дерев'яних воріт проїзду з дуже цікавим гербом і кесонною стелею, своєрідними сходами по склепіннях з чавунними гратами, з ясеновими дверми, з цікавими фарфоровими камінами, виконаними на заводі фарфору, який існував тоді в маєтку Миклашевських.

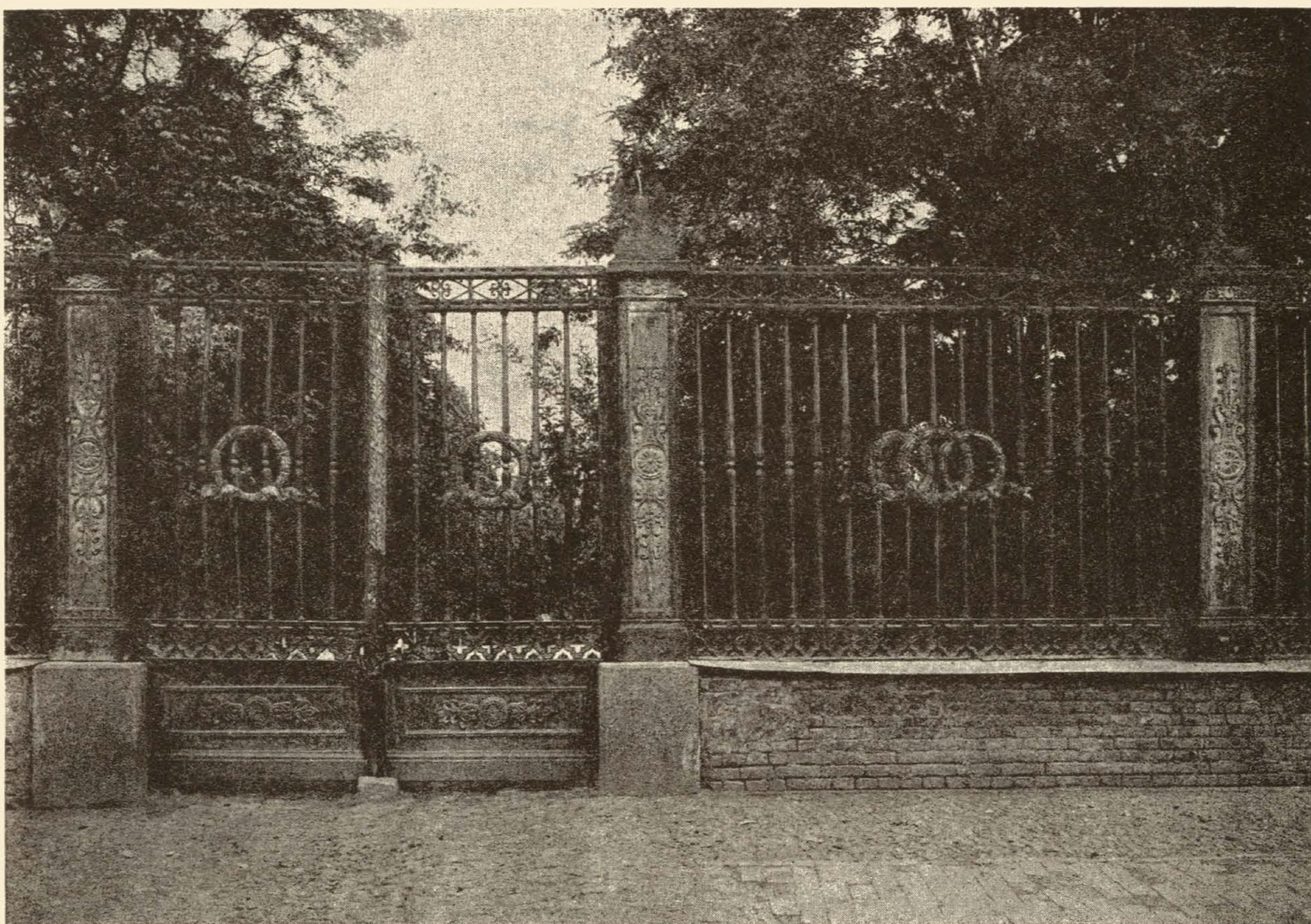
Особисті прикрості, цькування, підняті проти нього у зв'язку з будівництвом кол. Володимирського собору, вибили О. В. Беретті з колії: йому ще не було 50 років, коли він відійшов від творчості. Всі наступні роки він, живучи в Києві, хворів і, на жаль, нічого більше не створив.

Наш обов'язок—віддати належне і батькові і синові Беретті. Ними створена певна архітектурна культура, яка дійшла до нас, яка з'єднує нас з кращими традиціями в архітектурі. Наш обов'язок—зберегти їх твори, які ще нам потрібні, в кращому вигляді, підтримуючи їх, а ті будинки, які в силу поступального руху історії повинні поступитися місцем новим, ми зобов'язані обміряти, вивчити і весь матеріал про них зберігати, як елементи архітектурної спадщини минулого.

Без критичного вивчення і освоєння культури минулого ми не мислимо собі створення світлої, радісної культури сучасного.

О. В. Беретті — Проект будинку по бульвару Шевченка, 14, де міститься НКО УРСР

О. В. Беретті — Чавунні грати біля будинку НКО УРСР по вул. Короленка

Нотатки аквареліста

Архіт.-худ. В. Фельдман

ЗАХІДНЕ ПРОМІННЯ СОНЦЯ НА СОСНАХ

На викладених в попередній статті якостях кобальту засновані також і такі мої досліди.

Чи траплялося вам малювати сосни, освітлені сонцем під час його заходу? Це єдиний момент, коли, в цілому темні, сіруваті тони хвої перетворюються дійсно в якусь надзвичайно яскраву барвисту феєрію. Юлій Клевер у подібних мотивах досягав блискучих ефектів, але, наскільки я пам'ятаю, його небо при цьому завжди було вкрите сіро-фіолетовими випаровуваннями і було завжди досить темне, так що контраст між червоними стовбурами досягався без особливих труднощів.

Але як же одержати горіння світла на стовбурах, коли небо дуже світле, майже біле внизу і ледве голубувате вгорі і коли, стовбури ще світліші від неба і до того ж горять надзвичайно насиченим червоно оранжовим кольором? На перший погляд ці два моменти ніби суперечливі, а тому здаються такими, що не можуть бути виконані звичайними нашими фарбовими засобами.

Лише після цілого ряду невдалих дослідів і повільного підходу мені вдалося встановити в цьому таку систему: з чисто технічних міркувань акварельної техніки я починав з прокладання стовбурів і освітлених партій хвої найчистішими оранжовими і оранжово-червоними тонами (кадмій і краплак) по ще чистому білому папері. Ці перші мазки здавалися мутними і, звичайно, ніякого світла не давали. Світло з'являлося тільки тоді, коли навколо було прокладено „знебарвленим" кобальтом, і всі деталі колориту хвої і стовбурів були доведені до кінця. Для знебарвлення я з успіхом застосовував лесировки неаполітанською жовтою в слабкому розчині (пігмент сам по собі світлосильний) і рожевим краплаком.

Силу початкового кобальтового прокладання доводилося обережно „намацувати", посилюючи густість кольору до зеніту і послаблюючи до горизонту. По краях тіньових партій хвої кобальт згущався, біля світлових—набирав трохи рожевого відтінку. В цілому враження повітря виходило світле, внизу дуже тепле, вгорі—з ледве помітною блакиттю.

Якщо тільки вірно встановлені відношення до повітря, можна цілком впевнено доводити інтенсивність червоних і оранжових тонів у глибинах між хвоєю до максимального насичення, не боячись втратити світло. Це специфічна властивість взагалі всяких гарячих тонів.

У вечірньому горінні сосен можна спостерігати три дуже характерні моменти: 1 більш ранній, 2 середній і 3 останній, коли сонце знаходиться біля самого горизонту.

В першому періоді небо ще блакитне внизу і синє вгорі, стовбури і гілля золоті, дуже світлі порівняно з небом, хвоя—тепло-зелена.

В другому періоді небо помітно блідніє, стовбури робляться більш червоними, залишаючись світлішими, ніж повітря, хвоя набуває золотисто-зеленого колориту, що переходить в обернених донизу партіях в густі жовті і червоні тони, партії ж, обернені до зеніту, зберігають ще холодно-зелений відтінок.

В останній період, перед загасанням, картина різко міняється: небо золотисто-біле, стовбури густо оранжово-червоні, темніші від неба, хвоя майже чорна з густими гарячими тонами в тих частинах, куди ще не попадає горизонтальне проміння сонця. Всі тони насичені докраю. В глибинах між гіллям і хвоєю зосереджуються надзвичайної красоти густі червоні, темно-жовті і пурпурові тони.

Настільки це все насичене, що, наприклад, листяна порода в тіні здається далеко світлішою ніж освітлена хвоя, не кажучи вже про білий предмет, який здаватиметься ніжноблакитним.

ФАРБА, КОЛІР, ТОН

Досі ще немає достатньої чіткості у вживанні цих трьох термінів: фарба, колір і тон. Особливо безцеремонно з ними поводяться в неспеціальній літературі, але там ця неохайність простима. Найцікавіше те, що навіть спеціалісти з питань мистецтва і його техніки також ніскільки не дбають про правильне застосування цих позначень, а тому мені хотілось би внести сюди деяку ясність.

Почнемо з терміну „фарба". Умовимось в дальшому розуміти під цим словом завжди тільки матеріальну фарбу, що вживається в живопису, тобто самий пігмент, виготовлений на олії або інших сполучних засадах. Паркан, пофарбований сірою фарбою, набуває сірого кольору. Блакитне небо має блакитний колір. Здавалось би ясним, що не можна сказати: „небо має блакитну „фарбу". Трохи вірніше було б сказати: „небо має блакитне забарвлення". Тим часом ми часто чуємо: „природа одяглася в яскраві фарби", „згущалися присмерки, фарби темнішали..." Якщо з точки зору художньої літератури

все це цілком припустиме, то ми повинні встановити більш точне застосування зазначених термінів.

З визначення слова фарба безпосередньо випливає поняття про колір. Фарба, видавлена з тюбіка, має оранжовий колір, іншими словами, цей пігмент має властивість відбивати тільки оранжове проміння спектра, затримуючи все останнє. Колір є результат дії світла на поверхню, що відбиває те чи інше кольорове проміння. Справжній колір поверхні, так званий локальний колір, або фактичний колір, ми можемо правильно оцінити лише при умові, якщо поверхня рівномірно освітлена розсіяним білим світлом, при всякому ж кольоровому освітленні, фактичний колір може змінюватись до непізнаваності. Так, наприклад, при ртутному світлі (круксова трубка, наповнена світними газами ртуті) обличчя здаються землисто-сірими, кріпкий чай у склянці лимонно-жовтим[1]. Якщо навіть відкинути цей приклад крайнього спотворення справжнього кольору, то і при найзвичайнісінькому освітленні ми, по суті, ніколи не бачимо справжнього кольору предметів, вірніше, ми більш уявляємо їх такими, якими вони зберігаються в нашій свідомості. Поясніть ви неживописцю, що сніг, освітлений вечірнім заходом сонця, рожевий, а тіні на ньому зеленувато-блакитні, — він вам не повірить, тому що він дивиться не очима, а розумом. Проте, нас, живописців, мало займає справжній колір природи. Нам доводиться мати справу виключно із взаємодією кольору і освітлення.

Взаємодію кольору і світла називають тоном. Колір паркану фактично сірий може мати тон і фіолетовий, і оранжовий, і зелений — залежно від кольору проміння світла, що на нього падає. Тон поверхні змінюється від численних додаткових умов, вивчити які можна тільки на практиці. Сюди відноситься вплив кольорових рефлексів від навколишніх предметів, величина кута, під яким світло зустрічає поверхню, сама структура поверхні, її властивість відбивати або пропускати проміння (прозорі поверхні, блискуча металева або переливчаста поверхні, як оперення птахів, перламутр, шовк), нарешті, від психо-фізіологічного впливу на зір тих чи інших кольорових зіставлень (контрасти, додаткові кольори іррадіація) та ін.

Вірним тоном в картині називається загальна погодженість усіх перелічених умов, що є одним з найтяжчих завдань в живопису.

[1] Як відомо, це електричне світло одночасно і зелене, і фіолетове.

Якщо в картині фарби не перетворилися в тони, якщо замість блакитного неба ви будете бачити кабаль або замість білої стіни, білий папір, то про таку картину можна сказати: в ній не знайдений тон, а в ній видні фарби, вона фальшиво-барвиста, іншими словами, в ній немає гармонії. Це в рівній мірі стосується як однокольорових (blanc et noir), так і багатокольорових зображень.

Вище я старався з'ясувати, що треба робити, щоб фарба перестала бути звичайним пофарбуванням, як це ми бачимо в дешевому лубочному живопису, а дійсно перетворилася в те, що ми спостерігаємо в природі, тобто в нематеріальну, невловиму гру кольорового проміння. Найстаранніші вивчення природи і дослідження імпресіоністів можуть дати на це відповідь. Вже просте деградування кольору, тобто розклад одного й того ж кольору на частки, що чергуються, більшої або меншої насиченості, знищують монотонність рівного пофарбування, збільшуючи багатство загального кольору; якщо сюди ще додати модуляцію кольору, під чим треба розуміти синтетичний спосіб письма, то ми матимемо всі засоби, якими можемо перетворити фарбу в тон.

Зустрічається ще вираз: „гама тонів". Цей термін цілком запозичений з музики, очевидно, через безперечно існуючу, між поєднанням фарб і поєднанням музичних звуків, якусь аналогію або асоціацію в процесі психологічних сприймань. На цю тему, наприклад, Пецольд (психологія фарб) дає цілий ряд зіставлень, вказуючи, між іншим, на аналогію між сімома звуками гами із сімома кольорами спектра. Але надто велике заглиблення у філософсько-абстрактні умовиводи являє собою не більше як пустослівність, яка нічим не збагачує ні ту, ні другу галузь мистецтва. Нарешті, в цій галузі так багато суб'єктивного, кожний відчуває по-своєму. З певністю можна сказати тільки одне: як музика, так і картина можуть викликати певний настрій. Музика в мажорній гамі з сильними, радісними акордами має багато спільного з картиною, написаною в яскравих сильних гарячих тонах; перевага мінорної гами в звуках ідентична елегійним тонам, елегійному настроєві в картині.

Якщо кажуть: картина написана в світлій або темній гамі, то під цим визначенням треба розуміти перевагу в картині світлих або темних фарб; похмурий або сумний настрій викликає гама фарб чорних, сірих, фіолетових, чорно-жовтих, землистих, словом, усіх тих відтінків, на яких завмирає світло.

Архітектор-художник В. А. Фельдман.
Сосни при заході сонця. Акварель. 1928 р.

Хроніка

Студентський жилий комбінат у Сталіно

За постановою уряду в м. Сталіно відкрито педагогічний інститут, який готує кадри висококваліфікованих педагогів. До 1942 року кількість студентів педінституту повинна досягти 4.000 чол.

Природно, що для такого числа студентів потрібна буде величезна кількість жилої площі. Тим то Народний комісаріат освіти УРСР, щоб забезпечити житловою площею всіх іногородніх студентів, вирішив збудувати жилий комбінат, спорудження якого вже розпочато.

Під забудову студентського містечка (ескізний проект містечка див. на стор. 33) міська рада м. Сталіно відвела прекрасну ділянку біля в'їзду в місто, зручно зв'язану з центром міста, вокзалом і місцем майбутнього нового університетського навчального містечка. Площа ділянки 14,5 гектара вже частково забудована студентськими гуртожитками, які включаються до загального комплексу нового будівництва, і таким чином утворюється студентське містечко, розв'язане в єдиному архітектурному комплексі.

Після закінчення будівництва, тобто до 1942 року, загальне населення студентського містечка досягне 5.500—6.000 чол. (рахуючи вже наявні гуртожитки).

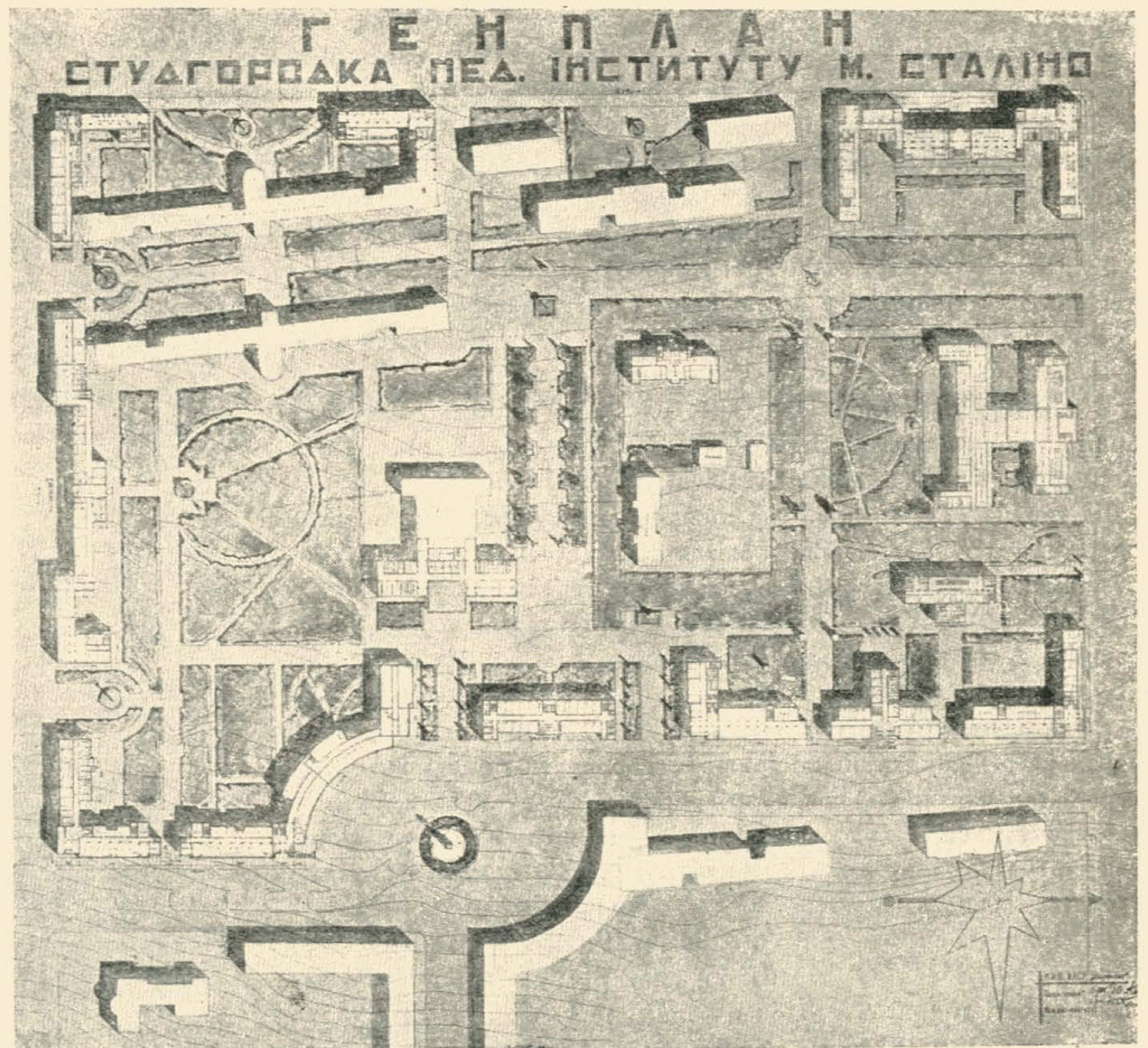
Забудова ділянки прийнята в основному периметральна, як така, що найбільше відповідає інтересам міста і дає найповнішу архітектурну виразність.

Де 1930—31 р. забудова студентського кварталу провадилась хаотично, без пов'язання з генпланом м. Сталіно і врахування майбутнього напряму вулиць. Тим то, коли була прокладена вул. Артема і намічена червона лінія, то вийшло, що існуючі будинки гуртожитків розташовані під кутом 10° до червоної лінії. Щоб по можливості послабити неприємне враження, яке справляє таке розташування будинків, запроектовано два нових корпуси по вул. Артема, розташовані перед існуючим гуртожитком. Ці корпуси утворюють широкий коридор з фонтаном і скульптурними групами в центрі його. Таке розв'язання дало змогу створити по краях кварталу архітектурні ансамблі, розташовані по червоній лінії. Вони скрадають неприємне враження від косо поставлених будинків. Решта будинків гуртожитків запроектовані крупними блоками; вони розраховані на побудову в 2—3 черги, але одночасно становлять одне архітектурне ціле.

Новоспоруджувані будинки запроектовані з обліком максимальних вигод для

Архіт. А. Корбін і А. Недопака. Проект жилого будинку для професури в студентському містечку у м. Сталіно

Генплан студентського містечка у м. Сталіно

студентів: в усіх поверхах, крім кімнат відпочинку, є спеціально устатковані кімнати для занять; запроектовано багато кімнат на одного і двох чоловіка і т. д.

Крім жилих корпусів, на ділянці розміщені підсобні та обслуговуючі жилий комбінат будинки. Всі лікувальні заклади з жилих будинків винесені в окремий амбулаторний корпус, спеціально устаткований лікарськими кабінетами, ізолятором на 16 ліжок, пропускником тощо.

Їдальню, розраховану на 13.000 страв, розташовано по дорозі до навчального містечка і зручно зв'язано з усіма жилими корпусами.

В центрі ділянки міститиметься дитячий комплекс: ясла, дитячий садок, дитячі майданчики і всі обслуговуючі їх приміщення.

Біля головного в'їзду на ділянку, з сторони вул. Челюскінців, розташовано клуб на 500 чол., який замикає перспективу головного в'їзду.

Вся незабудована площа ділянки відведена під парк і спортивні майданчики; на території парку будуть розташовані фонтани, альтанки та скульптурні групи.

Загальний об'єм новоспоруджуваних будинків студентського містечка дорівнює 273.840 куб. метрів, що дає на одного студента 76 куб. метрів. Густота забудови кварталу становить 23 проц.

Опалювати студентське містечко гадають із районної котельні, розташованої поза територією ділянки.

Архіт. Ю. Корбін і А. Недопака

Конкурс на проект нової фізкультурної бази в Одесі

Закінчився всесоюзний конкурс на складання проекту фізкультурної бази у парку культури і відпочинку ім. Леніна в Одесі.

У конкурсі, що його було оголошено одеською обласною спілкою радянських архітекторів за дорученням спортивного т-ва моряків при Управлінні Чорноморського пароплавства, взяли участь архітектори Одеси, Києва, Харкова, Москви, Ленінграда. Тбілісі, Свердловська та інших міст.

Всього на конкурс було предоставлено 26 проектів.

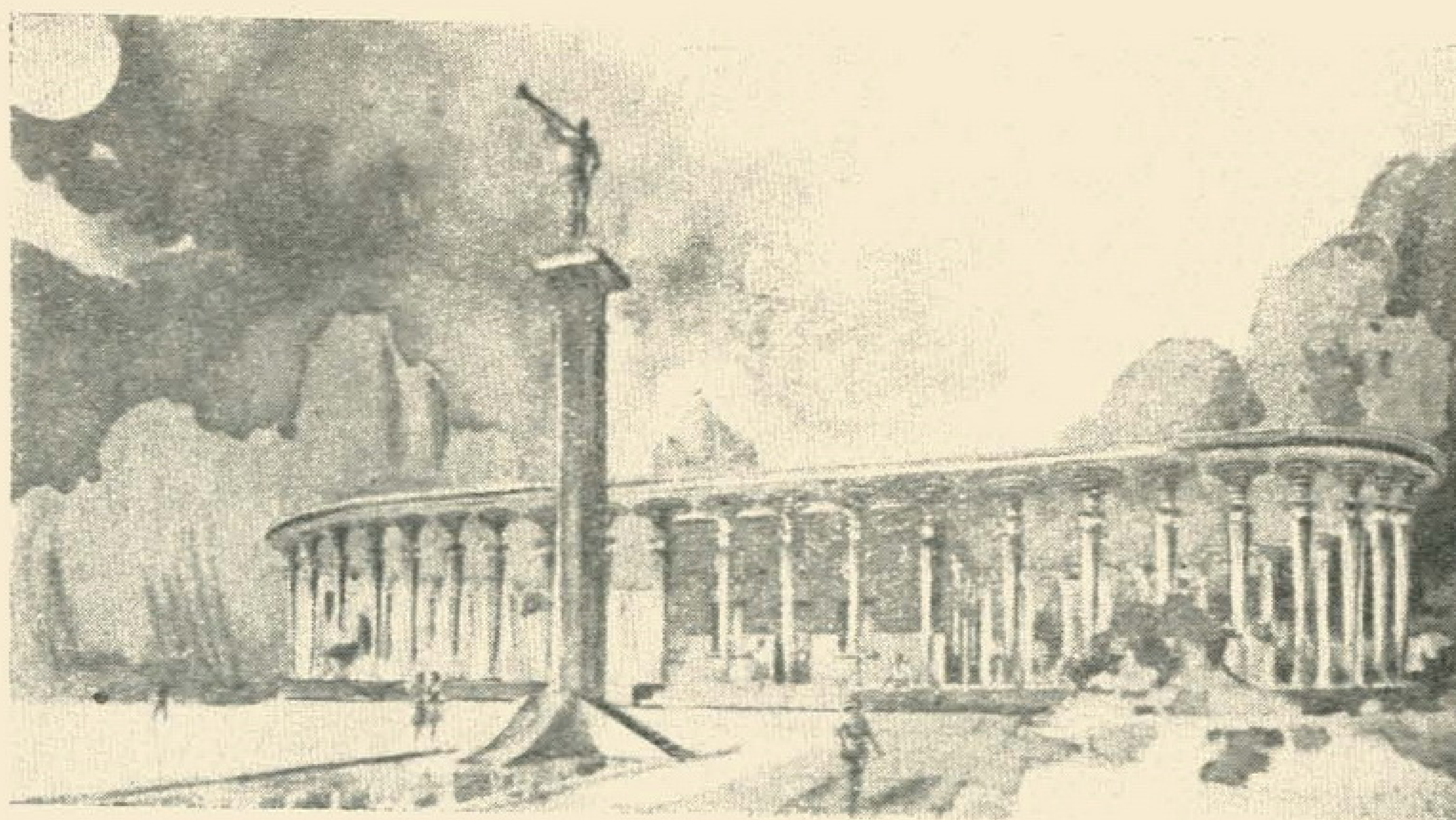
І премію в розмірі 3000 крб. одержала бригада архітекторів-аспірантів харківського інженерно-будівельного інституту за проект під девізом „Чайка" (автори — архіт. В. М. Гольдштейн, І. П. Заков).

II премію в розмірі 2000 крб. одержала бригада одеських архітекторів за проект під девізом „1052" у складі архіт. К. Б. Корченова, В. Л. Фельдштейна і М. А. Шліфера.

III премію (1200 крб.) за проект під девізом „Молодість" одержала група молодих архітекторів Одеси (архіт. Н. Шаповаленко, А. Генслер, І. Сильвестрович, В. Мошинський і Є. Рашкович), а IV премію (800 крб.) — архітектори С. І. Заустінський і А. М. Митловський (м. Москва) за проект під девізом „Будь здоров".

Автори проекту під девізом „Чайка" (І премія) поставили перед собою завдання найкраще використати найближчі магістралі для заповнення і евакуації території фізкультбази, а також забезпечити найбільшу оглядність її споруд як з боку моря, так і з боку парку культури і відпочинку, в центрі якого проектується база.

Трибуни — основна споруда фізкультбази — клиноподібної форми, яка забезпечує максимум „центральних" місць. Розташовані вони так, щоб сонце не заважало глядачеві. Поступово наростаючи до центру, арки увінчуються монументальною скульптурою В. І. Леніна, звернeною в сторону міста і порту. Глядачі верхніх місць бачитимуть статую В. І. Леніна на фоні моря.

Велике крите фойє, обладнане під трибунами, може заховати глядача від спеки і дощів.

Сектор масових розваг фізкультбази розміщується на шляху руху до трибуни. Сектор культурно-масової роботи, що знаходиться за трибунами, видно вже з головного входу.

Генплан розроблений так, щоб кожний сектор міг бути ізольований і разом з тим був би зв'язаний з іншими, найбільш ізольовані сектори поглибленої роботи і дитячий з його павільйоном та басейном для купання. Дитячий сектор має також свій окремий вхід.

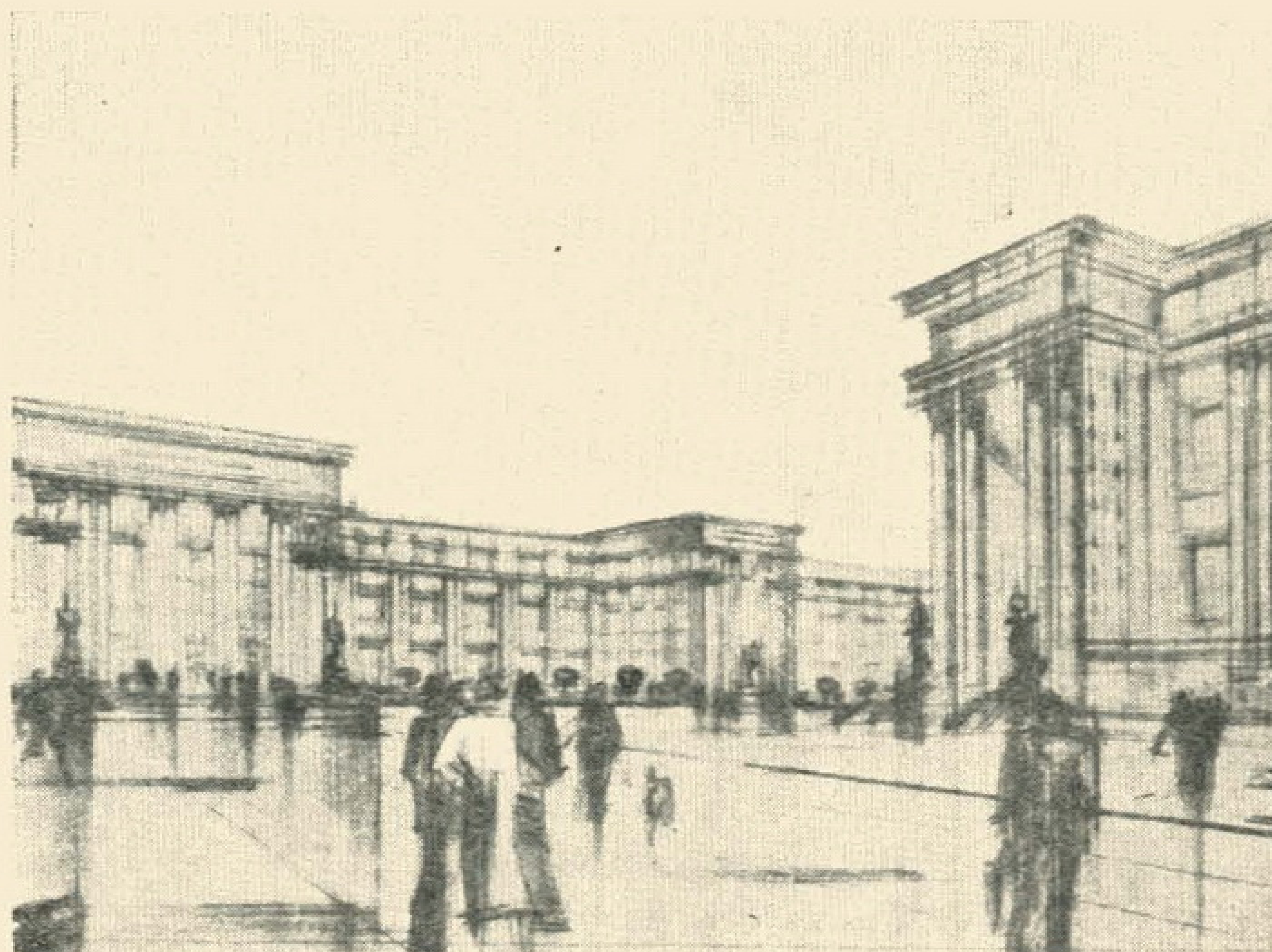
Головний вхід даний у вигляді пропілеїв. Генпланом бази передбачені певні місця для різних споруд — від сонячного годинника до ресторану.

Будівництво медінституту у Вінниці

В поточному році закінчується будівництво морфологічного корпусу медінституту в Вінниці. Територія, зідведена для будівництва інституту, ввійде, згідно з проектом реконструкції Вінниці, до складу запланованого на майбутнє вінницького медичного містечка.

У безпосередній близькості до цієї території знаходиться Піроговська лікарня, психіатрична лікарня, терапевтичний корпус і родильний будинок. Тут же відведена ділянка для будівництва цілого ряду клінік — майбутньої учбово-практичної бази медінституту.

Крім морфологічного корпусу, у складі медмістечка запроектовані фізико-клінічний, терапевтичний, адміністративний та ряд інших корпусів. Всі ці будинки намічені до розміщення навколо внутрішнього двора, в центрі якого знаходиться морфологічний корпус, що розташовується по осі головного в'їзду, і є, таким чином, центром композиційного комплексу медінституту.

Морфологічний корпус, обсягом в 70 тис. кубічних метрів розрахований на розміщення п'яти кафедр: патологічної анатомії, нормальної анатомії, судової медицини, оперативної хірургії і гістології. Будинок, що складається з трьох і частково чотирьох поверхів, матиме дві великі напівциркульні аудиторії (на 300 чол. кожна) і дві аудиторії, місткістю на 100 чоловік кожна для демонстрації розтинів. Наявність системи ліфтів забезпечує безпосередню подачу трупів з сховищ в аудиторії і секційні. Аудиторії забезпечені кіноустановками, апідіоскопами, обертовими бетонними столами для розтину і т. п.

Кожна аудиторія має ряд прекрасно освітлених великих приміщень для занять з студентами, а також окремо розташовані кабінети для наукових працівників інституту.

При кафедрах влаштовані спеціальні приміщення для експериментальної роботи над тваринами. Кожна кафедра має свій учбовий музей.

Загальний фундаментальний музей, як і фундаментальна бібліотека, розташовані в центральній частині будинку.

Студентська і партійна організації забезпечуються приміщенням на першому поверсі. Підвальний поверх спеціально устаткований для зберігання трупів. Тут встановлена холодильна установка, яка дає холод у всі трупосховища, де в спеціальних бетонних ваннах і шафах зберігаються трупи.

Центр фасаду будинку підкреслюється монументальним портиком. Глухі, що виступають, торці учбових музеїв, з великими скульптурами в нішах, розчленовують довгу лінію головного фасаду.

Вартість будинку морфологічного інституту становить чотири з половиною мільйони карбованців. Автор проекту — архітектор Р. Г. Балабан.

М. Абрамов

Гуртожиток єврейського машинобудівного технікуму в Харкові

Планування будинку дане архіт. Д. А. Яновицьким і П. В. Мозговим (перша архітектурно-планувальна майстерня міськпроекту) за принципом двобічної забудови. Господарські обслуговуючі приміщення розташовані в підвалі. Кімнати гуртожитку розрахованого на 260 чол., запроектовані на 2 і на 3 чол. Крім звичайних приміщень, у гуртожитку передбачені кімнати денного перебування, робочі кімнати для занять, червоний куток з бібліотекою і т. д. Усе це створює затишок і зручності для пожильців.

Архітектурний образ будинку підкорений архітектурі всього кварталу. Автори прагнули в простих і лаконічних формах відобразити внутрішній зміст будинку. Від будинку вимагалась певна висотність. Автори досягли її застосуванням односкатної кровлі з лобовим поверхом. Багатий карниз, що вінчає будинок, підтримується кронштейнами стропильних ніг і конструктивно виправданий.

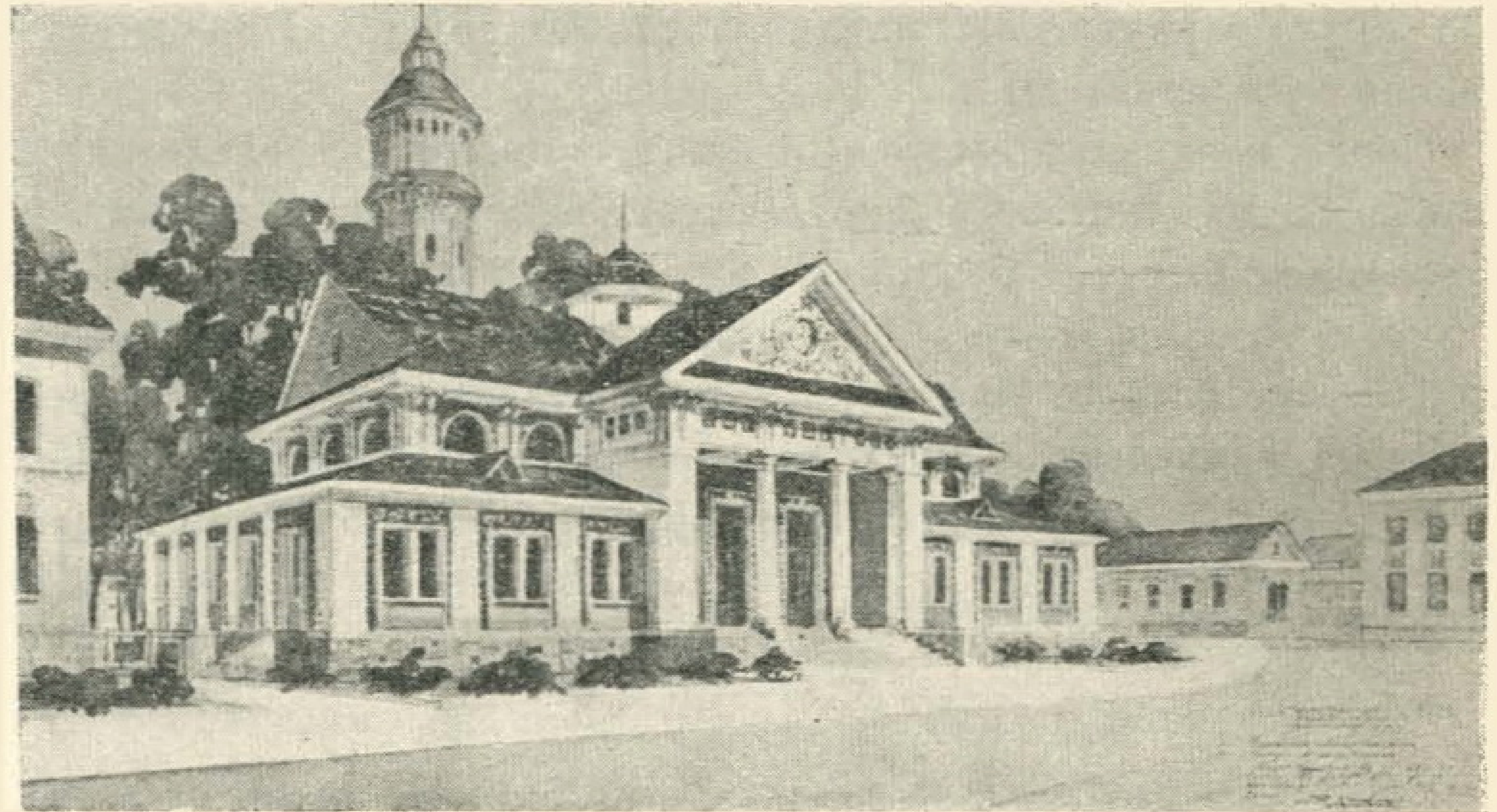

Поряд з досягненнями в розв'язанні архітектурного образу автори не уникли помітної хиби: головний вхід ними не знайдений.

В. Цимбал

Павільйон приміського сполучення на станції Полтава-Південна

Запроектований архітектором Є. А. Лимарем (харківський відділ „Союзтранспроекту") павільйон на ст. Полтава-Південна завершує ансамбль привокзальної площі м. Полтави.

При всіх своїх ампірних компонентах, павільйон насичений формами української народної творчості. Автор прагнув пов'язати архітектурні форми павільйону як з пластичністю купола основного вокзалу, так і з модернізованими пілонами клубу залізничників. У внутрішньому оформленні автор залишає основну площину стіни неоштукатуреною, що, звичайно, вимагає особливо ретельної кладки. Шви будуть розшиті і пофарбовані в темнокоричневий колір бордового відтінку. Пілястри оштукатурені в два тони: основний колір — карниз і тяги — білі. Орнаментовка — на темно-оливковому фоні. Підлога мозаїчна, за спеціальними рисунками.

Ц.

Жилий будинок запорізького паровозо-ремонтного заводу

На вулиці Жуковського, забудованій у різні часи різнородними будинками, в тому числі і строчною забудовою, жилий будинок запорізького паровозо-ремонтного заводу, запроектований архіт. Є. А. Лимарем, завершить загальну композицію кварталу. Перші чотири поверхи, крім двох великих магазинів, мають 42, головне, малометражні, квартири, з двома балконами, з центральним гарячим і холодним водопостачанням, здебільшого, з наскрізним провітрюванням. П'ятий поверх має

ліфт і відведений під гуртожиток для холостяків. В гуртожитку запроектовані пральня, кухня, душі.

Кладка стін — з силікатної цегли, без штукатурки. Обштукатурені будуть лише рустований перший поверх, колони п'ятого поверху, наличники та інші деталі. Спорудження останнього на цьому кварталі будинку намічена в 1939 році, після чого буде спланований, озеленений і оформлений архітектурно великий двір усередині кварталу, з дитяслами в ньому.

Архітектурні теми в розробці гігієністів

Програма науково-дослідницької роботи українського центрального інституту комунальної гігієни в Харкові має ряд тем, які повинні викликати найжвавіший інтерес у архітектурної громадськості. До таких тем, майже закінчених уже розробкою, треба віднести: „Містобудівництво і впорядкування міст України за 20 років радянської влади" і „Реконструкція і впорядкування колгоспних сіл".

Перша з них починається цікавими історичними зведеннями проф. А. Н. Морзеєва про містобудівництво на Україні за тисячолітній період, починаючи з міст Київської Русі — Києва, Чернігова, Коростеня і закінчуючи містобудівною практикою УРСР за останні 20 років. Наше житлове будівництво, громадські радянські будинки, водопровід, лазне-пральна справа, очищення і т. д. ілюстровані на прикладі великого Запоріжжя

Друга праця — результат величезного обслідування 102 колгоспних сіл 32 областей різних республік європейської частини СРСР і навіть сіл Західного Сибіру. Дослідження містить не тільки опис сучасного стану і техніки планування жител і садиб, очищення, водопостачання, лазне-пральної справи, озеленення колгоспних сіл, але й висновки автора щодо дальшої роботи по поліпшенню справи реконструкції і впорядкування села.

З намічених на поточний рік тем особливої уваги заслуговує тема „Обслідування районних центрів і розробка заходів по їх реконструкції і впорядкуванню".

Інститут передбачає надалі організувати систематичне і тривале, протягом 3—5 років, спостереження над впливом факторів благоустрою на зменшення смертності і захворюваності в нових упорядкованих робітничих селищах. Таким чином, буде проведена наочна оцінка не тільки комунального устаткування і впорядкування, але й архітектурного та планувального проектування, здійсненого в натурі.

Як об'єкти для цього тривалого спостереження обрані: 6 селище міста Великого Запоріжжя і робітниче селище при Штерівській державній районній електростанції.

Цікаво відмітити, що деякі місця, як, наприклад, Луганбуд, вже самі почали добиватися від інституту включення їх у список селищ, які підлягають подібному вивченню.

В. Ц.

Оформлення **Я. Руденський** Коректор **М. Степняк**

Уповнов. Головліту № 2871. Тир. 2.400. Здано до складання 23-IV 38 р. Підписано до друку 19-VI 38 р. Зам. № 306. Друк. арк. 7. Папір 3½ арк., формат 62 x 94 — 88,4 к. В 1 папер. арк. — 88 тис. літ. Фабрика художнього друку Державного Видавництва „Мистецтво". Харків, Пушкінська вул., № 44.

Ціна 2 крб.